

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» квітня 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА. ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА
СТРУКТУРА ПОЛІТОЛОГІЇ»

План

1. Предмет політології.
2. Виникнення політології як науки, структура політології.
3. Наукові методи дослідження політологічних проблем, місце політології у системі суспільних наук.
4. Актуальність вивчення політології у вищій школі.

Час проведення : 2 години

ХАРКІВ 2017

I. Предмет і завдання політології.

Політологія займає чільне місце серед наук про суспільство. Це місце визначається тим, що політологія вивчає політику, роль якої в житті суспільства дуже велика. Політика пов'язана з усіма сферами суспільства і активно впливає на них. Вона впливає на долі країн і народів, на відносини між ними, впливає на повсякденне життя людини. Питання політики, політичного устрою, демократії, політичної влади, держави стосуються всіх громадян, зачіпають інтереси кожного. Тому проблеми політики, політичного життя ніколи не втрачали і тим більше не втрачають зараз актуального значення буквально для всіх членів суспільства.

У зв'язку із зазначеними причинами в даний час набувають особливої актуальності наукові дослідження політики, нарощування знань про політичній сфері, розвиток теорій політики та політичної діяльності. Цими питаннями і займається наука про політику - політологія. Будучи наукою про політику, політологія аналізує в тій чи іншій мірі всі пов'язані з нею процеси і явища, всю політичну сферу життя суспільства.

Сучасна політологія почала формуватися з кінця XIX - початку XX століття. У наші дні вона перетворилася в одну з найвпливовіших суспільствознавчих наук і найбільш широко поширену навчальну дисципліну.

Треба мати на увазі, що в політології на протязі її існування, як і в більшості інших наук, питання про її предмет трактувався неоднозначно. Серед сучасних політологів також поширені істотно розрізняються думки на цей рахунок. Одні вчені вважають, що політологія являє собою лише одну з наук про політику, а її предмет охоплює далеко не всі галузі політичної сфери суспільства. Інші дослідники, по суті, ототожнюють політологію і політичну соціологію як найбільш загальні науки про політику. Третя точка зору полягає в тому, що її прихильники розглядають політологію як загальну, інтеграційну науку про політику в усіх її проявах.

Всі три точки зору на підходи до визначення предмета політології мають як переваги, так і деякі слабкі місця. Більшість політологів все ж таки віддає перевагу останній точці зору.

Предмет будь-якої науки - це головні, найбільш істотні властивості та ознаки, найважливіші елементи її об'єкта, що характеризують його якісну визначеність. Об'єкт політичної науки - політична сфера суспільства. Предмет політичної науки, тобто сукупність головних, найбільш істотних властивостей і ознак її об'єкта, - це політика, політичні відносини, політична влада, політичні системи.

У самій загальній формі політологія визначається як наука про політику та її взаємовідносини з людиною і суспільством.

Досить частина дається таке визначення: політологія - це наука, що вивчає політику, політичні відносини, політичні системи.

Звичайно, політологія не просто займається описом політики, політичних відносин, політичних систем. Вона прагне виявити тенденції, закономірності їх функціонування та розвитку, а також дослідити суттєві сторони, спонукальні сили і принципи політичної діяльності. Тому можна запропонувати більш повне і точне визначення науки про політику.

Політологія - це наука про закономірності функціонування і розвитку політики, політичних відносин і політичних систем, і істотних сторони, спонукальних силах і стимулах, нормах і принципах політичної діяльності.

До головних розділів політології належать такі: теорія політики, теорія політичних систем та їх елементів, теорія управління соціально-політичними процесами, політична ідеологія та історія політичних вчень, теорія міжнародних відносин.

Виникнення і розвиток політології обумовлено життєво важливими потребами суспільства. Політологія як наука має різноманітні зв'язки з життям суспільства. Тому вона вирішує важливі завдання і виконує певні функції.

Завдання політології - формування знання про політику, політичної діяльності; пояснення і передбачення політичних процесів і явищ, політичного розвитку; розробка концептуального апарату політології, методології та методів політичного дослідження. З цими завданнями органічно пов'язана функції політології. Найважливішими з них є наступні: гносеологічна, аксіологічна, управлінська, функція раціоналізації політичного життя, функція політичної соціалізації.

II. Політика як суспільне явище і об'єкт дослідження.

Ключовою категорією політології є політика.

Політика - явище складне і багатогранне. Це явище вивчається і осмислюється вченими вже близько двох з половиною тисячоліть. Але і в даний час рідкісний політолог вирішується категорично і однозначно висловитися про те, що власне є сутністю політики.

У сучасному світовому суспільствознавстві існує безліч тлумачень поняття «політика». Однак серед великої кількості підходів переважають визначення політики через владу і відносини владарювання. Політика трактується як така сфера взаємовідносин між людьми, яка стосується, головним чином, проблем діяльності влади і управління.

Саме політика являє собою сукупність визначених корінними інтересами тих чи інших соціальних груп і держав установок і цілей, якими вони керуються у внутрішніх і міжнародних справах, а також їх практичну діяльність щодо здійснення виробленого курсу і досягненню намічених цілей.

Політику можна визначити як сферу діяльності, пов'язану з відносинами між соціальними групами, націями, індивідами з питань завоювання, утримання і використання державної влади. Політика також включає діяльність у сфері відносин між державами.

Політика - найбільш активний фактор впливу на все життя суспільства. Вона знаходить свій вияв і відображення у всіх сферах суспільного життя: економічної, соціальної, політичної та духовної. Тому

політологія поряд із з'ясуванням сутності політики розглядає питання про її класифікації.

За критерієм спрямованості політику поділяють на внутрішню і зовнішню. Залежно від тієї сфери суспільних відносин, які є об'єктом політичного впливу, в структурі політики виділяють економічну політику, соціальну політику, політику у власне політичній сфері, культурну політику.

Кожна сфера суспільного життя має свої менш широкі області життєдіяльності, які є відносно самостійними об'єктами політики. Тому в структурі політики, як правило, виділяють і її більш вузькі напрямки. Наприклад, в сферу економічної політики входять такі її складові, як науково-технічна, структурна, аграрна, інвестиційна, зовнішньоекономічна та ін.

За критерієм масштабності і довготривалості цілей політику класифікують на стратегічну і тактичну. Політику можна класифікувати за її суб'єктам на державну, партійну, політику громадських організацій та рухів.

Складну теоретичну проблему представляє питання про взаємодію політики з економікою. Думається, плідної є та точка зору, що політика визначається, детермінується економікою, але в той же час має відносну самостійність і робить зворотний вплив на економіку.

Будучи пов'язаною з усіма сферами життя суспільства і впливаючи на них, політика виконує виключно важливі функції. Американський політолог Т.Парсонс підкреслив наступні три функції: визначення колективних цілей суспільного розвитку; мобілізація і прийняття рішень; збереження стабільності соціуму і розподіл ресурсів. Французький політолог Р.Дебре бачить головну функцію політики у збереженні цілісності і стабільності суспільства.

У вітчизняній політології відзначаються такі функції політики:

1. вираз владно значущих інтересів усіх груп і верств суспільства,
2. дозвіл суспільних конфліктів, їх раціоналізація,

3. керівництво та управління політичними та суспільними процесами в інтересах тих чи інших верств населення або всього соціуму в цілому,

4. інтеграція різних верств населення за рахунок підпорядкування їхніх інтересів інтересам цілого, забезпечення цілісності суспільної системи, стабільності і порядку,

5. політична соціалізація,

6. забезпечення наступності та інноваційності соціального розвитку суспільства.

III. Методи політології.

До класифікації методів політичних досліджень різні вчені підходять неоднаково. Деякими дослідниками найбільш важливі і часто використовувані в політології методи прийнято ділити на три групи.

До першої групи належать загальні методи дослідження політичних об'єктів. Вони відрізняються безпосередньою спрямованістю на об'єкт, що вивчається і дають або його специфічну інтерпретацію, або орієнтують на особливий підхід до нього. До цієї групи відносяться соціологічний метод, функціональний метод, системний підхід, інституціональний метод, бихевиористський метод, антропологічний метод, діяльнісний метод, субстанціональні, онтологічний метод, історичний метод і деякі інші.

Соціологічний метод передбачає з'ясування залежності політики від суспільства, соціальної обумовленості політичних явищ.

Функціональний метод вимагає вивчення залежностей між політичними явищами.

Специфічним розвитком функціонального методу є структурно-функціональний аналіз. Він передбачає розгляд політики як деякої цілісності, системи, кожен елемент якої виконує специфічні функції.

Суть системного підходу полягає в розгляді політики як цілісного, складного організму, що у безперервній взаємодії з навколишнім середовищем.

Інституційний метод орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється політична діяльність.

Бихевиористський метод вимагає застосування до політики прийомів дослідження, що використовуються в природничих науках і конкретній соціології. Його суть полягає у вивченні політики за допомогою конкретного дослідження різноманітної поведінки окремих особистостей і груп.

Антропологічний метод вимагає вивчення обумовленості політики природою людини як родової істоти, що має незмінюється набір основоположних потреб.

Діяльнісний метод дає динамічну картину політики. Він припускає її розгляд як специфічного виду живої та упредметненої діяльності, як циклічного процесу, що має певні етапи.

Порівняльний метод передбачає зіставлення однотипних політичних явищ з метою знаходження їх загальних рис і специфіки, пошуку найбільш ефективних форм політичної організації чи оптимальних шляхів вирішення завдань.

Історичний метод вимагає вивчення політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку, виявлення зв'язків минулого, сьогодення і майбутнього.

Серед інших часто використовуваних в політології методів треба назвати ціннісний (аксіологічний), що передбачає з'ясування значущості тих чи інших політичних явищ для особистості, групи, суспільства, всього людства і психологічний метод, представлений, зокрема, в політичному психоаналізі і орієнтує на вивчення суб'єктивних мотивів політичного поведінки.

Використання всіх перерахованих методів дозволяє дати глибоку і всебічну характеристику політики і всієї політичної сфери суспільства.

До другої групи методів зараховуються ті, які відносяться не до дослідження політичних об'єктів, а безпосередньо до організації та процедури пізнавального процесу. Їх іноді називають логічні методи; вони належать не

тільки політології, а науці в цілому. До цієї групи методів входять аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування і перехід від абстрактного до конкретного, поєднання історичного і логічного аналізу, моделювання, математичні, кібернетичні та інші методи.

Третю групу пізнавальних засобів політології складають методи емпіричних досліджень, отримання первинної інформації про політичні фактах. Ці методи не відображають специфіки політології та в основному запозичені нею з конкретної соціології, кібернетики та деяких інших наук. До них відносяться використання статистики, насамперед електоральної; лабораторні експерименти; теорія ігор; спостереження та ін.

Вся сукупність політологічних, загальнонаукових та емпіричних методів підпорядкована одній меті - отримання достовірного знання, об'єктивних відомостей про політичні процеси та їх розвитку.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«__» квітня 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ДЕРЖАВА ЯК ГОЛОВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ»

План

- 1.Осовні теорії виникнення держави.
- 2.Сутність та основні ознаки держави.
- 3.Форми державного правління.
- 4.Виборчі системи.
- 5.Парламентаризм.
- 6.Структура парламентської та президентської республіки.
- 7.Форми адміністративно-територіального устрою держав.

Час проведення : 4 години

Харків 2017

ДЕРЖАВА У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ.

Для вираження і представництва загальнозначущих інтересів суспільства соціальні групи і індивіди створюють політичні інститути. Найбільш важливим і значущим інститутом політичної системи виступає держава, яка концентрує в своїх руках владу і ресурси, що дозволяють їй ефективно впливати на соціальні зміни.

У зв'язку з цим розглянемо такі навчальні питання:

1. Держава як соціально-політична організація суспільства.
2. Форми державного устрою і правління.
3. Правове і соціальна держава: цінності та принципи.

Питання 1. Природа і соціальне призначення держави в політичній науці розуміються неоднозначно.

Теократична теорія розглядає державу як божий промисел, ґрунтуючись на тезі, що «вся влада від бога».

Патріархальна концепція (засновник - англійський мислитель XVIII століття Роберт Філмер) трактує державу як велику родину, в якій відносини монарха і його підданих ототожнюються з відносинами батька і членів сім'ї.

Концепція суспільного договору сформувалася в XVII - XVIII ст. Згідно з її держава розумілося як суспільний договір, за яким люди в цілях надійного забезпечення своїх природних прав, свобод, захисту особи і власності погодилися створити державу. Авторами цієї концепції були Дж.Локк, Т.Гоббс і Ж.-Ж.Руссо.

Соціально-економічна концепція К.Маркса пояснює походження держави розколом суспільства на антагоністичні класи внаслідок поділу праці і появи приватної власності, економічно панівний клас створює держава для підпорядкування себе незаможних.

Теорія завоювання з'являється в кінці XIX століття в працях Л. Гумпловича і К.Каутського, які вважали, що перші держави виникли в результаті впливу зовнішнього фактора - завоювання войовничими кочівниками або вікінгами землеробських товариств.

У розглянутих теоріях наголошується один з аспектів соціальної сутності держави: воно або служить інтересам суспільства і особистості, або виступає засобом придушення заможними класами незаможних.

Держава як політичний інститут має низку істотних ознак, які відрізняють його від недержавних політичних організацій (наприклад партій, рухів і т.д.). У сучасному міжнародному праві виділяють три мінімальних ознаки держави: територія, населення (народ) і суверенна влада.

1. Територія - це фізична, матеріальна основа держави. Даний ознака відрізняє побудову держави від родоплемінних, релігійних та ін. Об'єднань. Територія як ознака держави нероздільна, недоторканною і невідчужувана.

2. Населення є людське співтовариство, яке проживає на території даної держави і підпорядковано його влади.

3. Суверенна влада є визначальною ознакою держави, тобто має верховенство всередині країни і незалежністю у відносинах з іншими державами. Будучи суверенною, влада, по-перше, є універсальною і поширюється на все населення країни; по-друге, має прерогативою скасувати будь-які рішення всіх інших суспільних властей; по-третє, має виключні засоби впливу (армія, поліція, в'язниця).

Крім даних ознак деякими авторами виділяються такі компоненти державності, як право, податки, примус і т.д.

Таким чином, попередній аналіз дозволяє сформулювати наступне визначення держави. Держава - це особлива форма організації політичної влади в суспільстві, що володіє суверенітетом, монополією на застосування узаконеного насильства і здійснює управління суспільством за допомогою спеціального механізму (апарату).

Держава виконує ряд функцій, які відрізняють його від інших політичних інститутів. Функції відображають головні напрямки в діяльності держави щодо виконання ним свого призначення. Їх можна поділити на зовнішні і внутрішні.

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

внутрішні: зовнішні:

о економічна,

о соціальна,

о правова,

о політична,

о культурно-виховна. о функція взаємовигідного співробітництва,

о оборони країни.

Таким чином, завершуючи перше питання можна зробити висновок, що держава являє собою серцевину політичної системи і особливу форму організації політичної влади в суспільстві.

(до змісту)

Питання 2. Організацію, пристрій і реалізацію державної влади відображає поняття «форма держави».

Форма як сукупність зовнішніх ознак держави включає такі елементи: форму державного устрою, форму правління.

Форма державного устрою - це національно-територіальна організація держави і взаємини центральних, регіональних органів. Основними формами державного устрою є:

- Унітарна держава (Фінляндія, Франція, Японія),
- Федерація (Росія, США, Канада),
- Конфедерація (її риси простежуються в Європейському Союзі).

Під формою правління розуміється спосіб організації верховної державної влади, принципи взаємовідносин її органів, ступінь участі населення в їх формуванні.

Прийнято розрізняти два основні форми правління - республіку і монархію.

Монархія являє собою таку форму правління, при якій верховна державна влада юридично належить одній особі, що займає свою посаду в установленому порядку престолонаслідування.

Розрізняють монархію двох видів:

о абсолютну (Саудівська Аравія, Катар, Оман) і

о конституційну, яка в свою чергу поділяється на:

о дуалістичну (Йорданія, Марокко) - монарх наділений переважно виконавчою владою і лише частково законодавчою,

о парламентську, тут монарх має по суті представницькими функціями (Англія).

Республіка являє собою форму правління, при якій всі вищі органи державної влади або обираються, або формуються загальнонаціональними представницькими установами.

Розрізняють три форми республіканського правління: президентську, парламентську і змішану (напівпрезидентську).

При президентській формі правління глава держави - президент - одночасно є і главою уряду. Президентська республіка відрізняється внепарламентским методом формування уряду і відсутністю в останнього інституту парламентської відповідальності.

Президентська республіка вперше була введена в США на основі конституції 1787 року.

Парламентська республіка характеризується проголошенням верховенства парламенту, перед яким уряд несе політичну відповідальність за свою діяльність.

Парламент здійснює по відношенню до уряду ряд функцій: формує і підтримує його, видає закони, затверджує бюджет і тим самим встановлює фінансові рамки діяльності уряду і здійснює за ним контроль. Парламентська форма правління здійснюється в Італії, Німеччині, Швейцарії, Ірландії та ін.

Змішана республіка (напівпрезидентська) існує в Австрії, Португалії, Франції та ін. При цій формі правління сильна президентська влада поєднується з ефективним контролем парламенту за діяльністю уряду.

Таким чином, сучасні держави мають досить складну структуру, яка характеризується формою державного устрою і правління.

(до змісту)

Питання 3. Ідея правової держави має тривалу історію і займає важливе місце в політичних навчаннях минулого. Проте виникнення цілісної концепції правової держави належить до кінця XVIII - початку XIX століття, до періоду становлення буржуазного суспільства, коли в працях Дж.Локка, Ш.Монтеск'є, І. Канта, Т.Джефферсон були сформульовані її основні положення, серед яких можна виділити наступні :

- о верховенство правового закону;
- о реальність прав і свобод громадян;
- о взаємна відповідальність держави і особи;
- о поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- о наявність форм контролю і нагляду за здійсненням законів.

Особливе місце займає проблема становища особистості в правовій державі. У цьому плані слід підкреслити, що саме по собі правова держава не самоціль, а форма вираження, організації і захисту свободи суспільних відносин людей. Зміст свободи, її широта і обсяг визначаються рівнем розвитку суспільства. На основі історичного досвіду склалися основні загальнолюдські уявлення про права і свободи особистості. Серед найважливіших з них: право на життя, на свободу, особисту недоторканність, на освіту, на працю і багато інших.

Важливо підкреслити, що правова держава не тільки проголошує права і свободи, але й створює розгалужений механізм соціально-правової захищеності людини.

Основні шляхи формування даного механізму:

1. перетворення закону у вирішальний засіб управління всіма сторонами життя суспільства;
2. домогтися такого стану суспільства, при якому дотримання закону було б вигідніше, ніж його порушення;
3. перетворення правоохоронних органів у робочий механізм, активно сприяє становленню правопорядку;
4. децентралізація управління.

Ідея соціальної держави була вперше сформульована німецьким вченим Лоренцем фон Штайн в другій половині XIX століття, а в 1930 році Германом Геллером було введено саме поняття «соціальної держави».

Сьогоднішні політологи наступним чином визначають дане поняття, це держава яке прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі приблизно однакових життєвих шансів.

Умови необхідні для формування соціальної держави:

1. соціальна держава зароджується і формується не спонтанно, а на основі цілеспрямованої політики;

2. необхідними передумовами становлення соціальної держави виступають правове закріплення приватної власності, політичної та соціальної свободи і т.д.

3. відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм.

У західній політології виділяють три типи соціальної держави: консервативний, ліберальний і соціал-демократичний.

Таким чином, правову і соціальну державу є найбільшим досягненням світової цивілізації.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«__» квітня 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ
ТЕМА: «ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ. ПОЛІТИЧНА
ВЛАДА»

План

- 1.Історичні умови виникнення політичних відносин та політичної влади.
- 2.Основні теорії політичної влади.
- 3.Легітимність влади.
- 4.Методи та засоби реалізації політичної влади.

Час проведення : самостійна підготовка

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

¶1. Поняття політичної влади, її сутність, зміст і форми. ¶

2. Легітимність влади.

3. Розподіл влади як теорія і принцип.

I. Поняття «влада» відноситься до числа основних категорій політології. Воно дає ключ до розуміння політичних інститутів, самої політики і держави. Неподільність влади і політики визнається як само собою зрозуміле в усіх політичних теоріях минулого і сьогодення. Політика як явище характеризується прямої або непрямої зв'язком з владою і діяльністю по здійсненню влади. Соціальні спільноти та індивіди вступають у різні відносини: економічні, соціальні, духовні, політичні. Політика ж являє собою таку сферу взаємовідносин між соціальними групами, верствами, особистостями, яка стосується головним чином проблем влади і управління.

Феномену влади приділяли пильну увагу всі видатні представники політичної науки. Кожен з них зробив свій внесок у розробку теорії влади.

Сучасні концепції влади дуже різноманітні. В рамках навчальної лекції доцільно сформулювати узагальнюючі положення.

У самому широкому сенсі слова влада - це здатність і можливість здійснювати свою волю, робити визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою будь-якого засобу - авторитету, права, насильства. В такому аспекті влада буває економічна, політична, державна, сімейна і релігійна. Такий підхід також вимагає розмежування класової, групової та особистої влади, які переплітаються між собою, але не зводяться один до одного.

Найбільш важливим видом влади є політична влада. Політична влада - це реальна здатність даного класу, групи, індивіда проводити свою волю в політиці й правових нормах. Політична влада характеризується або соціальним пануванням, або провідною роллю, або керівництвом тих чи інших груп, а найчастіше різними поєднаннями цих якостей.

Треба ще зауважити, що поняття політична влада ширше поняття державна влада. Політична влада реалізується не тільки органами держави, а й через діяльність партій, громадських організацій різного типу. Державна влада - своєрідне ядро політичної влади. Вона спирається на спеціальний апарат примусу і поширюється на все населення тієї чи іншої країни. Держава має монопольним правом розробляти закони та інші розпорядження, обов'язкові для всіх громадян. Державна влада означає певну організацію і діяльність у здійсненні цілей і завдань цієї організації.

У політології використовується поняття джерело влади. Джерела, або підстави, влада різноманітні, оскільки різноманітна структура суспільних відносин. Під підставами (джерелами) влади розуміються засоби, які використовуються для впливу на об'єкти влади з метою досягнення поставлених завдань. Ресурси влади - це потенційні підстави влади, тобто кошти, які можуть бути використані, але ще не використовуються або використовуються недостатньо. Вся сукупність використовуваних і можливих підстав влади складає її потенціал.

Загально визнаним джерелом влади є сила. Однак сама сила також має певні джерела. Джерелами сили можуть бути багатство, займане становище, володіння інформацією, знання, досвід, особливі навички, організація. Тому узагальнено можна сказати, що джерело влади - це сукупність соціальних чинників, що створюють переважну, домінуючу, пануючу волю. Іншими словами, це економічні, соціальні, психологічні основи політичної влади.

Державна влада може домагатися своїх цілей різними засобами, в тому числі ідеологічним впливом, переконанням, економічним стимулюванням та іншими непрямими способами. Але тільки вона володіє монополією на примус за допомогою спеціального апарату щодо всіх членів суспільства.

До основних форм прояву влади ставляться панування, керівництво, управління, організація, контроль.

Політична влада тісно пов'язана з політичним лідерством і авторитетом, які в певних значеннях виступають як форми здійснення влади.

Виникнення і розвиток політичної влади обумовлено життєвими потребами формування та еволюції суспільства. Тому влада, природно, виконує виключно важливі спеціальні функції. Вона є центральним, організаційним і регулятивно контрольним початком політики. Влада притаманна організації суспільства і необхідна для підтримки його цілісності та єдності. Політична влада спрямована на регулювання суспільних відносин. Вона є інструментом, основним засобом управління всіма сферами суспільного життя.¶ (до змісту)

II. Поняття «політична влада» тісно пов'язане з поняттям «легітимність». Влада буває легітимною або нелегітимною. Термін «легітимність» походить від латинського «легетіmus», що означає «згідний з законами, законний, правомірний, належний, належний, правильний». Стосовно до політики легітимність означає її визнання, пояснення, виправдання.

Треба мати на увазі, що легітимність політичного явища не означає його юридично оформленої законності. Легітимація не володіє юридичними функціями і не є правовим процесом. Легітимна влада заснована на визнанні права носіїв влади наказувати норми поведінки іншим індивідам. Легітимна влада - це така влада, якій довіряють, яку визнають правомірною громадяни даної держави, принаймні, їх більшість.

Таким чином, легітимність ґрунтується на переконанні в правомірності даної політичної влади. Але саме таке переконання громадян може бути обумовлено різними чинниками. Тому в політології існує типологізація легітимності влади.

Сучасна типологізація легітимності веде початок від Макса Вебера. Він запропонував виділяти три її виду.

Перший вид легітимності - традиційний, тобто заснований на неписаних законах традицій, звичаїв. Другий вид - харизматичний, емоційно-вольової, заснований на вірі в особливі, видатні, надприродні якості лідера,

вождя. Третій вид - раціональний, заснований на прийнятих в державі законах і порядках, розумних судженнях.

Ці типи легітимності, названі Максом Вебером, носять ідеальний характер, тобто є певною мірою абстракціями, які не існуючими в політичній дійсності в «чистому вигляді». У конкретних політичних системах дані три типи переплітаються при домінуванні одного з них, що і дозволяє характеризувати легітимність або як традиційну, або як харизматичну, або як раціональну. Іншими словами, ця класифікація служить інструментом аналізу легітимності влади в кожній конкретній політичній системі.¶

III. Найважливішою рисою демократичної влади є поділ влади.

Теорія поділу влади, тобто теорія про співвідношення влади в державі, вперше висунута Д. Локком, потім розвинена Ш. Монтеск'є, в наступний час розроблялася багатьма юристами, філософами, політологами.

Відповідно до сучасним рівнем цієї теорії для правильного функціонування держави в ньому повинні існувати незалежні одна від одної влади: законодавча (парламент), виконавча (уряд) і судова. Дана теорія є обґрунтуванням політико-правового принципу поділу влади. За принципом поділу влади побудовані конституції багатьох держав, у тому числі США, РФ. Стаття 10 нині чинної Конституції України говорить: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади самостійні ». Це покликано запобігти монополізації публічно-владних повноважень будь-яким одним з цих інститутів і тим самим різко зменшити ймовірність зловживань нею з боку апарату державної влади.

Принцип поділу влади, точніше реалізація цього принципу - одне з найважливіших умов запобігання узурпації влади і культу особистої влади.

Поділ влади передбачає розмежування їх функцій, компетенції, створення системи противаг. Однак поділ означає роз'єднаності в діяльності органів влади.

Сучасна демократія як форма організації політичної влади і всього суспільного життя є на сьогоднішній день вищою і найбільш досконалим досягненням людства в цьому плані з точки зору самоцінності особистості. У суперечливому взаємодії і єдності функціонують держава і громадянське суспільство, влада і свобода, права людини і його обов'язки, відповідальність перед суспільством. Досягненню відносної гармонії в поєднанні цих суперечливих сторін життя суспільства багато в чому сприяє ефективна реалізація принципу поділу влади.

Порядок формування, відносини, компетенція і функції трьох гілок влади в кожній демократичній країні визначаються конституцією. Як конституційне закріплення, так і практична реалізація принципу поділу влади і розмежування їх компетенції в різних країнах мають свої особливості. Але досвід усіх демократичних країн показує, що даний принцип передбачає при цілісності державної влади необхідність поділу трьох гілок і чіткого розмежування їх компетенції та функцій.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ
ТЕМА : «ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ»

План

1. Поняття та сутність політичного режиму.
2. Типології політичних режимів.
3. Тоталітарні політичні режими.
4. Авторитарні політичні режими.
5. Демократичні політичні режими.
6. Трансформації політичного режиму в незалежній Україні.

Час проведення : 4 години

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ.

1. Політичний режим: поняття та ознаки.
2. Демократичний режим.
3. Тоталітарний режим.
4. Авторитаризм.

Як функціонує політична система, кому належить реальна політична влада в суспільстві, якими методами вона здійснюється, які об'єм і гарантії прав і свобод особистості, як співвідносяться і взаємодіють громадянське суспільство і держава? Для відповіді на ці питання в політології використовується поняття «політичний режим».

«Політичний режим» у вузькому сенсі - це система методів, способів і засобів здійснення політичної влади. У більш широкому плані це поняття включає всю функціональну характеристику політичної системи, сукупність інституційних, соціальних та ідеологічних елементів, що формують певний вигляд політичної влади. Саме політичний режим надає якісну визначеність політичній системі. Не випадково, тому, синонімічне використання понять: демократичний політичний режим - демократична політична система, тоталітарний політичний режим - тоталітарна політична система і т.д.

Разом з тим поняття політичний режим спільно з поняттями форма правління і форма державного устрою визначають характеристику форми держави. У цьому випадку «політичний режим» використовується як синонім «державного режиму», хоча очевидно, що перше поняття за своїм змістом набагато ширше другого, оскільки включає в себе методи і способи здійснення політичної влади не тільки з боку держави, а й з боку інших суб'єктів політики - політичних партій і рухів, громадських об'єднань і т.п.

Політичний режим визначається багатьма параметрами. Серед них найважливішими є:

- о ступінь участі народу у формуванні політичної влади;

о гарантованість прав і свобод особистості та їх співвідношення з правами держави;

о ступінь реальної участі народу в політичному житті, наявність механізмів прямої демократії;

о характеристика реальних механізмів здійснення влади в суспільстві;

о становище засобів масової інформації, ступінь гласності в суспільстві і прозорості державного апарату;

о реальне співвідношення між законодавчою, виконавчою і судовою владою;

о становище політичних партій, рухів, громадських об'єднань громадян у політичній системі; функціонування системи соціального представництва;

о політичне та юридичне становище і роль у суспільстві силових структур держави (армії, поліції, органів державної безпеки і т.д.);

о домінування певних методів (переконання, примусу тощо) при здійсненні політичної влади;

о врахування інтересів меншості при прийнятті політичних рішень;

о наявність механізмів політичної та юридичної відповідальності посадових осіб, включаючи самих вищих.

Емпіричне опис політичних режимів минулого і сучасності виявило б їх велика різноманітність і суттєві особливості. Однак це розмаїття укладається в три основні теоретичні моделі - демократичної, авторитарного та тоталітарного політичних режимів.

Поняття «демократія» означає, як відомо, «народовладдя». При всій багатозначності і невизначеності цього поняття можна виділити загальні ознаки демократії як сучасного конституційного ладу і режиму функціонування політичної системи:

о визнання народу джерелом влади, сувереном у державі. Суверенітет народу виражається в тому, що він за допомогою виборів формує державну владу і бере участь в її здійсненні прямо (за допомогою референдумів,

місцевого самоврядування, а також, головним чином, через обрані ним представницькі органи);

о періодична виборність і змінюваність центральних і місцевих органів державної влади, їх підзвітність виборцям;

о проголошення і реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Особливе значення для повноцінного функціонування демократичної політичної системи має гарантованість прав громадян на участь в управлінні державою - виборчого права, права на створення політичних партій та інших об'єднань, свободи слова, думок, права на інформацію і т.п. ;

о прийняття рішень більшістю і підкорення меншості більшості при їх здійсненні;

о демократичний контроль суспільства над силовими структурами (збройні сили, поліція, органи безпеки і т.п.), використовуваними тільки за прямим призначенням і строго в рамках законів;

о домінування методів переконання, узгодження, компромісу; звуження методів насильства, примусу, припинення;

о реальне здійснення принципів правової держави, в тому числі принципу поділу влади.

Залежно від форми реалізації суверенітету народу демократія може бути підрозділена на пряму, плебісцитарну і представницьку.

Пряма демократія передбачає безпосередню участь громадян у процесі підготовки, обговорення та прийняття рішень. Історичним прикладом здійснення такої форми можна назвати античні полісні демократії. У сучасних умовах ця форма демократії зустрічається на рівні місцевого самоврядування, а також в діяльності різних невеликих колективів. До прямої демократії відносять також наділення обраних представників так званим імперативним мандатом, що передбачає обов'язок голосувати строго відповідно з наказом виборців.

Плебісцитарна демократія на відміну від прямої передбачає право громадян голосуванням прийняти або відкинути вже підготовлені урядом рішення. При цій формі участь основної маси населення в процесі прийняття рішення зведено до голосування (плебісциту).

Найбільш поширена в сучасних державах форма демократії - представницька демократія. Громадяни обирають до органів влади своїх представників, яких наділяють правом приймати рішення. Найчастіше представники отримують так званий вільний мандат, тобто право приймати рішення на свій розсуд, з урахуванням інтересів не тільки виборців свого округу, а й усієї країни в цілому. Домінування в сучасному світі представницької демократії обумовлено не тільки розмірами сучасних держав, а й, насамперед, складністю переважної більшості прийнятих рішень, що вимагають висококваліфікованого підходу. Однак там, де це можливо, в демократичному суспільстві широко практикуються і пряма і плебісцитним форми. Особливо це стосується рівня місцевого самоврядування, а також вирішення питань ціннісного характеру (наприклад: референдум в Італії в 1973 році з питання про право на розлучення, дискусії в ряді країн про аборти і т.п.).

Сучасну демократію зазвичай характеризують як плюралістичну. У даному випадку мається на увазі, що вона базується на різноманітті (плюралізм - від лат. Pluralis - множинний) суспільних інтересів (економічних, соціальних, культурних, релігійних, етнічних, групових, регіональних і т.п.) і форм їх вираження (політичних партій, громадських організацій, рухів і т.д.). Разом з тим плюралістичність сучасної демократії в концептуальному плані пов'язана з розумінням народу-суверена як сукупності безлічі груп - соціальних, професійних, етнічних, демографічних, територіальних, релігійних і т.п. Індивід як складова частина народу реалізує свою політичну суб'єктність через участь у різних групах інтересів. Політика сприймається як сфера міжгрупового взаємодії конкуренції, боротьби, компромісів, співпраці, а демократія - як форма правління, яка дозволяє

різноманітним суспільним групам вільно виражати свої інтереси і знаходити в конкурентній боротьбі відображають їх баланс компромісні рішення. На держава при цьому покладається відповідальність за нормальне функціонування всіх секторів суспільної системи і підтримку в суспільстві соціальної справедливості. Воно ж виступає в якості арбітра, який гарантує дотримання законів, правил гри у змаганні груп і не допускає монополізації влади.

Нормальне функціонування плюралістичної демократії можливе лише за наявності в суспільстві згоди щодо базових цінностей, при визнанні та повазі всіма учасниками політичного процесу основ існуючого державного ладу, демократичних правил гри, прав і свобод людини і громадянина, законів країни.

Теорія плюралістичної демократії не в усьому бездоганна. Її критики вказують на такі її слабкі сторони:

- У ній перебільшена ступінь групової ідентифікації громадян; їхньої участі в групах інтересів; в реальності така модель демократії не втягуватися більшість населення в політичний процес;

- Різні групи інтересів мають неоднакові ресурсами впливу, отже, не може бути гармонійної рівноваги інтересів суспільних груп;

- Плюралістична демократія консервативна, малоефективна, особливо при необхідності політичного реформування, оскільки для прийняття рішень вимагає широкого згоди всіх зацікавлених груп.

Тим не менше, вважається, що саме плюралістична теорія найбільш адекватно описує політичний режим сучасних західних демократій.

Характерні риси тоталітаризму:

- о ідеологізація всього суспільного життя при монопольному пануванні «єдино вірної» ідеології (класової, расової, націоналістичної), жорстоке придушення будь-якого інакомислення;

- о панування гранично централізованого політичного руху на чолі з масовою партією тоталітарного типу. Ця партія зростається з державою

(«партія-держава») і зосереджує всю повноту влади в суспільстві. Партія-монополіст стає ядром всієї політичної системи;

- о заборона на всяку політичну опозицію; панівна партія контролює створення і функціонування будь-яких громадських об'єднань;

- о тотальне маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою всеосяжної системи пропаганди і агітації, формальної колективістської-демократичної мобілізації та мобілізувати участі (у виборах, маніфестаціях і т.д.), в політичній свідомості цілеспрямовано формується уявлення про єдність влади і народу;

- о монопольний державний контроль над економікою, засобами масової інформації, культурою, релігією і т.д. аж до особистого життя громадян, побутовими і навіть шлюбно-сімейними відносинами;

- о домінування в управлінні методів насильства, примусу, терору; наявність потужного апарату соціального контролю і примусу (служби безпеки, армія, міліція і т.д.). Слепа віра і страх - головні ресурси тоталітарного управління;

- о гранична централізація державної влади, сакралізація (обожнювання) її носіїв, культ вождів.

Виникнення тоталітарних режимів було викликано рядом передумов. Серед них найбільш загальними вважаються складність переходу низки країн до індустріальної стадії розвитку при слабкості і неукоріненість демократичних інститутів, атомізація суспільства в результаті швидкого руйнування доіндустріальних соціальних структур та інститутів, нездатність правлячих еліт вирішувати проблеми модернізації з допомогою механізмів права і вільного ринку. Як зазначає І.Н.Рассоха, в кожному випадку роль і місце цих факторів, їх поєднання різні. Але їх успішне використання тоталітарістських силами стало можливим тільки в надзвичайних обставинах, близьких до національної катастрофи. Такими стали перша світова війна, а потім жорстокий світова економічна криза кінця 20-х років. Саме країни,

найбільш сильно порушені історичними катаклізмами, виявилися в кінці кінців у владі тоталітарістських сил.

Залежно від пануючої ідеології та особливостей політичної практики тоталітарні режими поділяють на комунізм, фашизм і націонал-соціалізм.

Комунізм (соціалізм) став історично першою і класичною формою тоталітаризму. У ньому риси тоталітаризму представлені в найбільш повному вигляді. Разом з тим необхідно враховувати, що комунізм виріс із вікової мрії людства про загальну рівність, соціальної справедливості і розумно організованою суспільного життя. У комуністичній ідеології містяться гуманні, що мають загальнолюдський характер цінності. До того ж з середини 50-х років відбулася лібералізація цього режиму, і він майже не вдавався до масових репресій.

Фашистський режим вперше був встановлений в Італії в 1922 р У ньому тоталітарні риси були виражені не повною мірою. У державі впливові позиції зберегли король, аристократія, офіцерський корпус і церква. Італійський фашизм своєю метою проголошував не так радикальне будівництво нового суспільства, скільки відродження італійської нації і величі Римської імперії, встановлення порядку, твердої державної влади.

Націонал-соціалізм як реальний політичний і суспільний лад утвердився в Німеччині в 1933 р Це вельми консолідований тоталітарний режим, багато заимствуючий у радянського комунізму, зокрема форми організації тоталітарної партії і держави. Головною метою він проголошував світове панування арійської раси, для досягнення якого прагнув до крайньої мілітаризації і нестримної військової експансії, до геноциду в захоплених країнах і територіях.

Таким чином, головні відмінності основних різновидів тоталітаризму чітко виражені в їх цілях (відповідно: комунізм, відродження імперії, світове панування арійської раси) і соціальних перевагах (робітничий клас, нащадки римлян, німецька нація).

Необхідно мати на увазі, що тоталітаризм - це не тільки певна диктаторська політична система. Тоталітаризм як тенденція до заорганізованості життя суспільства, обмеження особистої свободи і підпорядкування індивіда державному і іншого соціального контролю в тій чи іншій мірі проявляється і в країнах Заходу, що робить боротьбу за вдосконалення демократії актуальною в будь-якому суспільстві.

Авторитарний політичний режим можна визначити як необмежену владу однієї особи чи групи осіб, не допускає політичну опозицію, але зберігає автономію особи і суспільства в внеполитических сферах.

Ознаки авторитарного режиму:

- о автократизм або невелике число носіїв влади (монарх, диктатор, військова хунта, олігархічна група);

- о невідконтрольність влади народу, зведені або зведені нанівець дії принципів виборності державних органів і посадових осіб, підзвітність їх населенню;

- о ігнорується принцип поділу влади, глава держави, виконавча влада домінують, роль представницьких органів обмежена;

- о монополізація влади і політики, недопущення реальної політичної опозиції і конкуренції (іноді відсутність різноманітних політичних інститутів може бути наслідком незрілості громадянського суспільства);

- о відмова від тотального контролю над суспільством, невтручання обмежене втручання у внеполитические сфери, насамперед в економіку;

- о в якість методів державного управління домінують командні, адміністративні, в той же час відсутня терор, практично не застосовуються масові репресії;

- о відсутня єдина ідеологія;

- о права і свободи особистості головним чином проголошуються, але реально не забезпечуються (насамперед, у політичній сфері);

- о особистість позбавлена гарантій безпеки у взаємовідносинах з владою;

о силові структури суспільству практично непідконтрольні і використовуються підчас в політичних цілях.

В останні десятиліття інтерес до авторитаризму зріс у зв'язку з тим, що аналітики розгледіли в ньому певні реформаторські і модернізаторської можливості. Крім того, висувалися ідеї про те, що перехід від тоталітаризму до демократії легше здійснити через проміжний авторитарний режим. У такому випадку авторитаризм визначають як спосіб правління з обмеженим плюралізмом. Стверджують, що він цілком сумісний з економічним, соціальним, культурним, релігійним, а частково і з ідеологічним плюралізмом. Авторитарна влада має порівняно високу здатність забезпечувати політичну стабільність і громадський порядок, мобілізувати суспільні ресурси на вирішення певних завдань.

Однак авторитарний режим без масової підтримки і розвитку хоча б мінімальних демократичних інститутів навряд чи може бути інструментом прогресивного реформування суспільства. Тому можна, ймовірно, лише говорити про поєднання авторитарних і демократичних елементів при переході до демократії, про зміцнення влади при її підконтрольності громадянам. Досвід останнього десятиліття показує, що демократично орієнтуються авторитарні режими недовговічні і поступаються місцем демократії.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ТА КУЛЬТУРА»

План

1. Сутність та структура політичної свідомості.
2. Функції політичної свідомості.
3. Політична культура, її сутність та структура.
4. Типологія політичних культур.

Час проведення : самостійна підготовка

Харків 2017

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА.

1. розкрити зміст політичної культури, тобто визначити її основні структурні елементи та їх взаємодія,

2. визначити особливості функціонування політичної культури на національному та субнаціональному рівнях,

3. окреслити особливості сучасного стану політичної культури в Україні.

Таким чином, ми розглянемо такі питання:

1.Содержаніє, структура і функції політичної культури.

2.Уровні і типи політичної культури.

3.Політична культура сучасного українського суспільства.

У широкому сенсі цього слова культура включає в себе всю сукупність моделей діяльності людей, закодovаних в їх предметної середовищі, духовних уявленнях і стандартах поведінки. Найбільш важлива з цих моделей - соціокультурна, адже суспільство як соціальна система відтворюється через особливий ціннісно-нормативний механізм солідарності. А оскільки політична діяльність займає центральне місце в інтеграції суспільства, то політична культура також буде в центрі сукупного механізму суспільної інтеграції.

За своїм походженням політична культура безпосередньо пов'язана з появою політичних відносин. Так, в Стародавньому Римі постійно зверталися до ідеалу доблесного минулого з його суворим самообмеженням і войовничою сміливістю, маючи на увазі, що ці якості є найважливішою умовою величі та успіхів створеної держави. Першим же, хто вжив цей термін, був німецький філософ-просвітитель XVIII століття Іоган Гердер.

Чому ж саме в 50-60-ті роки XX століття актуалізувалося увагу до даного феномену? Справа в тому, що в цей час звільнилися від колоніального гніту країни спробували скопіювати політичні інститути США, але, в кінцевому рахунку, їх спроба виявилася приречена на невдачу. З'ясовуючи причину подібного результату, американські політологи і сформулювали

концепцію «політичної культури». Найбільший внесок у теоретичну розробку даного політологічного напрямку внесли Г.Алмонд, С. Верба, Л.Пай, Д.Елазар, У.Розенбаум. Класичне визначення політичної культури, дане Г.Алмондом і С.Вербой, говорить: «Політична культури - це різноманітні, але стійко повторюються, когнітивні, афективні та оціночні орієнтації щодо політичної системи взагалі, її аспектів» на вході »і« на виході », і себе як політичного актора »1. Ця інтерпретація політичної культури виявила ряд вразливих рис, на які вказали інші дослідники: по-перше, в такому випадку не виявляється функціональний план самих політичних інститутів; по-друге, не розглядається надзвичайно важливий поведінковий аспект цієї сторони політики; в-третьє, не специфірується власне автономне якість політичної культури як ціннісно-нормативний системи. Російський дослідник Е.Я.Баталов, узагальнив численні інтерпретації досліджуваного явища, запропонував свій варіант визначення. У спрощеному вигляді (для дидактичних цілей) воно звучатиме таким чином: політична культура - система історично сформованих орієнтацій свідомостей, моделей поведінки індивідів і груп, а також моделей функціонування політичних інститутів, що виявляються в безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу2. В рамках політичної культури з'ясовується типове в політичному процесі кожного суспільства, чому, незважаючи на будь-які історичні перипетії, зберігається змістовне ядро політичного життя кожного окремого народу.

Розглянемо послідовно кожну із сторін політичної культури.

З точки зору Г.Алмонда і с.Вербів політичні орієнтації індивідів можуть бути виражені в табличному формі (Див. Таблицю № 1).

Таблиця №1. Вимірювання політичних орієнтацій3.

Система взагалі як об'єкт Об'єкти «на вході» системи Об'єкти «на виході» системи
Звернення до себе як до об'єкта

Знання Почуття Оцінки

Так, раціональний компонент орієнтацій на рівні системи включає в себе знання про політичну історію, конституційний устрій держави, про

основи його функціонування; на рівні «входу» в систему - знання про політичні партії та їхніх програмах; на рівні «виходу» - знання про рішення вищих державних органів, виражені насамперед у законодавчих актах; на рівні індивіда - знання про власні права та обов'язки. Що стосується ефективної боку орієнтацій, то вони можуть бути виражені в змінних довіри, інтересу, готовності взяти участь в політичних акціях, установок приязні і неприязні як до окремих політичних ролям і політичним структурам, так і до конкретних виконавцям цих ролей.

Індивідуальні оцінки різних аспектів політичної системи насправді зумовлені ідеологічними уподобаннями і символічними віднесення: демократичний - тоталітарний, свій - чужий, порядний - продажний і т.д. Всі ці нюанси фіксуються в термінах політичної мови, який акцентує двоїсту природу політики; об'єднання і боротьбу. З боку влади ми чуємо переконують тексти, а з боку опозиції - ми руйнуємо мовні конструкції. У суспільстві, по Р.Барту, йде постійна тотальна боротьба мов за позначення явищ світу і насамперед - світу владних відносин. Крім того, по відношенню до системи і її компонентів орієнтовані не тільки індивіди як такі, але й соціальні групи, а також власне політичні організації. У такому випадку виникають «колективні вірування», що мають надіндивідуальних характер: ідеології, міфи, соціально-психологічні пристрасті. В якості надіндивідуальних явищ вони набувають власну логіку і надають примусове вплив через механізм традицій.

В основі політичних явищ в сучасному суспільстві лежать, як правило, три групи цінностей:

- Безпека і національна незалежність;
- Добробут і економічний розвиток
- Свобода і рівність.

Їх деталізація і упорядкування є предметом окремих ідеологій, доктрин або політичних концепцій, проте сам принцип структурування цих ціннісних категорій і форма їх вираження зумовлені ментальними зразками політичної

традиції, причому в діапазоні певного вибору варіантів: консервативний фундаменталізм - помірний прогресизм - радикальний модернізм. Структурні ідеології - лібералізм, консерватизм, соціал-демократія та ін. - Забезпечують пристосування традиційного менталітету до змін ситуації, але вже в термінах нового мовного коду (дискурсу) і в напрямку інших «священних» об'єктів. Прототип дії залишається тим же, а отже постійної залишається драматургія інтерпретованих тем.

Крім того, ментальний план політичної традиції функціонує також і як міфологічна свідомість. Адже політичний міф як емоційно-образне сприйняття політичного життя надає колективним уявленням динаміку символічного «зняття» її протиріч через набір проміжних станів і фігури культурних героїв. Серед політичних міфів виділимо, перш за все, міфи етнополітичної ідентифікації, а також міфи політичних героїв. Ці міфи задають динамічну енергетику сприйняття колективного життя і тим самим організують спільноти як народ зі своєю особливою долею і призначенням.

«У сфері поведінки, - зазначає Е.Я.Баталов, - політичну культуру характеризують такі основні змінні:

- о форми і ступінь участі в політичному житті суспільства (мітингах, демонстраціях, політичних страйках, пікетах, партійної діяльності);
- о форми і рівень взаємодії з державними інститутами (конфронтація, співробітництво, неспівпраця);
- о форми і рівень взаємодії з інститутами громадянського суспільства (зокрема, з політичними партіями і рухами);
- о форми і рівень взаємодії з іншими суб'єктами політичного процесу;
- о тип електоральної поведінки ».

Характер політичної поведінки може варіюватися в діапазоні від деструктивно-відчуженого до інноваційно-позитивного. При цьому власне культурний аспект політичної поведінки заданий нормативним механізмом його регуляції. Його ядром будуть поведінкові стереотипи, які в структурі

традиції виступають як звичаї політичного життя. Крім них важливу регулюючу роль відіграють свідомо формулюються норми-розпорядження, покликані окреслити ідеальні моделі політичної поведінки, як у вигляді прописаних правових процедур, так і у формі власне ідеальних поведінкових схем. Разом з тим важливо пам'ятати, що нормативна система співвідноситься з суспільно-політичними цінностями і потребує ціннісної легітимізації. Але оскільки самі суспільно-політичні цінності є квінтесенцією соціально-прийнятних людських потреб та інтересів, оскільки політична нормативна система покликана також «репресувати» ті соціально-негативні сторони людської активності, які несуть в собі руйнівні імпульси індивідуального та колективного несвідомого: анархічний негативізм, войовничий ретризм, вузькогруповим егоїзм і т.д.

Реальне політичне поведінка є певний інтеграл вищеназваних сторін, воно ситуаційно, контекстуально, має особистісне підставу і колективні форми вираження. Останні, власне, і є політичними інститутами. З точки зору інституційного рівня політичної культури можна виділити наступні колективні форми політичної практики: способи управління політичною системою, закріплені в державному ладі; методи прийняття політичних рішень; характер проведення їх у життя; методи вирішення соціально-політичних конфліктів; тип електорального процесу; характер міжпартійних відносин; способи лобювання корпоративних інтересів і т.д. Політико-культурне значення має і характер міжінституційного взаємодії, який виражається в ієрархії прерогатив того чи іншого інституту при прийнятті найбільш важливих політичних рішень, а також в ціннісній легітимізації цієї ієрархії.

Політична культура виконує певні функції:

- о ціннісно-орієнтаційну (інтерпретує смисли політичних значень);
- о нормативно-поведінкову (окреслює «рамки» належного політичної поведінки);
- о інтеграційну (сплачувати дану соціальну спільність);

о комунікаційну (здійснює взаємодію суб'єктів та інститутів на основі символів і стереотипів);

о виховну (формує певний тип політичної поведінки, адекватний даній політичній системі).

Три найважливіші сторони політичної культури визначають її видові форми: культуру політичного мислення, правову культуру, культуру політичної діяльності та управління і т.д. А так як політична культура це не тільки процес, але і результат, то ми можемо відзначити такі форми буття культури, як «досвід політичного управління», «рівень політичних знань», «зріле політичне поведінка», «спадщина минулої політичної культури» і т.д.

Розглядаючи політичну культуру як спосіб відтворення політичного життя, ми повинні виявити її системоутворюючі властивості, як у структурному, так і у функціональному плані за шкалою рівнів соціальних суб'єктів. Власне системний характер політична культура знаходить саме на рівні національної політичної культури, який, у свою чергу, є частиною сукупного адаптаційного механізму конкретного народу до умов своєї життєдіяльності. Системоутворюючим початком національної політичної культури є загальнокультурний генотип, який включає в себе також і стійкі способи політичної самоорганізації етнічної спільноти. Цей специфічний стрижень, званий в тому числі «центральною зоною», «внутрішнім чином», «архетипом» або ж власне «традицією», - визначає політичний менталітет кожної окремої нації, задає ціннісну легітимізацію відповідного політичної поведінки. Політична традиція виявляється в стереотипах сприйняття політичного життя, у звичаях політичної поведінки, в продукованих схемах функціонування політичних інститутів. А оскільки політичне життя включає в себе, з одного боку, суперництво груп за соціальні блага, а з іншого - авторитетне розподіл останніх державою, остільки змістовна сторона національної політики повинна визначатися характером обраних переваг:

допустимими рамками соціальної нерівності; закріпленими у звичаї і праві способами політичного представництва і вирішення спорів; механізмом визначення верховного посередника і переважними методами утвердження її авторитету; роллю середніх і нижчих шарів у прийнятті найважливіших політичних рішень і т.д.

Адаптаційний механізм політичної традиції виявляє і інтенсифікує ті моделі поведінки, які зумовлюють внутрішню ідентичність і комфортність національного буття. Зрозуміло, національна політична традиція видозмінюється, так як змінюються зовнішні та внутрішні умови її існування, з'являються «нові виклики». Якись елементи та компоненти традиції поступаються місцем новим цінностям і стандартам поведінки, проте ядро традиції не зникає, воно оновлює свою «зовнішню» і «внутрішню» периферію, а при глибинному кризу - і внутрішню «архітектуру» ядра. Але і в останньому випадку повинні зберегтися найважливіші скріпи ідентичності, «внутрішнього образу», інакше культурна система розсиплеться, що спричинить за собою руйнування власне всіх сторін суспільного життя. Таким чином, політична культура у своєму системному якості є матрицею, тобто сукупністю вкорінених базових цінностей і норм, що забезпечують політичну єдність суспільства.

Політична культура структурується і на рівні політичних субкультур. Цим поняттям позначаються системи політичних орієнтацій і моделей поведінки, характерні для соціальних груп і спільнот, які відрізняються в цій якості від інших соціальних суб'єктів і нації в цілому. Політичні субкультури породжуються соціально-економічній, соціально-етнічної, інституційної, соціально-територіальної і власне культурно-статусної стратифікації суспільства. Традиційно у цьому зв'язку виділяються політико-культурні особливості еліти, середнього класу, нижчих страт, маргінальних верств. Проте, політологи намагаються виділити власне специфічні субкультурні комплекси, які можуть бути зрозумілі у своїй особливій логіці, що не зводиться до зазвичай фіксується сторонам соціальної стратифікації. Так,

американський дослідник Д.Елазар вважає, що американська політична культура - це синтез трьох політичних субкультур: «індивідуаліста», «мораліста» і «традиціоналіста», кожна з яких особливим чином адаптує базові концепції всеамериканської політичної культури - «ринковій площі» і «співдружності».

Системного розуміння феномену політичної культури допомагає її типологія, оскільки вона допомагає розрізнити по змістовному основі емпіричні політичні культури і визначає їх ієрархію по відношенню до якоїсь ідеальної, «перфектно» моделі. Так, політичну культуру можна класифікувати, як і політичну систему, по формационному і класовою ознакою, з ідеологічних підстав, по відношенню до соціального прогресу та демократії і по інших класифікаційною ознаками. Однак класичної вважається типологія культури, запропонована Г.Алмондом і С.Вербой в книзі «Громадянська культура». Аналізуючи і зіставляючи політичні системи Італії, ФРН, США та Мексики, вони виділили три «чистих» типи політичної культури: 1) патріархальна, для якої характерна відсутність інтересу громадян до політичного життя; 2) подданническая, в якій є інтерес до системи в цілому і до об'єктів «на виході», але орієнтації «на вхід» системи і відносно себе як активного учасника слабкі; 3) участі, або активистская, в якій члени суспільства виразно орієнтовані на систему взагалі, а також як на політичні («вхідні»), так і на адміністративні («на виході») структури і процеси. Автори, зокрема, запропонували таблицю, в якій нулями позначали відсутність або слабкий вираз орієнтацій і, навпаки, одиницями - стійкі орієнтації щодо структурних елементів системи.

Таблиця №2. Типи політичних культур⁴.

Політичні культури Система взагалі як об'єкт Об'єкти «на вході» системи Об'єкти «на виході» системи Ставлення до себе як до об'єкта

Патріархальна Подданническая Учасі 0

1 0

0

1 0

1

1 0

0

1

При цьому дослідники зробили важливий висновок: «Громадянська культура - це змішана політична культура. В її рамках багато громадян можуть бути активними в політиці, проте багато інші грають більш пасивну роль «підданих». Ще більш важливим є той факт, що навіть у тих, хто активно виконує громадянську роль, якості підданих і прихожан не повністю витіснені».5 Тому буде функціональною відома ступінь пасивності і неучасті громадян у політичному житті.

Змістовне значення має типологія У.Розенбаум, який запропонував розрізняти політичну культуру за ступенем фрагментарності та інтегрованості. Для фрагментарної культури характерна різка роз'єднаність суспільства, в ній відсутня базовий консенсус між основними соціально-політичними силами, місцеві інтереси превалюють над загальними. Навпаки, інтегрована політична культура характеризується наявністю національного консенсусу, лояльністю по відношенню до політичного режиму і процедур вирішення конфліктів. Втім, будь-яка політична культура в нормальному режимі забезпечує (через свою інтерактивну функцію) той чи інший тип національного консенсусу. Відмінність політичних культур в цьому контексті визначається провідним принципом національної згоди. Так, політологи визначають американську політичну культуру як раціонально-консенсусну, англійську - традиціоналістсько-консенсусну, німецьку - як етатистського-подданническая. Який же тип консенсусу в Україні?

Традиційно при зверненні до теми «політична культура України» велика увага приділяється особливостям перехрестя цивілізацій. Майже всі дослідники сходяться в тому, що Україна являє собою особливий випадок цивілізації, що не зводиться до типових рис Заходу і Сходу, що вона є їх сполучною мостом - «окраїною цивілізацій».

Природно, що при такому баченні виникає питання цивілізаційної специфіки цих земель. В якості таких особливих рис виділимо наступні: самоєвразійський простір, поліетнічний склад населення з різноманітними релігійними віруваннями; верховенство громади як господарського і соціального укладу на Сході, індивідуалізм – на Заході; наявність постійного цивілізаційного «виклику» як з боку Росії, так і економічно більш розвинутого Заходу; неминучі функціональні та духовно-культурні розриви при вирішенні завдань модернізації. Остання обставина визначає проблемний характер українського проекту, що знаходить, власне, пряме відображення в її політичній культурі. Адже саме тому, що Україна змушена наздоганяти Захід поза звичайного порядку, ще й зазнаючи стримуючого тиску Росії, запозичуючи головним чином техніко-організаційні форми, розкол між верхами і низами, всередині верхів - набував, крім іншого, політико-культурний, ідеологічний характер. Звідси і відсутність українського цивілізаційного консенсусу: гору беруть то західники, то проросійські сили.

Справді, мобілізаційні реформи ламали вікові підвалини, виступали по відношенню до народної культури як чужа сила. Більш того, реформи, як правило, вели ще до більшого «тяглу», закріпачення, перенапруження народних сил, до ще більшої гіпертрофії держави. Тому в середовищі інтелігенції з неминучістю виникли ідеології протесту проти подібного алгоритму: з боку українських націоналістів і західників-лібералів. Тим часом динаміка наздоганяючого розвитку створювала особливі соціально-економічні групи і відповідні їм субкультури: бюрократію, інтелігенцію, промисловий робітничий клас.. Згадаймо в цьому зв'язку доленосний суперечка більшовиків і меншовиків всередині РСДРП про долі революції.

Безумовно, найбільшу специфіку дала радянська форма української цивілізації. Здавалося, що саме в рамках соціалістичного ладу була «знята» зазначена вище проблематичність розвитку: при збереженні внутрішньої соціокультурної специфіки країна успішно вирішувала завдання промислового зростання, першого етапу науково-технічної революції. Устремління месіанства, моральний ідеал соціальної рівності, колективно-артільний характер праці - все це і висловлював радянський тип владних відносин. Однак черговий, вже постіндустріальний виклик Заходу позначив стратегічне відставання СРСР. Для постіндустріального етапу вже недостатньо було традиційно-мобілізаційних заходів, тим більше що в останні десятиліття радянської історії утворився численний середній клас, чий інтелектуальний потенціал міг бути використаний лише сучасно - через ініціативу і творчість.

Прочитуване відставання СРСР на рубежі 70-80-х років включило в роботу мобілізаційний «ген» російської цивілізації. Ініційована М. С. Горбачовим перебудова за задумом повинна була розв'язати в рамках соціалізму творчу ініціативу мас, мобілізувати внутрішні джерела для прискорення економічного зростання на базі ефективних технологій. Але реальні кроки перебудови не тільки не привели до намічених цілей, а загострили ситуацію, послужили детонатором найглибшого соціально-політичного зрушення. З 1990-1991 років почалися радикальні економічні та політичні реформи. Такий різкий перехід привів до соціальних конфліктів у соціально-культурному полі України. На очах руйнувалися звична турботлива місія держави, колективізм, що склалася система професійних уподобань та інші традиційні елементи. До того ж радикальні економічні реформи виявили власну логіку надмірності економічних поневірянь, гіпертрофії фінансового капіталу, різкого соціального розшарування. Для багатьох громадян виник ефект соціально-культурної аномії (напруги), коли вони не бажають або не можуть прийняти ринкову систему регуляції. У силу цього в українському суспільстві існує високий потенціал конфліктності,

барикадного свідомості, загальної недовіри до нової державності. Погане економічне становище помножене на низьку політичну компетентність, рухливість політичних установок, правовий нігілізм, заідеологізованість мислення - все це служить реальною перешкодою на шляху становлення демократичної політичної культури.

З іншого боку, мобільні верстви українського суспільства демонструють зразки економічного успіху, прилучення до продуктивним інформаційних технологій, а також моделі постмодерністського способу життя, особливо в мегаполісах і великих містах. У ході суспільно-політичних змін більшість в Україні прийняла в ціннісному аспекті такі найважливіші демократичні інститути, як альтернативні вибори, поділ влади, незалежні ЗМІ, парламентаризм і т.д. Склався відмінний від попереднього періоду образ політичного процесу, з'явилися нові політичні стереотипи. При всій фрагментарності, багатшаровості і боротьби протиборчих сил нова українська політична культура має запас загальноцивілізаційної міцності, в тому числі багатий історичний досвід творення держави, з'єднання Традиції і Сучасності.

1 Антологія світової політичної думки. У 5 т. Т. II. Зарубіжна політична думка ХХ в. М.: Мисль, 1997 - с.601.

2 Див.: Баталов Е.Я. Політична культура // Загальна та прикладна політологія. Уч. посібник. За заг. ред. В.І.Жукова, Б.І.Краснова. М.: МГСУ: Изд-во «Союз», 1997. - С. 697.

3 Антологія світової політичної думки. У 5-ти т. Т. II. - С. 597.

4 Антологія світової політичної думки. У 5-ти т. Т. II. - С. 598.

5 Там же. - С. 601.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА «ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ»

План

1. Історія розвитку та становлення політичних партій.
2. Сутність та ознаки політичних партій.
3. Основні причини виникнення політичних партій.
4. Функції політичних партій.
5. Типології політичних партій.

Час проведення: 2 години.

ХАРКІВ 2017

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ.

1. Сущність, місце і роль політичних партій у житті суспільства.

2. Типологія партій і партійних систем.

1. У науці завжди було велике увагу до проблеми політичних партій. Особливо пильним воно стало в останні десятиліття. «Навіть побіжний погляд на книжкові полиці бібліотек більшості сучасних політологів або на покажчики опублікованих статей майже в будь-якому професійному журналі, - пише американський учений А.Кінг - переконав би багатьох з нас в тому, що одним з найважливіших напрямків в сучасній політичній науці є вивчення політичних партій». У той же час їх роль протягом усього періоду існування оцінювалася неадекватно. Аж до виникнення парламентаризму як системи державного управління в політичних партіях вбачали джерело криз, силу, що протистоїть державі і руйнує його цілісність. І це не випадково. В умовах панування уявлень про державу як виразника загальної волі діяльність будь-яких сил, що прагнуть виступати від імені частини народу, переважно оцінювалася негативно. І тільки поява нових соціально-економічних і політичних реалій сприяло визнанню партій позитивним елементом громадянського суспільства, залучають інтереси значної частини громадян у сферу політичного регулювання.

Однак суперечки про реальний значенні партій та їх перспективи як найважливішого політичного інституту не вщухають досі. Підставою дискусії служить широко поширена в західному світі концепція інформаційного суспільства. У ній стверджується, що досягнення науково-технічного прогресу в галузі розвитку електронних засобів масової інформації та комунікації, нові інформаційні технології і загальна комп'ютеризація дозволять забезпечити пряму двосторонній зв'язок з урядом при виробленні будь-яких політичних рішень. Це різко знижує значимість і доцільність існування політичних партій. Світ вступає в епоху

«постпартійної демократії». У той же час прихильники ідеї «кінця партій» явно недооцінюють їх роль у формуванні компетентної політичної еліти, не помічають можливостей соціального патронажу інтересів, захисту від тотальної маніпуляції суспільною свідомістю з боку держави.

Досвід політичного розвитку показує, що, незважаючи на песимістичні прогнози, партії залишаються найбільш ефективним механізмом, що забезпечує зв'язок громадянського суспільства і держави.

Чим це визначається?

По-перше, їх сутністю. Партії - явище об'єктивне, вони виникають на такому етапі розвитку суспільства, коли всі його структури диференційовані. У той же час їх поява пов'язана з активною діяльністю суб'єктів політики щодо реалізації своїх інтересів. Будучи елементом громадянського суспільства, партії в процесі боротьби за владу знаходять статус інституту політичної системи. Подвійна природа партій зумовлює їх становище: вони виступають в ролі посередника між громадянським суспільством і державою.

Намагаючись визначити сутність політичної партії, відомий американський політолог Дж. Ла Паломбара вказує на 4 специфічних ознаки, що конституують партію:

1. Будь-яка партія є носій ідеології або, щонайменше, особливого бачення світу і людини.
2. Партія - це організація, тобто досить тривале об'єднання людей на самих різних рівнях політики - від місцевого до міжнародного.
3. Мета партії - завоювання та здійснення влади.
4. Кожна партія намагається забезпечити собі підтримку народу - від голосування за неї до активного членства.
5. Спробуйте визначити, які ознаки відрізняють партію від держави, громадських (неполітичних) об'єднань.
6. Таким чином, політична партія є добровільне політичне об'єднання громадян, пов'язаних ідеологічною спільністю і прагнуть до

реалізації програмних цілей за допомогою боротьби за владу або участі у здійсненні влади.

7. Незважаючи на те, що партії прагнуть завоювати владу, вони не повинні панувати. У демократичному суспільстві партія, домігшись перемоги на виборах, стає правлячою, але не змінює своєї сутності. Вона розставляє своїх представників на ключових державних посадах, створює парламентську фракцію, забезпечує її взаємодію з електоратом, за допомогою кадрової політики впливає на політичний курс, бере участь у формуванні урядової програми. Опозиційні партії протистоять правлячій, за допомогою критики виявляють слабкі місця її курсу, пропонують свої альтернативи, конкуруючи з нею на виборах.

8. При тоталітаризмі відбувається зрощування партії і держави. Партія отримує права і прерогативи державної влади (пануюча партія), поступово змінюючи свою сутність. В авторитарній системі, де велике значення особистості лідера, партії, якщо їх діяльність не заборонена, виконують декоративну роль, камуфлюючи суть режиму.

9. Значення політичних партій у житті суспільства визначається обсягом і характером виконуваних ними функцій. Звуження обсягу функцій призводить до зниження впливу партій на всі процеси, що відбуваються в соціумі.

10. За сферами діяльності можна виділити 3 групи партійних функцій:

11. 1. Політичні - формування політичного курсу, рекрутування політичної еліти, проведення виборчої кампанії.

12. 2. Соціальні - представлення інтересів, політична мобілізація мас, політична соціалізація.

13. 3. Внутріпартійні:

- А) ідеологічні

14. розробка партійної ідеології, пропаганда,

15. б) організаційні
16. партійне будівництво,
17. фінансування діяльності.

Різноманіття умов призвело до утворення партій різного типу і специфічних способів їх зв'язку з суспільством і державою. Так, наприклад РСДП (б) виникла як нелегальна антисистемна партія, звідси - панування принципу демократичного централізму, жорстка внутрішньопартійна дисципліна, боротьба з фракційністю.

Одна з найперших спроб класифікувати партії була зроблена Давидом Юмом (XVIII ст.). Він типологізував партії за ознаками, об'єднуючим її членів. Таким чином, йому вдалося виділити «партії за інтересами», «партії по афоректам» (орієнтованих на лідера), «партії за принципами». Юм віддавав перевагу третього типу, так як ці партії засновані на загальних ідеях, які в порівнянні з іншими критеріями носять довгостроковий і не випадковий характер.

18. Найбільш визнаною в західній політології є бінарна класифікація французького соціолога Моріса Дюверже (середина XX ст.). В її основу покладено 2 організаційних критерію:

19. - Тип зв'язків між громадянином і партією,
20. - Внутрішня структура.
21. Відповідно до них всі партії діляться на кадрові та масові.
22. Кадрові Масові
23. Утворюються електорально-парламентським шляхом.

Виникають на основі загального виборчого права з масових громадських рухів.

24. Склад: професійні політики, прихильники членство не оформляють. Оформляється партійне членство.

25. Діють тільки під час виборчих кампаній. Працюють постійно, займаючись вихованням своїх членів і поповненням лав партії.

26. Існують на кошти спонсорів та державні дотації. Самофінансування на основі сплати членських внесків та залучення коштів від власної діяльності.

27. Розрізняють кадрові та масові партії з сильною і слабкою структурою. У партіях зі слабкою структурою не простежується жорсткій залежності діяльності парламентаріїв від вимог партійної програми. І навпаки, - в партіях з сильною структурою.

28. Свою типологію М. Дюверже доповнив ще однією ознакою - діленням по «політичним сім'ям» (ідеологічним принципам), яке спокутує недоліки організаційної типології.

29. Провідну роль у з'ясуванні характеру взаємозв'язків партій і держави відіграє розгляд особливостей різних типів партійних систем.

30. Партії у взаємодії один з одним та іншими інститутами утворюють партійну систему, під якою розуміється відображення співвідношення і розстановки сил діючих в країні партій.

31. Партійна система фіксує ступінь впливу партій на прийняття рішень і характер їх участі в державному управлінні.

32. Історія демонструє різні типи партійних систем. Відволікаючись від їх національних особливостей, за кількістю партій, що перебувають при владі, можна виділити наступні: однопартійні, біпартійності, системи «двох з половиною» партій, багатопартійні.

33. Деякі дослідники останнім часом однопартійну систему стали визначати як апартійную, оскільки зростає з державою, партія втрачає свої сутнісні риси.

1. Будь-яка партія є носій ідеології або, щонайменше, особливого бачення світу і людини.

2. Партія - це організація, тобто досить тривале об'єднання людей на самих різних рівнях політики - від місцевого до міжнародного.

3. Мета партії - завоювання та здійснення влади.

4. Кожна партія намагається забезпечити собі підтримку народу - від голосування за неї до активного членства.

Спробуйте визначити, які ознаки відрізняють партію від держави, громадських (неполітичних) об'єднань.

Таким чином, політична партія є добровільне політичне об'єднання громадян, пов'язаних ідеологічної спільністю і прагнуть до реалізації програмних цілей за допомогою боротьби за владу або участі у здійсненні влади.

Незважаючи на те, що партії прагнуть завоювати владу, вони не повинні панувати. У демократичному суспільстві партія, домігшись перемоги на виборах, стає правлячою, але не змінює своєї сутності. Вона розставляє своїх представників на ключових державних посадах, створює парламентську фракцію, забезпечує її взаємодію з електоратом, за допомогою кадрової політики впливає на політичний курс, бере участь у формуванні урядової програми. Опозиційні партії протистоять правлячій, за допомогою критики виявляють слабкі місця її курсу, пропонують свої альтернативи, конкуруючи з нею на виборах.

При тоталітаризмі відбувається зрощування партії і держави. Партія отримує права і прерогативи державної влади (пануюча партія), поступово змінюючи свою сутність. В авторитарній системі, де велике значення особистості лідера, партії, якщо їх діяльність не заборонена, виконують декоративну роль, камуфлюючи суть режиму.

Значення політичних партій у житті суспільства визначається обсягом і характером виконуваних ними функцій. Звуження обсягу функцій призводить до зниження впливу партій на всі процеси, що відбуваються в соціумі.

За сферами діяльності можна виділити 3 групи партійних функцій:

1. Політичні - формування політичного курсу, рекрутування політичної еліти, проведення виборчої кампанії.

2. Соціальні - представлення інтересів, політична мобілізація мас, політична соціалізація.

3. Внутріпартійні:

- А) ідеологічні

розробка партійної ідеології, пропаганда,

б) організаційні

партійне будівництво,

фінансування діяльності.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЇЇ СУТНІСТЬ ТА
СТРУКТУРА»

План

- 1.Предмет та сутність політичної діяльності.
- 2.Структура політичної діяльності.
- 3.Основні види політичної діяльності.
- 4.Фактори залучення людей до політичної діяльності.

Час проведення : самостійна підготовка

Харків 2017

1. Політична наука про взаємодію соціальних і функціональних груп з державою.

2. Групи інтересів: сутність, функції та типологія.

3. Суспільні рухи

4. Види політичної діяльності.

Проблема взаємодії держави і груп - соціальних, економічних, функціональних - займає важливе місце в політичній теорії, зокрема при аналізі суб'єктів політики, в дослідженнях функціонування сучасних демократій, взаємозв'язків громадянського суспільства і держави. Саме ускладнення структури громадянського суспільства і його зв'язків з державою актуалізувало цю проблему вже на рубежі XIX і XX століть. Тоді наукова думка активно підштовхувала і ідеологічною боротьбою між різними напрямками суспільно-політичних рухів, які намагалися представляти інтереси робітничого класу та інших верств населення. На початку XX склалися три теоретичні моделі взаємодії держави і груп - синдикалізм, корпоративізм і плюралізм.

Синдикалізм (від фр. Синдикат - профспілка) бачив майбутню організацію суспільства як систему окремих, добровільних, неконкуруючих, що не ієрархічно організованих одиниць (синдикатів), владно розподіляють цінності автономно, без втручання держави. Ідеологи революційного синдикалізму (Ж. Сорель, Г. Лягардель, Е. Берт), відкидаючи політичну боротьбу та політичні організації, вважали вищою формою організації робочого класу профспілки, які повинні взяти під свій контроль і управління засоби виробництва. Вони виступали за тактику «прямих дій» (саботаж, бойкот, страйки), а вищою формою боротьби визначали загальну економічну ставку. Інший варіант синдикалізму - солідаристський - був висунутий видним французьким ученим Л. Дюгі. Він бачив завдання синдикалізму в компромісі між працею і капіталом, у зміцненні соціальної солідарності. Він припускав перспективу виникнення федерації класів, організованих у

синдикати, відносини між якими регулюватимуться угодами, заснованими на взаємні поступки.

Корпоративізм (від лат. Корпорація - об'єднання, союз) виник як концепція державного устрою, відповідно до якої відносини між працею і капіталом регулюються державою, організуючим і контролюючим з цією метою професійно-галузеві корпорації - у вигляді окремих, примусових, неконкуруючих, ієрархічно організованих одиниць. Концепція корпоративізму була використана у фашистських державах як основа соціальної політики тоталітарного режиму. Корпоративізм був ідеологічним прикриттям політики всеосяжного контролю над підприємцями і трудящими з боку уряду і правлячої партії. У післявоєнні роки замість поняття «корпоративізм», дискредитованого фашизмом, в науковій літературі стали використовувати поняття «неокорпоративізма», «ліберальний корпоративізм», «корпоратизм». Цими поняттями стали позначати складні і часом різнопланові процеси взаємодії держави і груп, спрямованого на вироблення узгодженої політики, в тому числі так званий «трипартизм» (співпраця держави, профспілок і підприємницьких організацій). У корпоративістського моделі взаємодії держави і груп пріоритет віддається узгодженню інтересів (а не стихійної конкуренції), а ініціатива і домінуюче положення в процесі узгодження належить державі, яка наділяє певні великі організовані групи «монополією на представництво в своїй області в обмін на відомий контроль за підбором лідерів і артикуляцією вимог і приверженностей» (Ф.Шміттер. неокорпоратизма. // Поліс, 1997, № 2, с. 15).

Плюралізм виходить з наявності в суспільстві великої різноманітності інтересів і, відповідно, груп, що представляють ці інтереси. При цьому мається на увазі весь спектр існуючих у суспільстві інтересів - економічних, соціальних, політичних, культурних, етнічних, релігійних, регіональних, галузевих, екологічних і т.д. Не заперечуючи політичний статус особистості як первинного джерела влади і суб'єкта політики, прихильники плюралізму політичний процес розглядають як міжгрупове взаємодія, баланс у

конкуренції інтересів, в міжгрупових конфліктах і компромісах. Ця взаємодія має переважно горизонтальний характер, а державі відводиться роль остаточного арбітра, який гарантує соціальну справедливість, дотримання законів і правил гри в конкуренції інтересів.

Синдикалізм, корпоративізм і плюралізм на початку ХХ століття служили переважно в якості деякої утопічної моделі в пошуках варіантів «ідеальної політики» у сфері співвідношення групи-суспільство-держава.

У наслідку синдикалізм втратив вплив як громадський рух, хоча деякі синдикалістские тенденції все ще зустрічаються в профспілковому двіженііряда країн. Що ж стосується корпоративізму та плюралізму, то ці поняття сьогодні використовуються в наукових дослідженнях в якості теоретико-аналітичного інструмента для виявлення особливостей реально сформованих демократій зацікавлених груп. При цьому в останні роки дослідники вказують на необхідність подолання надмірно жорсткого розмежування плюралістичних і корпоративістських моделей опису взаємодії громадянського суспільства і держави. У реальній дійсності ці моделі в ряді країн співіснують і навіть взаємодіють, хоча основним концептом сучасних теорій демократії залишається плюралізм.

(до змісту)

У концепціях плюралістичної демократії центральним елементом політичної системи визнається зацікавлена група, беручи участь в якій особистість і реалізує, здебільшого, свою політичну суб'єктність. Саме групи інтересів, поряд з політичними партіями створюють основні механізми опосередкування відносин громадян з державою.

Групами інтересів прийнято називати добровільні об'єднання, що формуються з метою висловлення та відстоювання своїх політично значущих інтересів у відносинах з державою та іншими політичними інститутами. Різноманіття інтересів в сучасному суспільстві обумовлює діяльність численних різноманітних і різнопланових громадських об'єднань. Вони представляють інтереси соціальних, національних, конфесійних,

регіональних та інших людських спільнот, служать формою їх колективної дії. Разом з тим для індивіда участь в групах інтересів - це і спосіб самореалізації і самовираження в суспільному і політичному практиці, форма громадянської активності. Для політичної системи наявність різноманітних груп інтересів - це зміцнення прямих і зворотних зв'язків з громадянським суспільством, ефективна система представництва соціальних інтересів.

Групи інтересів виконують важливі суспільні функції. Головними серед них є функції артикуляції і агрегації інтересів. Артикуляцією називають процес виявлення, парного формулювання інтересів людей, що входять до групи, висунення конкретних вимог і гасел. У процесі агрегування інтересів безліч приватних інтересів, очікувань, потреб зводяться в єдині вимоги і програми, що відображають общегруппові мети. Представляючи певні інтереси, висувачи вимоги і програми, групи інтересів виконують важливу функцію інформування влади про наявність тієї чи іншої суспільно значущої проблеми і бажаних способи її вирішення. Групи інтересів можуть надати органам влади експертні розробки по їх цікавлять, а також делегувати своїх експертів для роботи в різного роду консультативних радах і комісіях, впливати на добір кадрів відповідних владних структур. Таким чином, реалізується ще одна важлива функція груп інтересів - функція формування та рекрутування політичних еліт.

Відстоювання інтересів групи в її відносинах з владою надає групі інтересів функції тиску на владу. Акцентуючи увагу на цю функцію груп, аналітики часто використовують поняття «група тиску». Маються на увазі такі групи, які не прагнуть до оволодіння владою, але роблять на неї вплив з метою реалізації певних групових інтересів.

Поняття «група інтересів» ширше, ніж поняття «група тиску». Значна частина інтересів більшості груп реалізується в рамках громадянського суспільства крім владних структур. Лише тоді, коли здійснення колективного інтересу групи вимагає прийняття владних рішень, вона перетворюється на

групу тиску. Для одних груп (в сферах релігії, культури, спорту, дозвілля і відпочинку) ця трансформація може носити лише епізодичний характер, для інших же (організовані групи в політичній, економічній, соціальній сферах) - постійний.

Разом з тим групою тиску називають і відносно вузьку групу осіб, яка в інтересах більш широкої зацікавленої групи має безпосередній вплив на органи законодавчої і виконавчої влади при прийнятті тих чи інших рішень. В американській політичній практиці така діяльність отримала назву «лобізму» і стала предметом правового регулювання. Американські лобістські організації не є самостійними групами інтересів. Це професійні організації, які виконують замовлення різних груп інтересів. У більш широкому сенсі лобіюванням прийнято називати відстоювання інтересів тих чи інших зацікавлених груп депутатами парламенту, парламентськими фракціями при розподілі бюджетних коштів, визначенні податкової та митної політики і т.д.

Крім органів державної влади об'єктами тиску можуть бути політичні партії, а також громадську думку. Основними засобами впливу груп тиску є інформування та консультування органів влади та офіційних осіб, організація кампаній в засобах масової інформації з метою формування громадської думки на користь необхідних групі рішень, загроза відмови в підтримці на виборах, різні акції протесту і т.п. Можливі й приховані форми впливу з використанням особистих зв'язків членів групи в керівних колах. Іноді такий вплив може прийняти форму корупції. Отже, можна розрізняти законні і незаконні способи діяльності груп тиску. У викритті незаконних дій таких груп важливу роль відіграють вільні ЗМІ. Очевидно, що різні групи інтересів мають неоднакові ресурсами тиску на владу. Ці ресурси залежать від економічних і фінансових можливостей групи, її чисельності, згуртованості, інформованості, наявності або відсутності особистих зв'язків в органах влади. У науковій літературі наводиться різна типологія груп інтересів за різними критеріями. Для сформувалися в російському суспільстві груп інтересів

найбільш очевидною представляється їх класифікація по суспільних сферах їх діяльності:

о організовані групи в економічній сфері та у сфері трудових відносин (підприємницькі асоціації, спілки споживачів, профспілки);

о організовані групи в соціальній сфері (об'єднання ветеранів, товариства інвалідів, благодійні союзи);

о організовані групи у сфері дозвілля і відпочинку (спортивні союзи, спілки філателістів і т.д.);

о організовані групи у сфері релігії, науки і культури (церкви, секти, наукові асоціації, спілки художників, письменників, артистів і т.д.);

о організовані групи в політичній сфері (екологічні рухи, рухи за мир, за права жінок, молоді, національних меншин і т.д.).

Громадські організації та громадські рухи мають ряд суттєвих відмінностей. Відмінність організаційного характеру полягає, насамперед, у тому, що громадська організація заснована на фіксованому членстві, а громадський рух складається з учасників, але не має фіксованого членства.

Громадські рухи являють собою більш широкі, масові і менш формалізовані об'єднання, ніж громадські організації. Часом вони включають в себе різні громадські організації, які об'єднуються в рух для вирішення однієї великої соціально-політичної проблеми.

На відміну від політичних партій громадські рухи прагнуть впливати на владу, але, як правило, не домагаються влади. Винятки становлять суспільно-політичні рухи, створені в якості виборчих об'єднань, або перебувають на етапі трансформації в політичну партію.

Суспільно-політичні рухи в своєму розвитку зазвичай проходять кілька етапів. На початку виникає ініціативна група, яка оприлюднить основну мету руху, потім відбувається розширення кола активістів і підключення до руху різних організацій, для яких прийнятна проголошена мета. На цьому етапі можливе проведення загального форуму руху, на якому більш чітко формулюються ідеї і вимоги. При цьому нерідко створюються координаційні

органи, але все ж рух на відміну від партії обходиться без формальної внутрішньої ієрархії, систематичної дисципліни, єдиної структури. Надалі громадсько-політична діяльність може призвести до трансформації руху в суспільно-політичну організацію або до загасання руху в силу реалізації первісної мети або відсутності перспективи її досягнення.

Для громадських рухів прийнятна запропонована вище класифікація за сферами діяльності. Найбільшою включеністю в політичний процес відрізняються ті рухи, які конституюються як суспільно-політичні. За своїм характером і орієнтаціям вони поділяються на революційні, реформаторські, консервативні, контрреволюційні. За соціально-демографічною ознакою розрізняються молодіжні, студентські, жіночі, ветеранські руху.

Нарешті, необхідно розрізнити поняття «громадський рух» як організаційно-правову форму громадського об'єднання громадян від поняття «соціальні рухи», що позначає сукупність дій з реалізації та захисті інтересів тих чи інших соціальних верств або конкретних інтересів глобального характеру (робітничий рух, студентський рух, антиядерні, пацифістські, екологічні рухи). Так, наприклад, робітничий рух - це неформальна сукупність всіх організацій і рухів, які своєю основною метою висувають захист тих чи інших інтересів робітничого класу.

СУБ'ЄКТИ І ОБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ.

1. Політична суб'єктність.
2. Політичний інтерес. Витоки різноманіття політичних інтересів.

Місце цієї теми в аналізі взаємозв'язків суспільство - політика - влада визначається тим, що вивчення політичних відносин має спиратися на знання положення різних груп в системі суспільних відносин. Політичне життя суспільства включає політичні відносини між людьми, різними спільнотами, інститутами, її зміст являє собою особливу форму реалізації їхніх

соціальних інте-сов. Диференціація суб'єктів політичного процесу дозволяє представити політи-етичні стосунки не як скупчення випадкових і непередбачуваних дій окремих лідерів, партій, а як вираження політичних інтересів в єдності їх об'єктивної та суб'єктивної сторін.

Мета лекції полягає в тому, щоб розкривши сутність політичної суб'єктності, виявити об'єктивну основу формування соціального інтересу, умови його трансформації в політичний. Для сучасної Росії актуальність цієї проблеми визначається тим, що розпад старої системи економічних відносин, реалізація монетарної моделі переходу до ринку - породжує складні процеси у соціальній сфері, визначає динаміку і напруженість політичної ситуації.

1) У роботі над першим питанням необхідно звернути увагу на те, що для характеристики учасників політичного процесу використовуються поняття суб'єкт і об'єкт політики. Критерієм розмежування служить наступний підхід: чи здатна спільність, особистість реалізувати у сфері політики свої інтереси, або ж вона, не впливаючи на дану сферу, лише відчуває на собі вплив політичних відносин.

Поняття суб'єкт політики застосовується для характеристики тих, хто бере активну, усвідомлену участь у політичній діяльності. Докладний аналіз цього поняття дається в підручнику «Основи політології» під редакцією А.Боднара, в «політологічних словнику» Ч. II, у статті О.Т.Мяснікова «Суб'єкти політики». Вивчення матеріалу переконує в існуванні різних градацій політичних суб'єктів, тому на питання про вихідний суб'єкті політичної практики, ієрархії суб'єктів - можуть бути неоднозначні відповіді.

У сучасній політології в якості фундаментального використовується поняття група. Це - «відносно стабільна сукупність людей, пов'язаних спільними відносинами, діяльністю, її мотивацією і нормами» (Політологія. Енциклопедичний словник. М., 1993. С.79). Підходи, вироблені класичної соціологією, і основні положення теорії груп, що отримала широке поширення в сучасній політичній науці, - не виключають, а доповнюють один одного, тому що відображають різні рівні соціальної організації.

В якості вихідного суб'єкта політичної практики ми виділяємо соціальні групи (соціальні спільноти). Саме їх суспільні інтереси служать основою для діяльності політичних організацій, вироблення державної політики. Ступінь впливу соціальної групи на політику визначається рядом обставин:

- Необхідно враховувати її місце в соціальній структурі,
- Значну роль відіграє ступінь згуртованості групи,
- Важливо, чи здатна група створювати свої організації, сформулювати політичний інтерес і відстоювати його.

Деякі політологи проводять диференціацію суб'єктів політики на первинні та вторинні. І хоча не всі дослідники беруть на озброєння дані поняття (наприклад, використовують поняття «безпосередні суб'єкти політики», «безпосередні агенти політичного процесу»), така диференціація дозволяє виявити соціальні корені партій, рухів, політичної еліти. Інтереси соціальних груп реалізуються через вторинні суб'єкти, вони покликані захищати та відстоювати інтереси тих соціальних спільнот, на базі яких сформовані. Докладніше про це читайте у підручнику «Основи політології» під редакцією А.Боднара.

Вивчення матеріалу по першому питанню підводить до висновку, що діяльність суб'єктів політики пов'язана з реалізацією певних суспільних інтересів. Щоб соціальні інтереси стали спонукальною основою політичної діяльності, вони, по-перше, повинні бути осмислені та сформульовані; по-друге, політичний характер вони набувають тоді, коли усвідомлюється зв'язок між об'єктивною потребою соціальної групи і владою.

(до змісту)

2) У роботі над змістом даного питання важливо усвідомити значимість багатовимірного вивчення соціальної структури для виявлення об'єктивної природи політичних інтересів, їх різноманіття. Тому доцільно звернутися до марксистської теорії класів і до теорії стратифікації. Потреба у використанні різноманітних шляхів вивчення соціальної диференціації визначається тим, що політика - це не тільки середовище міжкласові відносин, але вона

обслуговує і груповий, та широкий, суспільний інтерес. А це передбачає такий аналіз соціального зрізу суспільства, який дає більш динамічну і мозаїчну картину взаємодії суспільних груп, шарів. Суттєву допомогу у вивченні політичних інтересів надасть навчальний посібник «Політологія» під редакцією професора Б.І.Краснова. Зверніть увагу на ту частину глави XVI, де розкривається специфіка політичних інтересів в загальній системі політичних відносин, а також підкреслюється різноманіття підходів при класифікації політичних інтересів.

Наведені в посібнику варіанти класифікації доповнимо наступною інформацією. Різноманіття інтересів можна розглядати як в плані взаємодії загального і приватного інтересу, так і в плані класифікації за формою їх збігу: антагоністичні, неантагоністичні, різні, єдині. Звідси і різноманітність шляхів інтеграції приватних інтересів в загальнозначущі: від остроконфліктної форми до компромісу, консенсусу. Мистецтво політики - максимально враховувати, узгоджувати інтереси учасників політичного процесу, не допускати загострення протиріч до такої міри, коли порушується стабільність суспільства, виникає кризова ситуація.

(до змісту)

3) Аналіз попередніх запитань дозволив виявити взаємозв'язок політичного життя і соціально-економічних відносин у суспільстві. Вона проявляється в тому, що:

- о розмаїття інтересів різних суспільних груп корениться в змісті соціально-економічних відносин,

- о характер зміни соціальної структури, її стан може стати джерелом стабільності або напруженості в політичному житті суспільства,

- о з метою ефективного керівництва суспільством необхідно прогнозувати зацікавленість певних груп у проведеній політиці чи протистояння їй.

Ці положення виступають методологічною основою у розгляді соціально-економічних процесів сучасної України. Розкриваючи зміст

третього питання, слід насамперед з'ясувати, як відбивається на стані соціальної структури українського суспільства зміни форм власності, характеру управління економікою, яке співвідношення процесів інтеграції та диференціації соціальних груп.

В умовах політичної модернізації особливо важливо враховувати, що соціальна структура відображає не тільки статику суспільства - характер соціальних груп впливає на його динаміку. Специфіка сучасної ситуації полягає в тому, що:

- о потворний характер входження в ринок, відсутність стійкого різноманіття форм власності є дестабілізуючим фактором в положенні соціальних груп,

- о в суспільстві не сформувалися умови для становлення соціальної системи, в якій був би укладений потенціал розвитку, джерело політичної стабільності,

- о розрив між процесами соціальної диференціації та інтеграції породжує такий стан суспільства, при якому зростають масштаби антисоціальної поведінки,

- о проявляється несформованість соціальних інтересів,

- о заглиблюється розрив у рівні добробуту різних верств населення, зростаюча люмпенізація суспільства створюють об'єктивні передумови для соціальної напруженості,

- о відсутність економічних коренів у демократичних інститутів ускладнює процес формування громадянського суспільства, характеризується збалансованістю демократичних інтересів.

Необхідно враховувати перехідний стан усіх сфер життя сучасного українського суспільства. Як би складно не розвивалися модернізаційні процеси, безсумнівно одне: різноманіття інтересів стало реальністю нашого життя. Необхідне вироблення стійких механізмів їх вираження і узгодження.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ»

План

1. Природа та сутність політичного конфлікту.
2. Основні теорії політичних конфліктів.
3. Типологія політичних конфліктів та методи їх розв'язання.
4. Війна як форма політичного конфлікту. Типологія війн.

Час проведення : самостійна підготовка

ХАРКІВ 2017

ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ И ПУТИ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ.

ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.

У процесі роботи над темою «Політичні конфлікти та шляхи їх вирішення» представляється доцільним мати на увазі наступне: конфлікт є об'єктом комплексного наукового дослідження. Філософія, соціологія, політологія, загальна та прикладна психологія, право та інші науки у відповідності зі своїм предметом, своїми пізнавальними засобами і прийомами вивчають різні аспекти конфлікту як феномена суспільного життя.

Конфлікт - об'єктивно-суб'єктивне явище, стан, реальність, притаманні суспільним відносинам. Теза про загальної гармонії інтересів - один з численних міфів.

Глибинна причина конфліктів у суспільстві - протистояння різних потреб, інтересів, цінностей конкретних суб'єктів політики, що становлять соціальну структуру. В основі протистояння конфліктуючих сторін - об'єктивні протиріччя (економічні, соціальні, політичні, етно-конфесійні, ідеологічні, культурні та ін.).

Найбільш гострі конфлікти відбуваються між індивідами і соціальними групами в сфері політики. Політика, з одного боку, діяльність з попередження та розв'язання конфліктів: «Мистецтво жити разом». З іншого боку, політика - засіб провокування конфліктів, оскільки вона пов'язана з боротьбою за володіння владою. Технологія і практика управління конфліктами визначаються не тільки загальними правилами, але й соціально-економічним, політичним станом суспільства, історичними, національними, релігійними та культурними особливостями.

Основні питання теми:

1. Політичні конфлікти: поняття, причини, функції, види.
2. Шляхи і методи вирішення політичних конфліктів.

3. Політичні конфлікти в сучасному російському суспільстві: причини, динаміка розвитку та особливості регулювання.

Сучасні уявлення про політичному конфлікті - результат тривалої еволюції ідей про конфлікти в сферах суспільної життєдіяльності. Теорії конфліктів в основному склалися в XIX-XX століттях, їх автори висловлювали три основні підходи до розуміння і роль конфліктів у суспільстві:

перший - визнання принципової неминучості і непереборності з життя, провідну роль конфліктів у суспільному розвитку; цей напрям представляють Г. Спенсер, Л.Гумплович, К.Маркс, Г.Моска, Л.Козер, Р.Дарендорф, К.Боулдінг, М.А.Бакунин, П.Л.Лавров, В.І.Ленін та ін .;

другий - неприйняття конфліктів, які проявляють себе як війни, революції, класова боротьба, соціальні експерименти, визнання їх аномаліями суспільного розвитку, що викликають нестабільність, порушення рівноваги в соціально-економічній і політичній системах; прихильниками даного напрямку є Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, В.С.Соловьев, М.М.Ковалевский, Н.А.Бердяев, П.А.Сорокин, І. А. Ільїн;

третій - розгляд конфлікту в якості одного з багатьох видів соціальної взаємодії та соціальних контактів поряд з конкуренцією, солідарністю, кооперацією, партнерством; виразники цього напрямку Г.Зіммель, М.Вебер, Р.Парк, Ч.Міллс, Б.Н.Чичерин та ін.

Реальне життя набагато складніше будь-яких схем і припускає таку взаємодію індивідів, груп, організацій, інститутів, в процесі якого мають місце співпраця, суперництво, розбіжність інтересів, цінностей, ненависть, боротьба, конфлікт. Роль конфліктів у тому, що вони найбільш гостро сигналізують владі і суспільству про виникаючі розбіжності, суперечностях і стимулюють практичні дії щодо своєчасного подолання наявних проблем.

Політичний конфлікт - гостре зіткнення протилежних сторін, обумовлене взаємопроявленням різних інтересів, поглядів, цілей у процесі придбання, перерозподілу і використання політичної влади, оволодіння

провідними (ключовими) позиціями у владних структурах та інститутах, завоювання права на вплив або доступ до прийняття рішень про розподіл влади і власності в суспільстві.

Найбільш загальною причиною виникнення конфліктів є нерівне становище, займане людьми в суспільстві, розлад між очікуваннями, практичними намірами і вчинками людей, несумісність претензій сторін при обмеженості можливостей їх задоволення. На думку Р. Дарендорфа, автора конфліктної моделі суспільства, головне питання в конфліктах - це хто і яким чином розпоряджається ресурсами, в чийх руках влада, що дозволяє одній групі людей розпоряджатися діяльністю інших.

Суб'єктами політичного конфлікту можуть бути держава, класи, соціальні групи, політичні партії, особистості.

Значення і місця конфлікту в політичному житті може бути уточнено на основі його функцій. Під функцією, конфлікту розуміються певні в тих чи інших часових рамках наслідки або спрямованість його впливу на суспільство в цілому або на окремі сфери життєдіяльності. Про позитивному чи негативному значенні конфліктів можна говорити лише в конкретних випадках і в досить умовному сенсі. Конфлікти поліфункціональні:

- о виконують стабілізуючу роль і можуть призвести до дезінтеграції та дестабілізації суспільства;

- о сприяють вирішенню протиріч і оновленню суспільства, а можуть спричинити загибель людей та матеріальні втрати;

- о стимулюють переоцінку цінностей, ідеалів, прискорюють або уповільнюють процес становлення нових структур;

- о забезпечують краще пізнання учасників конфлікту і можуть призвести до кризи або втраті легітимності влади.

Незважаючи на те, що кожен взятий окремо конфлікт унікальний, він все одно несе в собі деякі загальні риси, що дозволяють віднести його до того чи іншого типу (класу, виду). В основі типології конфліктів може бути:

о схожість причин, що викликали конфлікт: соціальна несправедливість, нерівне участь у прийнятті політичних рішень, відчуження від влади і політичних інститутів;

о сфера прояви: економічна, соціальна, міжнаціональна, культурна, військова і т.п.;

о рівень формування та прояви: на міжособистісному, груповому, регіональному та глобальному рівнях; на організаційному рівні - міжпартійні, міжінституційні, між існуючою владою та громадськими силами, інтереси яких не представлені у владних структурах або представлені у вигляді заперечення і придушення цих інтересів, всередині самої влади;

о час дії: затяжні, швидкоплинні.

Сучасні дослідники виділяють конфлікти, пов'язані з процесами модернізації політичних систем: конфлікти цивілізаційного характеру, а також конфлікти потреб, інтересів, цінностей та ідентифікації.

(До змісту)

Перейдемо до другого питання «Шляхи та методи вирішення конфліктів». Політична наука значну увагу приділяє пошуку форм, методів, засобів контролю за перебігом конфлікту, виробленню ефективних технологій управління ім. При різноманітності суб'єктів конфлікту, їх цілей і позицій управління конфліктом передбачає вирішення низки спільних завдань:

а) попередити виникнення конфлікту, або перешкодити його розростанню і поширенню;

б) вивести приховані, неявні, латентні конфлікти у відкриту форму з метою зменшення небезпеки раптового розвитку неконтрольованих процесів;

в) локалізувати соціально-психологічне збудження, що викликається політичним конфліктом, не допустити його розповсюдження на інші сфери суспільства;

г) врахувати численні внутрішні і зовнішні фактори: ступінь відкритості політичної системи, рівень згуртованості конфліктуючих груп, їх силу, характер залученості населення в конфлікт, емоційні аспекти поведінки лідерів і їхніх прихильників, а також культурно-історичні, соціально-економічні, етно-національні та інші особливості суспільства.

Вирішення зазначених завдань конкретизується відповідно до основної установки - або на врегулювання, або на вирішення конфлікту. Врегулювання передбачає зняття гостроти протиборства сторін з метою уникнення негативних наслідків конфлікту. Однак, причина конфлікту не усувається, тим самим зберігається ймовірність нового загострення вже врегульованих відносин. Вирішення конфлікту передбачає вичерпання предмета спору, зміна ситуації і обставин, яке б призводило до відносин партнерства і виключало б небезпека рецидиву протистояння.

У процесі управління конфліктом важливо враховувати етап його формування та розвитку. Конфлікт не виникає відразу. Причини його накопичуються, зростають дуже тривалий час. Об'єктивно існуючі суперечності можуть призвести до конфлікту лише у випадку їх усвідомлення суб'єктами (лідерами, партіями, групами тощо). Майбутній конфлікт зароджується в атмосфері напруженості у відносинах між опозиційними сторонами, що свідчить про наявність предмета спору і конкуренції, розбіжності позицій. Це етап виникнення конфлікту. На даному етапі важливо виявити справжні причини конфлікту, тим самим розкрити протиріччя, що лежить в його основі, встановити певні норми і правила взаємодії сторін. Такий аналіз може сприяти введенню конфлікту в рамки, що дозволяють контролювати його хід і розвиток.

Етап розвитку конфлікту характеризується проявом сил, що підтримують конфліктуючі сторони або протистоять їм. Стають очевидними кордону конфлікту, його інтенсивність і напругу. Особливо велике напруження конфліктів з приводу цінностей, пов'язаних з моральністю, уявленнями про честь і гідність. Ефективність дій влади на етапі розвитку

конфлікту визначається їх здатністю законними методами забезпечити зниження напруженості у відносинах сторін і поворот їх до примирення позицій.

Етап закінчення конфлікту - найбільш складна фаза, так як від результату закінчення протиборства залежить нова розстановка сил у суспільстві. Можливі два варіанти закінчення конфлікту: досягнення примирення сторін або їх непримиренність, тобто нерозв'язність конфлікту. Примирення, в свою чергу, може носити характер повного або часткового врегулювання конфлікту. Конфлікт може вирішитися сам собою, наприклад, через втрату актуальності предмета спору, втоми учасників, виснаження ресурсів і т.п. **Виділимо два найбільш загальних шляхи примирення сторін:**

1. Мирне вирішення конфлікту включає такі шляхи і методи:

о досягнення компромісу на основі збереження вихідних позицій;

о угоду, засноване на взаємних поступках;

о виснаження ресурсів однієї або декількох сторін, що робить неможливим продовження конфлікту;

о набуття у процесі протиборства взаємоповаги сторін, розуміння прав та інтересів суперника.

2. Примирення на основі примусу, в основі якого:

о явну перевагу сил і ресурсів з одного боку і їх дефіцит з іншого;

о ізоляція однієї зі сторін, зниження її статусу, а також інші стани, що свідчать про ослаблення її позицій, про поразку;

о знищенні противника, в результаті чого світ встановлюється в відсутність ворога.

Найбільш поширеним методом досягнення примирення сторін є переговори. У процесі переговорів сторони обмінюються думками, що знімає гостроту протистояння, допомагає зрозуміти інтереси опонента, більш точно оцінити співвідношення сил, умови примирення, виявити суть взаємних претензій, альтернативні ситуації, послабити «нечесні трюки» суперника.

Таким чином, переговорний процес включає дотримання спеціальних правил, прийомів, що дозволяють кожній їх сторін домогтися поставлених цілей через прийняття рішень, забезпечити їх виконання і перешкодити загостренню постконфліктних відносин. Переговори - ритуал, що відображає співвідношення сил. Найбільш ефективним методом їх проведення є угода на основі компромісу. Це особливо актуально в тих випадках, коли зрив переговорів матиме для конфліктуючих сторін несприятливі наслідки.

(До змісту)

Розглянемо третє питання «Політичні конфлікти в сучасному українському суспільстві: витоки, динаміка розвитку, особливості регулювання».

Численні конфлікти і конфліктні ситуації - реальність сучасного українського суспільства. Їх витоки обумовлені не тільки становленням і розвитком нових соціально-економічних і політичних структур, але і недавнім минулим, коли протягом тривалого часу панівною в нашому суспільстві була ідеологічна установка на «безконфліктність», гармонійну єдність складових його індивідів і соціальних груп. Це, природно, сприяло формуванню відношення до конфлікту як явища, що не є властивою радянському суспільству.

Головна причина політичних конфліктів в сучасній Україні пов'язана зі стратегією і тактикою перерозподілу державної власності і влади, що визначає їх гостроту і веде до соціально-економічної та політичної нестабільності і напруженості в усіх сферах суспільства. Соціально-психологічний фон, на якому виникають і протікають конфлікти, характеризують такі фактори:

а) радикальні зміни в соціальній структурі суспільства, які проявляються в стрімкої диференціації населення за рівнем доходів та ідеологічної орієнтації;

б) деформація-зміна системи цінностей, поширення зразків західної культури, індивідуалізму, культу сили і т.п. ;

в) розширення поля соціально-етнічної напруженості на базі конституційних, територіальних і міжнаціональних суперечностей;

г) відсутність досвіду перебування в конфлікті, нетерпимість до інакомислячих і інакодействующих, радикалізм свідомості;

д) масові порушення закладених у Конституції прав і свобод, насамперед соціально-економічних і на отримання правдивої інформації про діяльність влади;

е) політизація армії, можливість перетворення її в самостійну політичну силу з метою наведення порядку або зміни політичного режиму.

Політичні конфлікти в сьогodнішній Україні мають такі особливості: по-перше, це конфлікти в сфері самої влади за володіння реальними важелями влади; по-друге, виключно велика роль влади у конфліктах, що виникають у неполітичних сферах, але які так чи інакше, прямо чи опосередковано зачіпають основи існування даної влади; по-третє, держава практично завжди виступає в якості посередника, арбітра.

Визначимо основні види політичних конфліктів в Україні:

- Між законодавчою та виконавчою гілками влади в процесі становлення інституту президентства;

- Між елітами фінансово-промислових груп;

- Внутріпарламентських;

- Між партіями;

- Всередині державно-адміністративного апарату.

У сучасних умовах конфлікти в Україні - єдиний реальний спосіб виявлення об'єктивних суперечностей, що виникають в процесі реформування. Складна політична та соціально-психологічна ситуація в Україні не тільки визначає значною мірою зміст конфліктів і форми їх прояву, а й впливає на їх сприйняття населенням, елітами, дієвість застосовуваних засобів регулювання. Не розроблені конституційні основи та правові норми вирішення конфліктів. З цієї причини і через відсутність досвіду цивілізованого і легітимного управління конфліктами найчастіше

використовуються силові методи: чи не переговори і компроміс, а придушення противника. Конфліктні по суті методи реформування українського суспільства продовжують створювати умови для збереження конфронтації. Відчуження населення від влади і політики не тільки веде до зниження легітимності панівних політичних сил, але обумовлює нестабільність функціонування політичної системи в цілому.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І КАТЕГОРІЇ

Конфлікт, політичний конфлікт, суперечність, суб'єкти конфлікту, конфліктна ситуація, функції, типологія конфліктів, стадії (етапи, фази) виникнення і розвитку конфлікту, управління, регулювання, вирішення конфлікту, переговори, посередники, консенсус, злагода, компроміс, арбітраж.

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА №5: «ОСОБА ТА ПОЛІТИКА. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА»

План

1. Основні теорії політичної соціалізації особи.
2. Політична поведінка та її типи.
3. Гендерна політика.
4. Політична складова гендерної рівності в Україні
5. Основні теорії політичних еліт.
6. Види рекрутування політичних еліт.
7. Феномен політичного лідерства.
8. Типології політичного лідерства.

Час проведення : 4 години

ХАРКІВ 2017

ОСОБА І ПОЛІТИКА.

1.Співвідношення особистості, суспільства, держави в політичній думці.

2.Політичеські соціалізація і політична участь.

3.Політичеське лідерство.

4. Права і свободи людини і громадянина.

Складний і багато в чому трагічний досвід розвитку людства у ХХ столітті визначив як найважливішого імперативу сучасного політичного життя необхідність її гуманізації. Усвідомлення цієї необхідності знайшло своє вираження в понятті «людський вимір політики», утверджений в політичному лексиконі кінця ХХ століття. Найважливішим критерієм оцінки внутрішньої і зовнішньої політики державної діяльності політичних і громадських організацій, рухів стали реальні досягнення в справі гарантованості прав і свобод особистості, забезпечення людині гідних умов життя і можливості самореалізації, в тому числі і в суспільно-політичній сфері. Пошук шляхів до суспільного ідеалу в цьому плані включає в себе рішення і низки теоретичних проблем.

Перша і найбільш загальна з них - це проблема співвідношення особистості, суспільства і держави.

В історії політичної думки склалися дві головні традиції постановки і концептуального вирішення цієї проблеми - колективистська і індивідуалістична (ліберальна). У сучасних політичних доктринах ці традиції виражені не тільки і не стільки в чистому вигляді, скільки в різних варіантах їх поєднання.

Вихідним моментом для колективістської традиції служить визнання безумовного пріоритету інтересів і волі суспільства над інтересами і волею особистості. Суспільство розглядається як певна органічна цілісність, інтереси якої превалюють над інтересами її частин, тобто індивідів. Ця традиція склалася ще в стародавньому світі. Вона простежується у навчаннях

Сократа, Платона, Аристотеля. У новий час колективистська концепція використовувалася в різних за своїм змістом політичних доктринах - від буржуазного радикалізму Ж-Ж.Руссо до утопічного соціалізму і марксизму. Крайня форма колективізму представлена в ідеології тоталітарних режимів ХХ століття. У ній відбувається повне розчинення і підпорядкування особистості суспільству при фактично повній одержавлення останнього. При тоталітарному режимі межі діяльності держави та її компетенція не обмежені, людина перетворюється на гвинтик єдиного політичного механізму, повністю знімається питання про його автономності та політичної суб'єктності.

Індивідуалізм також має історичне коріння в античності, зокрема у навчаннях Епікура, грецьких і римських стоїків. У новий час індивідуалізм став стрижнем ліберального світогляду, сформованому в період буржуазних революцій XVII - першої половини XIX ст. Центральне місце серед гасел цих революцій займали вимоги свободи і рівності громадян перед законом. Класичний лібералізм, спираючись на природно-правову теорію, доводив незалежність основних прав людини - на життя, свободу і власність - від держави, їх природжений і невідчужуваний характер. Особистість розглядалася у ліберальній теорії як джерело влади, а сфера компетенції держави обмежувалася завданнями забезпечення громадського порядку та охорони прав і свобод громадян. Безумовний пріоритет віддавався індивідуальній свободі, яка захищається від втручання не тільки з боку держави, але і з боку суспільства в цілому. Багато ліберали критикували революційні теорії народного суверенітету, вважаючи, що необмежена влада народу не менше небезпечна для індивідуальної свободи, ніж необмежена влада абсолютного монарха.

Борьба общественных сил под либеральными лозунгами за утверждение гражданских прав и свобод сыграла положительную роль, способствовала демократизации политической жизни, развитию институтов представительной демократии.

Однако вскоре обнаружилась и ограниченность классического индивидуализма. Он вел к своеобразной социальной атомистике, рассматривая общество Лишь как механическую совокупность автономных личностей. К тому же изменившиеся экономические условия требовало отхода от концепции строгого невмешательства государства в экономику и социальную сферу. Трансформируясь под воздействием ЭТИХ достойной факторов, либерализм пришел к идеям государственного регулирования экономики и социальной сферы. Либеральноиндивидуалистическая концепция личности обогатилась Некоторыми традиционными для коллективизма понятиями, такими как «социальные права», социальная справедливость и солидарность.

В послевоенный период усилилась тенденция к синтезу индивидуалистический и коллективистских концепций личности. Эта тенденция особенно отчетливо проявляется В различных концепциях социального государства, в частности в политических доктринах социал-демократов и христианских демократов. В них подчеркивается необходимость сочетания принципов индивидуальной свободы, справедливости, солидарности и общего блага. При сохранении свободнорыночных механизмов и индивидуальной свободы большое внимание уделяется достижению общезначимых целей, государственной поддержке гражданскому обществу в решении Наиболее острых и трудных социальных проблем.

Что же касается политического и правового статуса личности, то в этом вопросе отмечается фактическое согласие между основными политическими силами демократических государств, основанное на международно-правовых документах по правам человека, признание человека в качестве источника власти, первичного и главного субъекта политики и всей общественной жизни.

Фактическая реализация личностью своей роли субъекта политики связана с рядом факторов и условий:

- о с политической социализацией личности,
- о с уровнем мотивации политической активности личности, Который непосредственно связан с результатами политической социализации,
- о с внешними условиями политической активности личности, что подразумевает демократичность политической системы и гарантированность политических прав и свобод.

Політична соціалізація - це процес засвоєння людиною досвіду, норм і традицій політичної культури. Це частина загальної соціалізації особистості, її прилучення до соціального досвіду, становлення членом суспільства. У процесі політичної соціалізації формується політична свідомість особистості, її установки, смаки, уподобання у сфері політичного життя.

На політичну соціалізацію особистості впливають різноманітні фактори. В якості основних серед них можна виділити наступні:

- о зусилля політичної системи за політичної освіти та залученню громадян до політичного життя; це - соціалізирующе вплив освітніх установ, вплив офіційної пропаганди, пропаганди політичних партій і рухів, вплив засобів масової інформації;

- о стихійне вплив на політичну свідомість і поведінку особистості соціальної та політичної практики на макрорівні - міжнародних і внутрішньополітичних реальностей, глобальних проблем сучасності, економічної та соціальної ситуації, окремих політичних подій;

- о вплив мікросередовища - сім'ї, школи, кола формального і неформального спілкування, окремих особистостей; в молодіжному середовищі істотне значення мають неформальні групи і молодіжна субкультура в цілому;

- о особисту участь індивіда в суспільно-політичному житті, його власний соціальний досвід. В процесі практичної політичної активності

відбувається перехід отриманих знань у переконання, їх перевірка особистим досвідом.

Інститути політичної соціалізації прийнято поділяти на політичні та неполітичні. До перших відносять державні та спеціалізовані політичні інститути, партії, організації та рухи. До других - сім'ю, систему освіти, роботу, коло неформального спілкування, церква, засоби масової інформації.

Політична соціалізація особистості починається в ранньому дитинстві і триває все життя. У найзагальнішому вигляді в ній можна виділити два етапи. Перший етап - це становлення особистості, її формування як громадянина та отримання права участі у виборах. На цьому етапі відбувається накопичення політичних знань, засвоєння основних політичних цінностей і орієнтацій. На другому етапі політична соціалізація триває вже з підключенням досвіду власної політичної практики, освоєнням нових соціальних і політичних ролей. Надалі для різних індивідів етапне значення можуть мати переломні моменти в динаміці суспільно-політичних змін, повороти власної політичної долі і т.п.

З результатами політичної соціалізації тісно пов'язане політична участь громадян. Під цим поняттям мається на увазі участь у політиці автономних, приватних громадян, які не є політичними лідерами або функціонерами владних чи партійних структур. Політична участь передбачає подолання відчуження особистості від влади і політики, її активне залучення в політичний процес. Розвиток добровільних, демократичних, законних форм політичної участі вважається важливим показником демократичності політичної системи.

Разом з тим проблема оптимальної міри участі пересічних громадян у політичному житті (особливо в сфері політико-владних рішень) по-різному вирішується в сучасних концепціях демократії. Прихильники елітарної демократії виходять з того, що управління сучасним суспільством вимагає високого професіоналізму і компетентності, тому необхідно звести до мінімуму тиск пересічних громадян та їх організацій при прийнятті рішень

органами влади. Прихильники розширення демократичного політичного участі розглядають його як одну з основних цінностей демократичного суспільства, як спосіб самовираження і самореалізації особистості, як засіб легітимації політичної влади, захисту від бюрократизму і надмірного централізму.

Політична активність громадян в демократичному суспільстві проявляється в основному в участі у голосуванні на виборах представницьких органів державної влади і виборних посадових осіб на місцевому та загальнонаціональному рівнях, у референдумах, в участі у місцевому самоврядуванні. У ході передвиборних кампаній велика кількість громадян втягується в різні форми практичної активності - збір підписів, зустрічі з кандидатами, мітинги і т.д. Демократичні конституції передбачають і різні форми прямого тиску громадян на органи влади при прийнятті рішень, зокрема, законні форми демонстрацій, мітингів, збору підписів під петиціями, безпосередні контакти з офіційними особами.

Політична активність громадян різна. У стабільному демократичному суспільстві вона найбільшою мірою проявляється в діяльності політичних лідерів, функціонерів та активістів політичних партій. Основна маса населення має помірний інтерес до політики і обмежується голосуванням на виборах і епізодичною участю у заходах місцевих органів. Певна частина громадян з різних причин проявляє політичну апатію і, як правило, не бере участі в політичному житті.

Різка підвищення політичної активності відбувається в періоди політичної нестабільності. Однак така активність носить нерідко деструктивний характер і може бути ознакою суспільної кризи.

(до змісту)

Особливу роль в політичному житті країни відіграють політичні лідери. Це люди, які висуваються на позиції керівника в масштабах політичної організації або всього суспільства завдяки особистим якостям, підтримці прихильників і логіці розвитку політичного процесу.

Різні концепції політичного лідерства, що розкривають ті чи інші грані цього складного явища, сходяться у визнанні значного впливу особистих якостей політичних лідерів на політичні процеси.

Політичний лідер загальнонаціонального масштабу покликаний вносити об'єднуючий початок в політичний процес, сприяти загальнонаціональній інтеграції, висуванню та реалізації пріоритетних цілей суспільного розвитку, мобілізації мас для їх досягнення. Від нього чекають рішучого захисту законності і порядку, соціальної справедливості, забезпечення ефективності державного управління.

Загальновідома класифікація М.Вебера ділить політичних лідерів на традиційних (вожді племен, монархи), раціонально-легітимних (тобто розумно узаконених, обраних демократичним шляхом) і харизматичних, наділених на думку мас видатними якостями і здатністю до керівництва. Авторитет перших заснований на звичаї, традиції, друге - на визнанні законності їх обрання, третє - на вірі в особливі якості керівника.

Взаємини людини з державою, можливість особистості брати участь у політичному, соціально-економічному та культурному житті регулюються системою конституційних норм, що визначають права і свободи людини і громадянина.

Сучасне розуміння цих прав продовжує багато в чому природно-правову традицію і виходить з визнання природженого (природного), невід'ємного і священного характеру фундаментальних прав людини, що охороняються державою. Свого часу юридичне втілення ці норми одержали у Французькій Декларації прав людини і громадянина (1789), у Білль про права Конституції США (1789), у Загальній Декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 р В подальшому права людини отримали розвиток і конкретизацію в інших міжнародно-правових документах. Були створені і механізми міжнародного контролю за їх дотриманням. У Конституції України 1996 р їм присвячена а глава, складена з відповідно до загальноновизнаних міжнародно-правовими документами.

Загальноприйнята класифікація прав і свобод особистості у відповідності зі сферами реалізації поділяє їх на цивільні (особисті), політичні, економічні, соціальні та культурні.

Громадянські права і свободи включають в себе фундаментальні аспекти свободи особистості. До них зазвичай відносять право на життя, свободу та особисту недоторканність, захист честі і доброго імені, свободу пересування і вибору місця проживання, право на справедливий, незалежний і публічний суд, який передбачає захист обвинуваченого і т.д.

Політичні права і свободи близькі до цивільних. Вони передбачають вільне самовизначення особистості в політичному житті, його можливість участі в управлінні державою і суспільством. Це виборчі права, свобода спілок, асоціацій, демонстрацій і зборів, свобода слова, думок, право на інформацію, свобода преси, радіо і телебачення, свобода совісті та ін.

Важливе значення мають економічні, соціальні та культурні права. Вони включають право на власність, підприємництво, право на працю і вільне розпорядження своїми здібностями до праці, соціальне забезпечення, гідний рівень життя, охорону здоров'я, на освіту, доступ до культурних цінностей і т.д.

Міжнародно-правові документи передбачають і обов'язки людини перед суспільством. Конституція України закріплює ряд основних обов'язків: сплата законно встановлених податків і зборів, збереження природи і навколишнього середовища, дбайливе ставлення до природних багатств. Конституція встановлює турботу про дітей, їхнє виховання як рівне право й обов'язок батьків. Обов'язок і обов'язок громадянина України захищати Вітчизну.

Серед гарантій прав і свобод особистості виділяють економічні та політичні. Якщо перші з них залежать від економічних ресурсів країни, то решта пов'язані з політичним режимом і правопорядком, а також рівнем загальної та політичної культури, з реальною здатністю демократичних сил та окремих громадян відстоювати їх при можливих порушеннях.

Захист прав і свобод є як необхідною умовою, так і найважливішим мотивом і напрямом політичної активності особистості.

Національний університет цивільного захисту України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «СВІТОВА ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА»

План

1. Перша Світова війна та створення Версальсько-Вашингтонської системи . Ліга націй .
2. Друга Світова війна та її політичні наслідки.
3. Утворення ООН та її структура.
4. Сучасна світова політична система.
5. Глобалізація та наддержави.

Час проведення : 2 години

Харків 2017

Версальська система мирних договорів .

Версальський мирний договір містив 440 статей і 15 частин. Частина I (Статут Ліги Націй) і частина VIII (Міжнародна організація праці) потім без змін входили в усі інші договори , вироблені Паризькою конференцією. Слід тільки додати , що Німеччина зобов'язувалася « беззастережно поважати незалежність Австрії» (цю умову Німеччина грубо порушила в березні 1938р.,здійснивши аншлюс Австрії). Крім того , Німеччина визнавала незалежність Чехословаччини й Люксембургу. Англія одержала мандат на протекторат над Єгиптом, Франція – над Марокко.

Суворими були воєнні обмеження Німеччини (частина V). Так, на 31 березня 1920р. склад німецької армії мав не перевищувати 100тис. солдатів і 4 тис. офіцерів. У Німеччині скасовувалася військова повинність, ліквідовано генеральний штаб , заборонялося проводити будь-яку військову підготовку в навчальних закладах. Категорично заборонялося мати важку артилерію, танки, підводні човни, дирижаблі й військову авіацію. Військово-морський флот обмежувався 6 броненосцями, 6 легкими крейсерами і 12 контрміноносцями з 15 тис. чоловік особового складу.

Німецькі території на захід від Рейну тимчасово окупувалися союзними військами, для чого встановлювалися три зони окупації на лівому березі : північна зона (Кьольн), звідкіля окупанти будуть виведені через 5 років (у січні 1925р.), центральна (Кобленц)- через 10 років (у січні 1930р.) та південна зона (Майнц) –через 15 років (у січні 1935р.)

Контроль за виконанням воєнних постанов Версальського договору покладено на воєнну, морську й повітряну міжсоюзницькі комісії.

9 липня 1919р. Національні збори Німеччини ратифікували Версальський мирний договір. До 10 січня 1920р. його ратифікували 4 головні союзні держави(без США ,які підписали сепаратний мирний договір з Німеччиною 25 серпня 1921р.). В цей день він набрав сили. Хіджаз і

Еквадор, як і США, підписали договір, але не ратифікували. Китай відмовився підписувати. Загалом підписали й ратифікували Версальський договір 23 союзні держави.

В дусі Версальського договору були розроблені й підписані мирні договори з іншими державами Четверного союзу в тодішніх передмістях Парижа(поблизу Версальського палацу) :

Сен-Жерменський з Австрією – 10 вересня 1919р.;

Нейїський з Болгарією -27 листопада 1919р.;

Тріанонський з Угорщиною- 4 червня 1920р.;

Севрський з Туреччиною -10 серпня 1920р.

Більшість статей у цих договорах були аналогічні. Так, у них передбачалося певне зменшення територій переможених держав. Угорщина втратила 2\3 своєї довоєнної території, Болгарія- не тільки всі свої завоювання, а й 11% довоєнної площі. Османська імперія дощенту була розібрана переможцями: Туреччина втратила свої арабські володіння й навіть більшу частину власної етнічної території. Армії переможних країн скорочувалися до мінімуму: Австрії- до 30 тис. чоловік, Угорщини – до 35 тис. , Туреччини- до 60 тис. чоловік. Їм заборонялося мати важку зброю, танки й авіацію. Переможені держави зобов'язувалися визнати всі територіально-державні зміни в Європі, передбачені Версальською системою договорів. Установлювався суворий контроль за їхнім виконанням.

Мирні договори були імперіалістичними за своєю суттю й викликали серед переможних країн вибухи національних повстань, заворушень і переворотів. Так, у результаті національного піднесення в березні 1919р. війська Антанти, Чехословаччини й Румунії задушили Угорську революцію й поставили у влади правоконсервативний уряд контр-адмірала М.Хорті, змусивши його підписати ще принизливіший договір.

Севрський договір спричинив могутній загальнонаціональний рух у Туреччині під керівництвом генерала М. Кемаля (майбутнього «Ататюрка»- «Батька турків», лідера Турецької буржуазної республіки). Турецька армія

розгромила окупаційні війська Греції, очистила від них всю Анатолію й фактично розірвала грабіжницький Севрський договір. Згідно з Муданійським перемір'ям від 11 жовтня 1922р. з країнами Антанти Туреччина повернула свої права на етнічні території. На Лозаннській конференції (листопад 1922р. – липень 1923р.) було остаточно досягнуте мирне врегулювання з Туреччиною. Турецька республіка підтвердила свою відмову від арабських територій і погодилася з відповідними мандатами (групи «А») Паризької конференції, а також з анексією Кіпру Англією, її протекторатом над Єгиптом тощо. Зате вона домоглася скасування режиму капітуляцій і привілеїв, пом'якшення умов режиму чорноморських проток.

Створення нової, Версальської системи міжнародних відносин у Європі на основі п'яти мирних договорів на певний час – в усякому разі у 20-х роках – стабілізувало післявоєнний устрій на континенті. Але вона не могла забезпечити стабільність на триваліший термін, оскільки мала органічні дефекти, не розв'язала глибинні суперечності між державами. Невдовзі далися взнаки й деструктивні тенденції в її реалізації.

1. Насамперед, ця система мала імперіалістичний характер, була спрямована на загарбницький переділ територій. Вона вzakонила світову колоніальну систему, пригнічення майже 70% населення колоній і напівколоній купкою великих держав. « Саме тому, - зазначав В.І.Ленін, - весь цей міжнародний устрій, порядок, який тримається Версальським миром, тримається на вулкані».

2. Архітектори Версальської системи будували її без радянської держави, яка за своєю територією переважала всі інші європейські країни, разом узяті. Ігнорування інтересів радянської держави в такій системі не могло не підірвати її найближчим часом.

3. США відмовилися бути гарантом Версальської системи, що, безперечно, наперед прирікало її на загибель. Не можна було, наприклад, сполучити величезну допомогу США в ремілітаризації Німеччини у 20-х роках з виконанням капітулянтських умов

Версальського договору. Небажання США брати участь у Лізі Націй уже з моменту створення підірвало її ефективність і універсальний характер.

4. Не треба забувати, що всі уряди Німеччини після підписання Версальського мирного договору головним завданням своєї зовнішньої політики вважали його ліквідацію частинами й у цілому. Так, репарації планувалося стягувати з Німеччини до 1988р., а фактично вона перестала їх платити після мораторію Гувера (в червні 1931р.) . Гітлерівський уряд з 1933р. розгорнув гарячкову ремілітаризацію Німеччини, яка розпочалася ще у 20-х роках, усе робив для дострокового анулювання рішень Паризької конференції.

Версальська система відображала новий баланс сил у Європі, але вона не тільки не усунула докорінних суперечностей між державами-переможцями і переможеними, між самими переможцями тощо, - а ще більше їх загострила. Вона містила в собі насіння другої світової війни, яка й вибухнула незабаром.

Створення Ліги Націй

У делегацій різних країн ули свої варіанти статуту майбутньої організації. Так, французький представник Л. Буржуа пропонував створити міжнародну армію під контролем Ліги Націй (маючи на увазі пріоритет Франції в цьому питанні). Англійський лорд У. Філімор наполягав на організації блоку великих держав для збереження статус-кво, фельдмаршал Сметс (південно-Африканський Союз) – на вирішенні проблеми мандатів на колонії. Американський проект передбачав використання можливостей усіх держав для мирного урегулювання міжнародних конфліктів і забезпечення їхньої солідарності при відсічі будь-якого агресору.

Вільсон сам очолив комісію з розробки Статуту Ліги Націй і домігся ухвалення його на пленарному засіданні конференції 28 квітня. Потім «пакт Ліги Націй» як частина перша ввійшов до текстів мирних договорів з

Німеччиною та її союзниками. Датою народження Ліги Націй стало 10 січня 1920 р. після ратифікації Версальського договору.

Згідно із Статутом Ліги Націй у неї приймалися союзні держави, які підписали мирні договори; 13 нейтральних держав, які визнали Статут; і будь-які інші незалежні держави, за яких проголосують дві третини членів Асамблеї. Вже в середині 20-х років у Лігу Націй входили 56 держав, у тому числі й колишні учасники німецького блоку. Характерно, що серед членів організації завжди були відсутні з різних причин не менше ніж дві великі держави.

Головними органами Ліги Націй стали Асамблея, Рада й Секретаріат з місцем перебування у Женеві. У 26 статтях Статуту проголошувалися принципи мирних гарантій територіальної цілісності й суверенітету всіх членів Ліги Націй, її право використати будь-які засоби для забезпечення миру, необхідність скорочення озброєнь, колективних санкцій проти агресора. В Статуті (ст.22) встановлювалася мандатна система на колишні колонії Німеччини й арабські території Туреччини. В Раду Ліги Націй входили п'ять великих держав- постійних членів і чотири непостійних члени. Першим генеральним секретарем обрано англійця Дж. Драмонда. Потім на цю посаду по черзі обирали представників Франції й Англії.

Створення Ліги Націй було важливим кроком у розвитку міжнародних відносин. Але цей «ковчег миру», як його називали в газетах, фактично перетворився на знаряддя політики великих держав, трибуну для нескінченних дискусій і джерело нереальних рішень щодо мирного врегулювання.

Утворення Ліги Націй не підтримали в США, хоча це було виплеканою ідеєю Вільсона. Більшість американських сенаторів і політичних діячів висловлювали побоювання, що членство в Лізі втягне США в європейські конфлікти й порушить доктрину Монро. Врешті –решт сенат США у березні 1920 р. відмовився від вступу до Ліги Націй і ратифікації Версальського договору. 49 сенаторів голосували «за», 35 –«проти», до 2\3

невистачило лише 7 голосів. У 1921 р. США уклали сепаратні мирні договори з Німеччиною, Австрією та Угорщиною, без згадки про Лігу Націй.

Отже, до дійсного моменту сформувалася стійка система ООН, що містить у собі головні органи:

- «Генеральна Асамблея ООН»,
- «Рада безпеки ООН»,
- «Економічна і соціальна Рада ООН»,
- «Рада з Опіки ООН»,
- «Міжнародний Суд ООН,
- Секретаріат ООН».

У систему також включаються і спеціалізовані установи :

- «Міжнародний валютний фонд»,
- «Міжнародний банк реконструкції та розвитку»,
- «Міжнародна фінансова корпорація»,
- «Міжнародна асоціація розвитку»,
- «Міжнародна морська організація»,
- «Міжнародна організація цивільної авіації»,
- «Міжнародна організація праці»,
- «Міжнародний союз електрозв'язку»,
- «Всесвітній поштовий союз»,
- «Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури»,
- «Всесвітня організація охорони здоров'я»,
- «Всесвітня організація інтелектуальної власності»,
- «Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку»,
- «Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй»,
- «Всесвітня метеорологічна організація»,
- «Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку»,
- «Міжнародне агентство з атомної енергетики».

Напрямки діяльності ООН та її органів

Напрямки діяльності ООН визначаються в більшій мірі профілем тих або інших органів і установ системи. Тому варто роздивитися напрямки діяльності не ООН у цілому, а роздивитися повноваження і діяльність кожного з них, а також ті питання які не відносяться до їх компетенції, або в питаннях у яких існує обмеження повноважень.

Генеральна Асамблея ООН – має широкі повноваження. Відповідно до Статуту вона може обговорювати будь-які питання або справи, у тому числі стосовні до повноважень і функцій любого з органів ООН, і, за винятком ст. 12, давати рекомендації членам ООН і (або), Раді Безпеки ООН по будь-яких таких питаннях і справах. Генеральна Асамблея ООН уповноважена розглядати загальні принципи співробітництва в справі підтримки міжнародного миру і безпеки, у тому числі принципи, що визначають роззброєння і регулювання озброєнь, і пропонувати у відношенні цих принципів рекомендації. Вона також уповноважена обговорювати будь-які питання, що відносяться до підтримання міжнародного миру і безпеки, поставлені перед нею будь-якими державами, у тому числі державами членами і не членами ООН, або Радою Безпеки ООН, і робити у відношенні будь-яких таких питань рекомендації зацікавленій державі або державам або Раді Безпеки до і після обговорення. Проте будь-яке таке питання, по котрому необхідно почати дію", передається Генеральною Асамблеєю ООН Раді Безпеки до і після обговорення. Генеральна Асамблея ООН не може висувати рекомендації, що стосуються якоїсь суперечки або ситуації, коли Рада Безпеки виконує стосовно них покладені на нього Статутом ООН функції, якщо сама Рада Безпеки не попросить про це. Генеральна Асамблея ООН організує дослідження і складає рекомендації з метою сприяння співробітництву в області економічної, соціальної, культури, освіти, охорони здоров'я, сприяє здійсненню прав людини й основних свобод для усіх, без розходження раси,

статі, мови і релігії. Генеральна Асамблея одержує і розглядає щорічні і спеціальні доповіді Ради Безпеки , а також доповіді інших органів ООН, розглядає і затверджує бюджет ООН. Вона має право виносити тільки рекомендації , що , за винятком рішень із питань бюджету і процедури , не мають обов'язкової сили для членів ООН. За рекомендацією Ради Безпеки

вона призначає Генерального секретаря ООН, робить прийом до ООН нових членів, вирішує питання призупинення здійснення прав і привілеїв держав – членів , їхнього винятки з ООН, Генеральна Асамблея ООН обирає непостійних членів Ради Безпеки , членів ЕКОСОП, Ради з Опіки, Міжнародного Суду ООН.

Рада Безпеки ООН - головний постійно діючий політичний орган ООН, на який , відповідно до Статуту ООН. Покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Рада наділена широкими повноваженнями в справі мирного врегулювання міжнародних суперечок, недопущення військових сутичок між державами, припинення актів агресії й інших порушень миру і відновлення міжнародного миру. Відповідно до Статуту ООН , тільки Рада Безпеки і ніякий інший орган або посадова особа ООН має право приймати рішення про проведення операцій із використанням Збройних сил ООН , зокрема, такі, як визначення задач і функцій збройних сил, їхнього складу і чисельності, структури командування, термінів перебування в районах операцій, а також питання керівництва операціями і визначення порядку їхнього фінансування. Для тиску на державу, дії якої, створюють погрозу міжнародному миру або являють собою порушення миру, Рада може вирішити і зажадати від членів ООН застосування мір, не пов'язаних із використанням збройних сил, наприклад, таких як повна або часткова перерва економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо - і інших повідомлень, а також розрив дипломатичних відносин. Якщо такі заходи будуть визнані Радою недостатніми, він уповноважений вчиняти дії, пов'язані з використанням повітряних, морських і сухопутних збройних сил.

Ці дії можуть включати демонстрації, блокаду, операції збройних сил членів ООН. Рада вносить рекомендації про прийом держав у члени ООН, про виключення порушують принципи Статуту ООН, про призупинення здійснення прав і привілеїв, що належать члену ООН, якщо проти цього члена він застосовує дії превентивного або примусового характеру. Рада робить рекомендації Генеральній Асамблеї ООН щодо призначення Генерального секретаря ООН, вибирає разом із нею членів Міжнародного Суду ООН і може вжити заходів для виконання рішення цього суду, що та чи інша держава відмовилася виконати. Згідно зі Статутом, Рада може приймати крім рекомендацій юридично обов'язкові рішення, виконання яких забезпечується міжнародною подією, який ставив під загрозу мир і безпеку народів або викликає суперечки і розбіжності між державами, на які б не зверталася увага Ради, причому значна кількість їх стало предметом розгляду на засіданнях Ради Безпеки.

Економічний і Соціальний Рада ООН(ЕКОСОС) також є одним із головних органів ООН, що під керівництвом Генеральній Асамблеї ООН координує економічну і соціальну діяльність ООН, спеціалізованих установ ООН, а також численних органів ООН. На ЕКОСОС покладені широкі різноманітні функції координації і розвитку співробітництва держав з різним соціальним ладом з таких важливих економічних і соціальних областях їхніх взаємовідносин, як економічний розвиток, світова торгівля. Індустріалізація. Освоєння природних ресурсів, міжнародний захист прав і свобод людини, положення жінок, народонаселення, соціальне забезпечення, наука і техніка, попередження злочинності і багато чого іншого. ЕКОСОС покликаний, відповідно до Статуту ООН, вживати дослідження, складати доповіді, виносити рекомендації з питань міжнародного, економічного, соціального, культурного співробітництва держав, сприяти дотриманню і повазі прав людини, скликати міжнародні конференції і симпозиуми, підготовляти проекти конвенцій із питань своєї компетенції для представлення їх Генеральній Асамблеї, укладати угоди зі спеціалізованими установами ООН,

що визначають їхні відносини з ООН, вживати заходів для одержання доповідей від них і інформації від членів ООН із питань, що входять в їх компетенцію. Вона повинна служити центральним форумом для обговорення міжнародних економічних і соціальних проблем глобального і міжгалузевого характеру і виробітку рекомендацій у відношенні політики по цих проблемах, контролювати й оцінювати здійснення загальної стратегії та виконання першочергових завдань. Встановлених Генеральною Асамблеєю в зазначених областях, забезпечувати загальну координацію діяльності організацій і системи ООН у таких областях і проводити всебічні огляди політики в області оперативної діяльності у всій системі ООН , враховуючи при цьому необхідність забезпечення рівноваги, сумісності і відповідності першочерговим задачам , встановленим Генеральною Асамблеєю для системи ООН у цілому.

Рада по Опіці ООН діє під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН і уповноважена розглядати звіти , надані владою, що управляє відповідною територією, приймати петиції і розглядати їх, консультуючись із керуючою владою, влаштовувати періодичні відвідини відповідних територій під опікою в узгоджені з керуючою владою терміни і робити згадані дії відповідно до умов угод про опіку. Він розробляє анкету щодо політичного , економічного і соціального прогресу в області освіти, а керуюча влада кожної території під опікою, що входить у компетенцію Генеральної Асамблеї , подає останній щорічні доповіді на основі цієї анкети. У результаті визвольної боротьби більшість підопічних територій здобуло незалежність. Відповідно з 11 підопічних територій, що знаходилися у віданні Ради із самого початку її діяльності , у даний час залишилася одна – Тихоокеанські острови (під опікою США) . До складу Ради входять Росія, США, Великобританія, Франція і Китай, що у його роботі фактично не бере участь.

Міжнародний Суд ООН це головний судовий орган ООН. Цим в основному і визначається сфера діяльності Міжнародного Суду. Це орган має безліч специфічних особливостей т. к. на відміну від інших міжнародних судів , сторонами розглядаються Судом справи можуть бути тільки держави. Звернення до Суду є факультативним, тобто держави передають спір на його вирішення на підставі укладеної ними угоди –компромісу. Проте ряд держав, в тому числі і Росія за деякими міжнародними договорами, визнають юрисдикцію Суду в якості обов'язкової. Суд зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовуючи при цьому міжнародні конвенції, міжнародний звичай, загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, а також в якості допоміжного засобу – судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй.

Секретаріат ООН це орган ООН, покликаний обслуговувати роботу інших органів ООН і здійснювати їхній рішення і рекомендації. Секретаріат ООН виконує адміністративно-технічні функції ООН, зокрема, готує деякі матеріали , перекладає, друкує і поширює доповіді, резюме й інші документи тощо

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ »

План

1. Політична думка стародавнього Китаю.
2. Політичні ідеї античності.
3. Європейська політична думка Середньовіччя та Нового часу.
4. Політична думка Найновішого часу.
5. Українська політична думка.

Харків 2017

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

1. [Політична думка](#) стародавнього Сходу;
2. [Політична думка](#) стародавнього Заходу;
3. Політичні ідеї Раннього [Християнства](#) та Середньовіччя;
4. [Політична думка](#) епохи [відродження](#) та [Реформації](#);
5. Світська [політична думка Нового часу](#);
6. Утвердження політології як [науки](#);
7. Політична думка Київської Русі;
8. Українська політична думка періоду феодальної роздробленості та козацько-гетьманської доби;
9. Українська політична думка XIX століття;
10. Українська політична думка XX століття;
11. Узагальнена характеристика світової політичної думки.

1. Політична думка стародавнього Сходу.

Проблема зародження й еволюції політичних знань охоплює різноманітні форми теоретичного пізнання природи, суспільства, сутності влади, держави, політичної системи, явищ політичного процесу. Складність і мінливість сучасного політичного буття потребує вдумливого застосування виробленого й осмисленого людством сукупного досвіду, всієї духовної культури, створеної багатьма поколіннями мислителів. Ці політичні знання належать не тільки минулому, вони є надбанням сучасних і майбутніх політичних процесів, політичних ідей, політичної культури. Без політологічного концептуального доробку наших пращурів, з якого постійно живилась і живиться політична наука кінця II і початку III тисячоліття, неможливе глибоке усвідомлення особливостей сучасного політичного розвитку.

Політологія сягає своїм корінням у найдавніші часи — у IV—III тис. до н.е., коли розпочався процес переростання первісних суспільств у рабовласницькі державні утворення, а мислителі стали замислюватися над методами і засобами здобуття, збереження і зміцнення державної влади, над походженням і значенням права, держави, а згодом і політики в житті суспільства. Ранні уявлення протягом 2,5—3 тис. років подолали шлях від міфологічних до раціонально-логічних форм світорозуміння, з часом набули ознак теоретичного знання і, збагачені ідеями Конфуція, Мо Цзи, Лао Цзи, Платона, Шан Яна, Каутільї, Аристотеля, Цицерона та інших мислителів, перетворилися на політичну науку.

Політичні погляди давніх єгиптян, вавилонян, євреїв, асирійців, мідіян, шумерів, персів, індусів, китайців, греків, римлян та інших народів відображали спочатку міфологічні уявлення про правду, справедливість, місце людини у світі, про божественне походження владних стосунків, про космос, упорядкований богами, про земні порядки, які повинні відповідати небесним настановам.

Єгиптяни вважали, що ключ до проблем функціонування державної влади, справедливості, правосуддя перебуває в руках богині істини і порядку Маат. З часом з'являється розуміння природно-божественного походження справедливості, якій повинні відповідати дії суддів-жерців та звичаї, закони, адміністративні рішення, інші правила поведінки. Творцем світу і всього живого на Землі, верховним царем і батьком інших богів вважали бога сонця, бога-фараона Ра. Він владарював над богами і людьми багато тисячоліть. Потім він передав царювання своїм нащадкам, теж богам — Осірісу, Ісіді, Сету, Горі та іншим. Від них пішло понад 340 фараонів-людей. У такий спосіб пропагувалося божественне походження державної влади, виправдовувалася східна деспотія, підпорядкованість «нижчих вищим».

Суспільство уявлялось єгиптянам як піраміда, верхівка якої — боги і фараони, підніжжя — народ. Між ними — жерці, знать, чиновники. Водночас єгипетські мислителі закликали не зловживати владою, приборкувати корисливі прагнення, поважати старших, не грабувати бідних, не ображати слабких тощо.

Шумерська ранньополітична думка, як і єгипетська, вбачала джерело влади у верховному божестві, яке разом з підлеглими богами визначає земні справи і людські долі. Це зафіксовано в написах на глиняних табличках про реформи Урунімгіні (XXIV ст. до н. е.), піснях і переказах про Гільгамеша (XXIII ст. до н. е.), Шумерських законах (XXI ст.), законах Білалами — правителя Ешнунні (XX ст. до н. е.). Царських списках (XX—XIX ст. до н. е.) тощо.

З уявленнями давніх вавилонян пов'язана одна з найцінніших пам'яток східної політико-правової думки — Закони Хаммурапі (1792—1750 до н. е.). З 282 статей цього кодексу збереглося 247, в яких зафіксовано прагнення до втілення вічної справедливості, до подолання зла і беззаконня. Право розглядалось не як сакральна (священна), а світська сутність.

У XIII—X ст. до н. е. у давній Палестині виникло Ізраїльсько-іудейське царство. Зусиллями іудейських пророків Мойсея, Ісуса Навіна, Ісайї, Ієремії, Ізекіїля, Осії, Іоїля, Амоса, Авдія тоді було створено Старий Заповіт — більшу частину Біблії — одну з найцінніших книг в історії людства.

Ветхозавітні пророки започаткували ідею походження держави як волі Божої. А сформульовані в Біблії Закони, тобто Десять Заповідей і вчення, передані Богом через пророка людям, суворо регламентували весь побут та поведінку віруючих.

Могутня імперія Мідія у VI ст. до н. е. стала вітчизною видатного мислителя, пророка і реформатора зороастризму, автора знаменитої «Авести» — Заратуштри (по-грецьки — Зороастр, жив між X і першою половиною VI ст. до н. е.). Світ, за її змістом, — це результат боротьби доброго і злого начал (Ахура-Мазди і Ангра-Ман'ю). Мазда — верховний і єдиний Бог, втілення правди, справедливості, чеснот, просвітництва, розуму тощо. Перша людина і цар, син неба, керуючись законами Мазди, будує суспільство без ворожнечі й насильства, де панують мир і щастя. Одним із перших у світовій думці Заратуштра висловив ідею рівності чоловіка і жінки. Але його суспільство поділене на чотири стани (жерці, вояки, землероби і ремісники), тобто це станове суспільство, де одружені користуються більшими правами, ніж неодружені, той, хто має дітей, ставиться над тими, хто їх не має тощо.

Духовні вчення народів, що населяли Індостан з середини II тис. до н. е., були викладені у Ведах (знання), пізніше — у дхармасутрах (кодекси поведінки). Для Ведійського періоду характерні релігійно-філософська система поглядів на суспільство, державу й особу, виправдання кастового ладу як встановленого Богом. Вона обґрунтовує панування космічного абсолюту — Брахмана, поділяє владу на духовну і світську (царську), подекуди формулюючи вимоги до царів і посадових осіб, що можна вважати першоелементами теорії державного управління.

Весиллю брахманізму протидіяв буддизм, поставивши в центр свого вчення проблему буття особистості, заперечення кастового поділу суспільства, проповідь рівності людей (крім рабів), ненасильство, потяг до республіканізму. Він заперечував брахманістські погляди на засоби завоювання і збереження влади як аморальні, жорстокі, егоїстичні. А те, що згодом стали називати політичним мистецтвом, політичною наукою, буддизм вважав другорядним. Сам Будда (Сіддхартха Гаутама (623—544 до н. е.), у Північній Індії його іменували Шак'я Муні) став засновником «науки про праведність».

У Давній Індії ще з II тис. формувалися уявлення про управління господарством, військово мистецтво, зовнішню політику, форми і методи здійснення державної влади, правила поведінки правителів і чиновників, організацію державного апарату, технологію судочинства тощо. Дотепер збереглася одна з праць — «Артхашастра» (IV ст. до н. е.), авторство якої приписують міністрові Чанак'ї (Каутільї). У ній узагальнено попередні

вчення про мистецтво державного управління і політики. Майже водночас з нею постали філософські концепції Платона й Аристотеля, поширювалися ідеї Конфуція і Сократа, Демокріта і Геракліта, Горгія і Протагора, Сюнь Цзи і Будди. Саме IV ст. до н. е. можна вважати епохою зародження політології як самостійної галузі знань.

«Артхашастра», утверджуючи зачатки договірної теорії держави, концепції природної нерівності людей, охоплює три групи проблем:

- ï вимоги, цілі й завдання діяльності освіченого монарха;
- ï функції державного управління, правової політики і законодавства;
- ï питання війни і миру, дипломатії і міжнародних відносин.

Головні її ідеї: політика вільна від моральних застережень і моральних отримань; авторитет Вед високий, але політики не завжди повинні керуватися релігійно-догматичними настановами; політичні знання спираються на узагальнення і систематизацію історичного та емпіричного досвіду; особистість керується чотирма головними призначеннями — дхармою (праведність), артхою (користь), камою (бажання) та мокшою (звільнення); загальне благо ніяк не пов'язане з інтересами особи і досягається сумлінним виконанням кожним своїх обов'язків; люди від природи недосконалі, тому необхідно широко застосовувати данду (примус, покарання); цар — земний бог, батько для підданих; держава виникає з того, що народ обирає першого царя і призначає йому відповідне утримання за охорону миру і спокою, щоб вийти з первісного стану хаосу.

Приблизно тоді з'являється всеохоплюючий кодекс поведінки населення — «Закони Ману» — міфічного прабатька людей, першого царя, який передав їм Божі настанови про походження світу і суспільства, про касти, шлюб, регламент життя, вживання їжі, правила успадкування, покаяння, покарання тощо.

«Закони Ману» засвідчили поступовий відхід індійського суспільства від буддизму і повернення до оновленого брахманізму. Починаючи з II ст. до н. е., цей процес було відображено в літературному зібранні «Махабхарата», дві книги з якого («Бхагавадгіта» та «Шантіпарва») сповнені політичними ідеями про походження влади, республіканське правління, насильство як буденне явище політичного життя, владу як засіб служіння загальному благу та захисту слабких; про божественне визначення долі кожної касты, кожної людини.

Своєрідними ідеями збагатили світову політичну думку давньокитайські мислителі, які чи не найпершими в історії політичних учень почали відходити від міфічного світорозуміння, божественних настанов, переводячи політичні доктрини на раціональний ґрунт, земну основу. Небо і в китайців «контролює» всі події в піднебесі, надає «небесний мандат» земному правителю або відкликає його і передає більш гідному.

Розквіту політична думка в Давньому Китаї досягла в другій половині I тис. до н. е. Найпомітніший серед мислителів — великий мораліст Конфуцій (551—479 до н. е.), вчення якого назвали конфуціанство. Найдавнішим зібранням його афоризмів є трактат «Лунь юй». Чільне місце у ньому посідає правитель-мудрець, який втілює досконалі знання ритуалу, культури, демонструє поважність, м'якість і поступливість, вірність і відданість, повагу до старших, освіченість, чесноти, любов до людей і сумлінність, завжди дотримується справедливості, істини, вірного шляху. Головне для нього — турбота про благо підданих, яких треба спершу нагодувати, а потім навчити, виховати у високій моральності. Концепція Конфуція містить засади «правильного державного управління», конкретні поради правителям щодо завоювання довір'я народу, мистецтва комунікації; обґрунтовує стрижневі принципи управління суспільством, забезпечення всезагального щастя. Вважаючи людей рівноправними від природи, Конфуцій ніколи не був демократом. Він вчив, що трудящих треба відмежовувати від панівної верстви, а жінок ставив значно нижче чоловіків. Йому не подобалося політичне управління за допомогою писаних законів. Він надавав перевагу управлінню на основі вдосконалення людської природи, а покарання закликав замінити вихованням.

Конфуціанство з II ст. до н. е. до 913 р. н. е. було офіційною ідеологією Китаю, хоч на ньому давньокитайська політична думка не замикалася.

Другу її течію — моїзм — заснував Мо Цзи (479—400 до н. е.). Одноименний трактат містив обґрунтування теорії виникнення держави, ідею федеративного устрою, принципи державного управління, пропозиції щодо створення жорсткої адміністративної структури, концепцію поєднання заохочення і покарання як важеля державного адміністрування, політичну доктрину «всезагальної рівновеликості» — казарменого рівноправ'я, залочаткування егалітаризму (зрівнялівки) у соціально-політичних відносинах.

Провідником третьої течії — легізму — був Шан Ян (400—338 до н. е.). У трактаті «Шан цзюнь шу» він обґрунтовує державу як абсолютну інституцію, найвищу мету і вінець діяльності людини, велетенську безжалісну машину примусу, а право, закон — як найефективніший засіб досягнення такої мети. Головні риси закону — верховенство, універсальність, жорстокість, обов'язковість для всіх. Основні методи побудови держави (деспотичної) — матеріальне стимулювання власників, спрямованість їх на землеробство і скасування другорядних занять, «зрівняння майна» (заохочення бідних до набуття власності, а багатих — до добровільної передачі частини майна бідним), застосування нагород і покарань з перевагою покарань.

Четверта течія давньокитайської політичної думки — даосизм. Його постулати викладені напівлегендарним мислителем Лао Цзи в трактаті «Даоде цзін» (III ст. до н. е.). Згідно з ученням, Дао — найвищий (безликий) абсолют. Держава, суспільство і людина — природна частина Дао і космосу. Всі вони підпорядковуються законам вічності. Цивілізація та її надбання — це штучні утворення, що протистоять природному. Істинна мудрість — затворництво, відмова від усього штучного. Держава повинна бути маленькою державою-селом, а народ — безграмотним, що дасть змогу зробити головними методами державного управління «мудрість простоти», засновану не на знаннях, а на інтуїції та інертності адміністрації.

2. Політична думка стародавнього Заходу.

Вагомий внесок у політичну теорію належить давньогрецьким мислителям. Категорія «політика» з часу її появи у Давній Греції використовувалася на означення форм життя вільних і повноправних індивідів, а поняття «право», «закон» — як виразники свободи, регулятори взаємин у суспільстві вільних людей, як норми політичної справедливості. Ця політична ідеологія пройшла шість головних етапів, кожен з яких характеризує окремий напрям політичного мислення.

1. Етап античних, міфічних уявлень. Представлений аристократичною (гомерівською), демократичною (гесіодівською) та «холопською» (орфічною) думками. Загальна їх риса — спроба змалювати виникнення Всесвіту, людини, суспільства, держави з позицій релігійно-міфологічного світогляду.

2. Етап формування філософських поглядів на політичні процеси. Започаткований творчістю «семи мудреців» (кін. VII — поч. VI ст. до н. е.). Вироблені ними формули «чеснотам — свій, пророкам — чужий», «силою не роби нічого» (Клеобул); «дотримуйся добродетності», «закон — це поєднання права і сили», «навчившись підпорядкуванню, навчися керуванню» (Солон); «не погрожай вільним, нема на те права», «не бажай неможливого», «пізнай самого себе», «слухайся законів більше, ніж ораторів», «підкоряйся законам» (Хілон); «не красуйся зовнішністю, а будь прекрасний справами», «вчи і вчись кращого» (Фалес); «не роби того, що не подобається іншому», «закон — втілення найвищої могутності», «володій своїм» (Пітак); «бери переконанням, а не силою», «говори доречно» (Біант); «демократія краще тиранії», «не карай злочинця, а попереджай злочин», «любим закони старі, а їжу свіжу» (Періандр) та ін. — покликані були стати моральною нормою співжиття.

Солон (640—559 до н. е.) завдяки рішучим реформам в економічному і державному будівництві ввійшов в історію як «батько» політичних революцій і родоначальник

давньогрецької демократії. Приватна власність за його доби набула не лише легітимного характеру, а й стала вирішальною ознакою при визначенні політичних прав громадян, обсяг яких залежав від майнового цензу, а не від походження.

На розвиток політичної ідеології особливо вплинуло вчення Демокріта (470—366 до н. е.). Про справедливість у політиці як відповідність природі, про суспільство, державу і закони як штучні утворення людей внаслідок природного процесу, про політичний конформізм і моральну солідарність вільних громадян як необхідний компонент «хорошої» держави. Демокріт доводив земне, а не божественне походження людини (з землі і води), суспільне, а не небесне походження права. У контексті тих ідей фігурували вчення Піфагора (580—500 до н. е.), Геракліта (630—470 до н. е.) та деяких інших давньогрецьких мислителів.

3. Етап появи раціоналістичних інтерпретацій політичного розвитку. Творцями їх виступили софісти, найяскравішими представниками яких були Протагор (481—411 до н. е.), Горгій (483—375 до н. е.), Гіппій (460—400 до н. е.), Антіфонт (V ст. до н. е.), Фрасімах (V ст. до н. е.) та ін. Їх творчість збіглася з третьою політичною революцією в Афінах.

Заслуга софістів в олюдненні суспільно-політичних явищ, започаткуванні світської теорії політики, держави і права, переміщенні людини з «периферійних позицій» у центр політичного життя, ставленні до неї як до «міри всіх речей», природної рівності людей, у тому числі й рабів, у розвитку демократичних поглядів.

4. Етап логіко-понятійного аналізу політичних інститутів і політичних процесів. Він пов'язаний з іменами Сократа (469—399 до н. е.) і Платона (427—347 до н. е.).

Аналізуючи проблеми державного життя, громадянських обов'язків, справедливості, права, Сократ вважав «мірою всіх речей» не людину, а Бога, що не завадило йому створити світську концепцію «об'єктивної сутності моралі, моральної політики, морального права». Справедливість, як і правда, мудрість, мужність, розсудливість, благочестя тощо — це одна з чеснот, а будь-яка чеснота — це знання, це морально-прекрасне. Добро і зло в політичній діяльності — наслідки наявності чи відсутності знання. Моральна політика неможлива без права, яке тотожне справедливості: «що законно, те й справедливо». Божественне, природне право і позитивне законодавство не протистоять, а, ґрунтуючись на критерії справедливості, доповнюють одне одного. Вітчизна і закони — понад усе. Державу й громадян пов'язують договірні стосунки. Політична свобода — це панування справедливих законів.

Найголовніші ідеї Платона сформульовані в його працях «Держава», «Критій», «Політик», «Закони» та ін. Він заклав основу політичної філософії, розробив концепції ідеальної справедливої держави, політичної солідарності, колективізму і рівності, аристократії, тімократії, олігархії, тиранії, монархії, демократії та «істинного правління». Дав філософське обґрунтування понять політики, політичних знань, політичного мистецтва, політичної ідеології, державного устрою, форми державного управління, політичної свободи, справедливого закону тощо. Він передбачав розмежування влад, обґрунтування освіченого абсолютизму, геополітичного чинника, можливості рівності (егалітаризму, зрівняльного комунізму), розподілу праці, усупільнення майна, скасування приватної власності, а також практичні пропозиції щодо системи державних органів, ієрархії державних службовців з визначенням компетенції кожного органу і посадових осіб, подальше осмислення природно-правової доктрини та причин появи держави, сутності людини, принципів консолідації суспільства, політико-етичних явищ тощо.

Ідеальна держава, за Платоном, є посередником між космосом і людською душею і виконує три функції (радницьку, захисну і ділову), які покладаються на три відповідні стани (правителів, воїнів і виробників). Вона дотримується принципу розподілу праці, зрівнює у правах жінок і чоловіків, встановлює для правителів і воїнів спільність майна, дружин і дітей, долає розкол на бідних і багатих, виводить на верхівку

державного правління наймудріших і найблагородніших аристократів-філософів. Згодом він розглядав чотири стани громадян, рівних у межах кожного стану («нерівна рівність»). До громадян не зараховував рабів та іноземців. Платон виділяв 8 форм державного правління:

їстинне правління;

їзаконна монархія (царська влада);

їнезаконна монархія (тиранія);

їзаконна влада небагатьох (аристократія);

їнезаконна влада небагатьох (олїгархія);

їзаконна демократія (на основі законів);

їнезаконна демократія (за відсутності законів);

їтімocratія (ненависний Платону тип владування).

Демократія — лад «приємний і різноманітний», але вона урівнює рівних і нерівних від природи людей, а тому переростає в тиранію — «панування найгіршого обранця народу, оточеного натовпом негідників». Справедливість у тому, щоб кожний стан займався своїм і не втручався в чужі справи («кожному — своє»). Політика — «царське мистецтво», засноване на знаннях і таланті правити людьми. Політичне мистецтво — це мистецтво плести політичну тканину, яка поєднувала б мужніх, щасливих, виважених і дружніх одnodумців. Закони встановлюють для загального блага, і вони не можуть мати корпоративного характеру. Вони повинні обмежувати правлячих, свободу підпорядкованих, бути суворими, регламентувати публічне й приватне життя людей. Наука про закони — найважливіша наука вдосконалення людини.

5. Етап започаткування емпірико-теоретичного підходу до вивчення політичних проблем і оформлення давньої політичної науки як специфічної галузі знань. Пов'язаний він з творчістю одного з найвидатніших мислителів — Аристотеля (384—322 до н. е.), який розглядав людину як об'єктивне начало всіх політичних явищ. Тому держава є організацією не всіх людей, а лише тих, хто може брати участь у законотворчій, судовій і військовій діяльності. Отже, держава, що виникла природним шляхом як найвища форма спілкування, — це «самодостатня для існування сукупність громадян». Нове розуміння категорії «громадянин» передбачало відповідне розуміння держави. За Аристотелем, це — політична система, втілена у верховній владі і залежна від кількості правлячих: один — монархія або тиранія; декілька — аристократія чи олігархія, більшість — політія або демократія. Кращими формами державного управління є ті, де правителі турбуються про загальне благо (монархія, аристократія, політія); гірші — де вони переслідують особисті інтереси. Ідеальна форма — політія — своєрідне переплетіння демократії та олігархії, де багаті змішуються з бідними завдяки формуванню середньої верстви населення, панує закон, всі громадяни дотримуються принципу рівності й мають багато рабів. Ремісники, торговці та «натовп матросів» громадянських прав не мають. Для запобігання політичних переворотів принцип рівності за гідністю правителі доповнюють принципом політичної справедливості — відносною кількісною рівністю. Звідси два види справедливості: розподільча (нерівна за гідністю) та зрівняльна, арифметична, яка застосовується у сфері цивільно-правових відносин. Політична справедливість можлива лише у стосунках між вільними, рівними людьми і втілюється у політичній формі владування. Справедливо й те, що «одні люди за своєю природою — вільні, інші — раби», але відносини між паном і рабом, як і сімейні стосунки, перебувають поза політичною сферою. Критерій справедливості — право як норма політичного спілкування індивідів, як відносна рівність: «рівним — рівне, нерівним — нерівне».

Право — політичний інститут, неполітичного права не існує. Воно складається з природного права, адекватного політичній сутності людини, й умовного права, встановленого людьми (позитивне право). Останнє Аристотель поділяє на писане (закони держави) і неписане (звичаєве право). Насильство суперечить ідеї права. Законодавство — це політична діяльність, невід'ємна частина політичного процесу, а політичне правління

— правління законів, а не людей. Якщо закон — явище політичне, то будь-які політичні інституції повинні мати правовий характер.

Своїм ученням Аристотель увінчує процес оформлення політичної теорії як «науки наук», започатковує розвиток політичної етики, політичної юриспруденції, вимальовує обриси майбутнього класичного конституціоналізму, обґрунтовує право народу на законодавчу владу, політичну сутність людини, співвідношення матерії і форми у політичних стосунках, місце і роль держави, права, всіх верств населення в політичному житті; закладає концептуальні засади теорій правової держави, розподілу влад, збагачує природно-правові доктрини, формує методологію дослідження політичних процесів.

6. Етап поступового занепаду давньогрецької державності під тиском Македонії і Риму (III—II ст. до н. е.). Цей період характерний злетом започаткованої Аристотелем політичної етики, об'єктом вивчення якої були природа, внутрішня структура, місце політичної моралі в системі політичних відносин і суспільному житті. Етика стала основою творчості Епікура (341—270 до н. е.) давніх стоїків — Зенона (336—264 до н. е.), Клеанфа (331—232 до н. е.), Хрісіппа (277—208 до н. е.).

З іменем Полібія (210—128 до н. е.) пов'язане започаткування політичної історії як науки («Всезагальна історія»). Історію людства він розглядав як закономірний, необхідний процес руху до нового за всезагальним світовим законом і розумом. Історія державності — природний процес у межах циклу: царство — тиранія — аристократія — олігархія — демократія — охлократія. Полібій детально аналізує сутність цих державних форм, причини занепаду одних та злету інших, визначаючи три головних (царство, аристократія, демократія), групуючи їх за протилежними ознаками: царство — з тиранією, аристократію — з олігархією, демократію — з охлократією. Найраціональніша форма держави — змішане правління царя, старійшин і народу (переплетення рис царства, аристократії й демократії). Ця ідея містить концепцію отримань і противаг: три влади не лише підтримують, а й перешкоджають одна одній, наштовхуються на протидію двох інших влад, що забезпечує державі стабільність. Це дає підстави вважати Полібія батьком не тільки політичної історії, а й теорії поділу влад. Основа могутності держави — богобоязливість громадян, їх лагідність, покірність, на виховання яких спрямовувати добрі звичаї і справедливі закони. Полібій став одним з перших теоретиків автономії, маючи на увазі грецькі поліси, які у II ст. до н. е. один за одним втрачали незалежність.

З 146 р. до н. е. Греція була підпорядкована Римові, і могутній інтелектуальний струм мислителів Еллади пронизав і Римську Республіку, політична думка в якій розвивалася і на власній основі під відчутним впливом релігійних вчень і боротьби патрициїв та плебеїв, вільних і рабів.

Тогочасні політичні погляди містили Закони XII таблиць (451—450 до н. е.) з акцентом не на державних інституціях, а на особистих і майнових правах людини: законах Канулея (445 до н. е.), Ліцінія Столона та Секстія Латерана (367 до н. е.), Петелія (326 до н. е.), Гортензія (287 до н. е.), Фламінія (232 до н. е.), Тіберія і Гая Гра-кхів (133—123 до н. е.), інших нормативних актах, які захищали інтереси плебеїв, скасовували боргове рабство, регулювали питання громадянства, приватної власності, майнові (особливо земельні) відносини, правила судочинства, визначали повноваження «трьох влад» — монархічної (влада консулів), аристократичної (влада сенату) і демократичної (влада народу). У зв'язку з цим Полібій вважав, що Римську республіку можна водночас вважати і монархією, і аристократією, і демократією.

Власне політико-теоретична думка заявила про себе в Римі лише в I ст. до н. е. Її засновником вважають Марка Туллія Цицерона (106—43 до н. е.). У працях «Про державу», «Про закони», «Про межі добра і зла», «Про обов'язки» він суттєво розвинув ідеї про державу як республіку — справу народу, згуртованого спільними інтересами і згодою в питаннях права. Погляди Цицерона на форми держави, правління в основному збігаються з точкою зору Полібія, а вчення про рівність містить суперечливі гасла: а) «за

природою всі ми подібні і рівні один перед одним», «між людьми ніякої різниці немає», «перед законом всі рівні», «вважати найбагатших людей найліпшими — огидно»; б) «рабство обумовлене природою», «рабський стан корисний», «рівність вільних несправедлива, коли при цьому не відрізняються ступені в соціальному становищі та гідності».

Справжній правитель має бути мудрим, справедливим, передбачливим, виваженим, красномовним, обізнаним з ученнями про державу, тямущим в основах права, готовим на все заради благополуччя держави. Бог зберігає такому правителю спеціальне місце на небі.

Цицерон, виходячи з постулату «під дію законів підпадають всі», розробив проекти законів про релігію і про магістрати, які збагатили теорію державного управління. У них детально визначено повноваження державної буржуазії, міру її влади і міру покірності громадян. Він заклав правові засади міжнародного політичного спілкування, міжнародного права, сформулював принципи гуманного поводження з полоненими, необхідності дотримання міжнародних зобов'язань, поділу воєн на справедливі й несправедливі.

Після краху Римської республіки, з початком нової ери, популярними стали ідеї Сенеки (3—65 н. е.), Епікрета (50—140 н. е.), Марка Аврелія (121—180 н. е.) та інших римських стоїків, які в умовах посилення авторитаризму, правового свавілля проповідували політичну пасивність, індивідуалізм, космополітизм, фаталізм.

На думку Сенеки, природна держава з природним правом — це всевіт, що базується на божественному началі, а люди, «рідні один одному», «співтовариші по рабству», підпорядковуються світовим небесним законам.

Епікрет дотримувався християнського принципу «чого не бажаєш собі, не бажай іншим», засуджував рабство і багатство.

Марк Аврелій розглядав державу як конформістичне утворення з рівним для всіх законом, вважав найважливішою цінністю свободу підданих.

Неабиякий вплив на подальший розвиток світової політичної думки справили римські юристи I—III ст. н. е.: Сабін, Гай, Папініан, Ульпіан, Модестин, Павло та ін. Вони підняли розуміння права і закону на емпірико-теоретичний, логіко-понятійний, концептуальний рівні, а політичні доктрини ввели в правовий контекст. Справедливість (юстицію) тлумачили як «волю віддавати кожному своє право». Значно вплинула на подальші політичні процеси і політичну теорію здійснена римськими юристами кодифікація імператорських конституцій, яких було кілька тисяч. Та найціннішою політико-правовою пам'яткою став Корпус юріс цивіліс — «Зведення Юстиніана» (VI ст.). Саме воно виявилось наймогутнішим джерелом багатомістового запозичення засад римського права більшістю європейських країн, що відчутно вплинуло на еволюцію політичної думки та політичне життя.

3. Політичні ідеї та вчення періоду Раннього Християнства та Середньовіччя.

З I тисячоліття н.е. суспільно-політична думка на Сході й на Заході розвивалася переважно завдяки старанням представників богослов'я. Адже з економічним, політичним, моральним, інтелектуальним занепадом Греції та Риму земна держава поставала як втілення зла, беззаконня, несправедливості, терору, експлуатації, розбещеності. Така політична реальність створила сприятливі умови для бурхливого розвитку християнства.

Згідно з його ученням, людина — вершина творіння Бога, носій образу і подоби Божої, духовно-тілесна істота, що об'єднує матеріальне і духовне начала, вічна, безсмертна, раціональна, наділена даром творчості, вільна як перед Богом, так і перед дияволом. Вона відповідає за лад у світі та в самій собі. Але гріхопадіння Адама і Єви, гріхи їх нащадків порушили первісну богоподібність, невинність, і людина стала носієм гріховності. Першим переможцем гріховної сили став Ісус Христос, який приніс нове вчення, взяв на себе гріхи світу і врятував людство. Однак страждання у християнстві —

не самоціль, а сила в боротьбі зі злом у собі та навколо себе. Призначення людини — не аскетичність, а самовдосконалення, законопослушність, виконання Божих заповідей і покірність церкві. Християнство виходило з ідеї свободи і рівності людей, закликало до вияву доброї волі, взаємного прощення, любові й справедливості незалежно від звань, станів, титулів, багатства і віку.

Якщо протягом перших трьох століть римські імператори нещадно нищили прихильників та послідовників християнства, то у 313 р., за царя Константина Великого, воно було проголошено пануючою релігією в імперії.

Хоча римські імператори вважали себе намісниками Бога на землі, необмеженими ніякими законами, церква все більше прагнула утвердити в суспільному житті зверхність духовної влади над світською. Єпископ Аврелій Августин (354—430) у праці «Про град Божий» виступав за верховенство церкви в політичному житті. Держава, на його думку, — сукупність людей, об'єднаних суспільними зв'язками, її зусилля повинні спрямовуватися не лише на задоволення земних потреб, а й на нищення ворогів церкви, запобігання злочинів проти Бога. Надмірне насильство небажане, але необхідне; рабство суперечить природі людини, але встановлене Богом як покарання за гріхи; свобода волі приємна, але виражається лише в схильності індивіда до порочних дій; державна влада нічим не відрізняється від зграї розбійників, але політичну опозицію треба рішуче викорінювати.

Виправданням феодального устрою, що виявилось у формулі «церква — сонце, держава — місяць», позначені суспільно-політичні теорії схоластів, які вважали, що людина взагалі (як родові узагальнення) не існує, реальними є лише окремі особи. Англієць Ансельм Кентерберійський (IX ст.) — батько схоластики — використовуючи постулати логіки, доводив необхідність втілення Бога в людині. Француз Іоанн Солсберійський (XII ст.) високо оцінював роль римського права у вихованні людини, виправдовував тираноборство. Італієць Іоахим Флорський (XII ст.) засуджував насильство, яке назавжди перемаже дух свободи, любові й миру. Німець Альберт Великий (XIII ст.) понад усе ставив совість людини, завдяки якій вона втілює універсальні принципи моральної поведінки.

Найпомітніша постать цього періоду — Фома Аквінський (1224—1274), домініканський теолог, автор праць «Сума проти язичників» та «Сума теології». Особистість він розглядає як найвище з творінь розумної природи. Якщо інтелект у Богові — сутність, то інтелект у людини — потенція сутності. Заперечуючи августиніанство (пріоритет інтуїції), залишаючись на позиціях релігійного догматизму, звертався до розуму, здорового глузду людини. Водночас поділяв людей на вищий клас — правителів, середній — воїнів, суддів, чиновників, вчених, священників і дворян, нижчий — найманців, ремісників, «брудний люд». Природні закони, які водночас визначають і моральні норми, на його думку, поступаються і підпорядковуються законам вічним, божественному розуму, але не суперечать йому. Людські закони (право народів і позитивне право) можуть розходитись з природними, а божественні, відображені у Священному Писанні, виправляють недосконалість людських законів. Мета державної влади — забезпечити благо суспільної істоти — людини. Ідеал форми державного правління — влада одного (монархія). Фома Аквінський обґрунтовує право народу на скинення тирана, який порушує принципи справедливості. Церква має панувати над громадянським суспільством, духовна влада — над світською. Єретики підлягають смертній карі, а монахи-домініканці перетворюються на «псів Господа». Аквінський теоретично обґрунтував необхідність інквізиції і розробив вчення про Індульгенції.

Традиції класичної схоластики продовжували згодом монах-францисканець Вільям Оккам (1285—1349), французький схоласт Жан Бурідан (1300—1358).

Провісником свободи совісті й права народу на законодавчу владу став у XIV ст. італійський мислитель Марсилій Падуанський (1280—1343), який вважав, що Євангеліє — не закон, а вчення, і тому щодо віри не може бути примусу, вона — справа совісті

людини. Він першим у середньовічній політичній думці чітко розрізняв законодавчу і виконавчу влади, розвинув ідею суспільного договору, народного суверенітету. Водночас був прихильником станової монархії, поділу суспільства на дві станові категорії:

управляча категорія — духовенство, адміністрація і військові, до компетенції якої належать керівні суспільні функції;

упідлегла категорія — землероби, ремісники і торгівці, які повинні турбуватися лише про особисті інтереси.

Державний організм, на погляд Марсилія, складається з двох частин: фізичної, до якої належать люди, та нематеріальної — законів, що тяжіють над суспільством. Римський папа не може претендувати на світську владу.

Новими рисами збагатив політичну ідеологію чеський мислитель Ян Гус (1371—1415), який виступав проти привілеїв священнослужителів.

У XVI ст. з початком занепаду феодалізму нав'язаний схоластиком аскетизм став поступатися культові людини, її інтересів і потреб, а божественне — природному, людському. Гуманізм тоді ще не був масовим, здебільшого він мав прихильників серед мешканців міст, представників інтелігенції, які в паростках нового ладу вбачали силу, здатну звільнити людину від середньовічного аскетизму. Нова епоха, що увійшла в історію під назвою Відродження (Ренесансу), символізувала передусім відродження і широке використання досягнень античної цивілізації.

Гуманісти-італійці слідом за Франческо Петраркою (1304—1374) засуджували політичний аскетизм, захищали ідею всебічного розвитку особистості, заперечували тиранію. Леонардо Бруні створює теорію республіканізму — найсправедливішого, на його думку, устрою суспільства, що є найголовнішою умовою реалізації свободи волі як свободи особистості. У XV ст. політичну ідеологію раннього гуманізму розвивають інші італійські мислителі, поглиблюючи поняття свободи особистості як громадянської свободи, як політичного права обирати і бути обраним до владних структур, як рівність громадян перед законом, як визнання необхідності існування представницьких органів, виконавчої системи й авторитетного суду.

Найвагоміший внесок у політичну думку зробив італієць Нікколо Макіавеллі (1469—1527), який у трактатах «Государ», «Міркування на I декаду Тіта Лівія» протиставив теологічному розумінню державної влади юридичний світогляд. Вважаючи силу основою права, визначаючи поняття «держава» як загальний політичний стан суспільства, Макіавеллі стверджував, що людина втілює в собі злобність, агресивність, властолюбство, жадобу, брехливість, боязливість, малодушність, невдячність, зрадництво, лицемірство, ненависть, нестриманість тощо. Необхідність приборкання цих її рис і покликала до життя державу. Відстоюючи пріоритет світської влади, гостро критикував духовенство, а дворянство закликав знищити зовсім. Його ідеал державного устрою — сильна, жорстко централізована республіка, де владарюють представники народу, молоді буржуазії та виборний глава держави, який, враховуючи негативні якості людини, повинен бути «лисом, щоб бачити гадів, і левом, щоб нищити вовків». Для об'єднання суспільства правитель може використовувати будь-які засоби («мета виправдовує засоби»), навіть аморальність, нечесність, жорстокість, устрашіння, демагогію, наклепи, підступність, хитрість, віроломство тощо. Лише тоді республіка буде могутньою, виправдає своє призначення, коли правитель, відкинувши закони й принципи моралі, встановить правову авторитарну диктатуру «великого перетворювача». Держава, на думку Макіавеллі, — вищий вияв людського духу, а служіння державі — зміст, мета і щастя людини.

Сповідуючи і деякі гуманістичні ідеї, він неодноразово вказував на полярність інтересів бідних і багатих, висловлювався про справедливий і досконалий державний устрій, який повинен забезпечити політичну свободу людині, демократичне міське самоврядування. Мрія Макіавеллі — сильна республіка, яка гарантує своїм громадянам не лише розквіт свободи, а й рівність, привілеї, пом'якшення майнових відмінностей. Лише свобода і

рівність, на його думку, здатні розвивати здібності особистості, втілювати у ній любов до загального блага і громадянські чесноти.

Ідеї всезагальної рівності людей, примітивного зрівняльного комунізму, усупільнення майна, ліквідації приватної власності захищали ідеолог селянських мас у Німеччині Томас Мюнцер (1493—1525) і німецькі анабаптисти. Вимоги свободи мислення, свободи переконання, свободи совісті, рівності мирян і духовенства розвивав знаменитий діяч Реформації в Німеччині, фундатор однієї з найвпливовіших течій у протестантизмі Мартін Лютер (1483—1546). При цьому він заперечував тезу про свободу волі, протиставляючи її власному гаслу про рабство волі. Жорстоко полемізував з ним засновник християнського гуманізму Еразм Роттердамський (1469—1536) у працях «Про свободу волі», «Похвала глупоті», «Заступник» та ін. Його ідеали — освічена і гуманна монархічна влада, свобода духу, самоврядні міські громади, здоровий глузд, стриманість, миролюбність, простота. В Англії ідеї майнової рівності людей, скасування приватної власності як причини їх нерівності, урівняльного розподілу, заперечення багатства й експлуатації людини людиною, обов'язковості праці для всіх, виборності органів влади, віротерпимості, свободи совісті проповідував гуманіст і державний діяч Томас Мор (1478—1535). Аналогічні погляди на межі XVI—XVII ст. висловлював й італійський мислитель Томмазо Кампанелла (1568—1639).

У Франції після закінчення Столітньої війни на початку XVI ст. утвердився абсолютизм, який наштовхнувся на опір певної частини дворянства. А політична ідеологія французького суспільства розвивалася завдяки старанням переважно юристів. Один з них — засновник пуританства Жан Кальвін (1509—1564), який, систематизувавши вчення Лютера, запровадив нову форму церковної організації, а проголошену його попередником свободу совісті звів до рівня свободи від католицизму. Послідовники Кальвіна у Франції — гугеноти — виступили як опозиція королю й католицькій церкві. Розпочалися релігійні війни, під час яких народжувалася політична ідеологія кальвіністів — монархомахів (грецьк. monarches — єдиновладдя, mache — боротьба). Виходячи з ідеї народного суверенітету і договірного походження влади, вони обґрунтували право на опір народів тиранам, право міських магістратів на відсіч монарху-тирану. Одним з виразників таких поглядів у XVI ст. був правознавець Франциск Готман, який доводив, що з давніх-давен народ обирав і скидав своїх королів і саме йому належить верховна влада. Ідеї народного суверенітету, права народу на збройне повстання, несумісності тиранії з природною рівністю і природною свободою сповідувало багато тогочасних мислителів Франції.

Доктрину суверенітету використовували і для захисту королівського абсолютизму. Наприклад, видатний французький мислитель Жан Боден (1530—1596) вважав, що суспільство формується під впливом природного середовища, а держава — кровногосподарських союзів, тобто сімей. Сформував вчення про суверенітет, який не може бути «змішаним», бо належить або королю, або аристократії, або народу. Це вільна від підпорядкування законам влада над громадянами і підданими. Суверен-монарх не підлягає законам, які видає сам. Він зобов'язаний лише поважати божественні, природні закони, дотримуватись недоторканності приватної власності. Демократія для Бодена ненависна, але й тиранію він не приймав, визнаючи право народу на опір тиранові аж до його вбивства. Майнова нерівність людей таїть у собі загрозу державних переворотів, яким монарх-суверен повинен запобігати.

Політична думка Нового часу

За Нового часу сформувалися основні національні школи високорозвинутої політичної думки, вдосконалювалися актуальні й для сьогодення політичні ідеї.

Англійська політична думка найвищого злету сягнула у творчості філософа і природознавця Томаса Гоббса (1588—1679) — автора знаменитого «Левіафану» й одного з головних фундаторів класичного лібералізму Джона Локка (1632—1704). На думку Гоббса, людина — не суспільно-політична істота, а егоїстична тварина («людина людині

вовк»). Рівна від природи, вона отримує «право на все», яке в умовах суцільного егоїзму, честолюбства перетворюється на «право ні на що», на війну всіх проти всіх. Для формування стану «людина людині бог» виникає штучна інституція — держава, яка відбирає в індивідів природні права, окрім права на фізичне життя. Безмежні права держави зосереджуються в руках абсолютного монарха, а тому поділ влад на гілки неприпустимий, бо знову призведе до громадянської війни. Влада суверена-монарха не підлягає контролю, він — над законом. За Гоббсом, держава — це і є суспільство, а суспільство — і є держава, які підносяться над людиною.

Локк був виразником ліберально-конституційного (ліберально-демократичного) напрямку англійської політичної думки. У праці «Два трактати про державне правління» він першим серед мислителів на концептуальному рівні в ланцюжку «особа — суспільство — держава» поставив на перше місце особу (потреби й інтереси людини), на друге — потреби й інтереси суспільства і лише на третє — потреби й інтереси держави. Цей підхід згодом був покладений в основу політичної доктрини класичного лібералізму.

Держава, за Локком, виникла не внаслідок «війни всіх проти всіх», а з первісного миру і злагоди серед рівних і вільних людей для забезпечення цих природних, невідчужуваних прав і захисту приватної власності. Люди, передавши державі права, не втрачають їх. Держава оберегає такі права. А найдосконалішою формою держави не абсолютна, а конституційна монархія. Гарантом запобігання в ній політичної сваволі щодо особи повинен бути поділ влад на законодавчу, виконавчу (в т. ч. і судову) та союзну (займається зовнішньою політикою). Такий поділ слід здійснювати на засадах і принципах верховенства закону, якому підпорядковуються всі, в т. ч. й законодавці.

Внаслідок революційних подій в Англії та концептуальної діяльності політичних мислителів з'явилися два нормативних акти, які справили неабиякий вплив на політичну думку — Хабеас корпус акт 1679 р. та Білль про права 1689 р. Разом з Великою хартією вольностей 1215 р. вони становили хоч і несистематизовану, але першу в світі юридичну конституцію держави і донині вважаються частинами сучасної неписаної Конституції Великої Британії.

Вагомий внесок у розвиток політичної думки зробив французький правознавець, просвітник, один із засновників новітньої політичної науки Шарль Луї Монтеск'є (1689—1755). У своїх працях — «Персидські листи», «Роздуми про причини величі римлян і їх занепаду», «Про дух законів» — він наголошує, що головне завдання держави — забезпечити людині політичні свободи (можливість робити все, дозволене законами, і не робити того, що законами заборонено, бо тоді такої свободи не буде ні для кого), і громадянські свободи (спокій духу, відчуття громадянської безпеки, запобігання необґрунтованим приватним і публічним звинуваченням індивіда, гуманне кримінальне законодавство, неухильне дотримання правил судочинства, недопущення деспотизму і зловживань з боку посадових осіб, суворе дотримання законів і непорушний режим законності).

Монтеск'є стверджував, що таке забезпечення політичних і громадянських свобод можливе лише за існування в державі незалежних одна від одної гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової. Саме незалежність, а не розподіл функцій між ними, ставив Монтеск'є на перше місце, розуміючи, однак, що реально в політичному житті може йтися лише про незалежність суду. Але судову владу в державі не уособлює ніхто, і тому вона начебто позбавлена владних функцій. Для досягнення справжньої незалежності суддів Монтеск'є пропонує запровадити досвід Франції щодо купівлі-продажу суддівських посад, і «уособлення» цієї влади в присяжних (виборних народних представників, яких періодично скликають на спеціальні сесії). Незалежність законодавчої та виконавчої влади, за Монтеск'є, має відносний характер, бо насправді в системі стримувань та протипаг існує своєрідна «незалежна залежність», коли одна влада не дає змоги іншій зловживати своїми функціями, що і є гарантією забезпечення прав і свобод громадян. Законодавчу владу, на його думку, має уособлювати двопалатний парламент, який

складався б з нижньої — народної палати, депутати до якої обиралися б на основі всезагального виборчого права всім населенням, і верхньої — аристократичної палати, палати перів, члени якої призначаються з представників пануючих верств і передають посади своїм спадкоємцям. Такій моделі властиві відносна незалежність палат, розподіл їх функцій і стримування, позаяк обидві палати наділені правом призупинення або скасування рішень одна одної. Ухвалені парламентом закони обов'язкові для виконання виконавчою і судовою гілками влади, тобто законодавці мають пріоритет, але в тому разі, якщо самі підпорядковуються законам.

Найважливішою рисою виконавчої влади Монтеस्क'є вважав швидкість дій. А це можливо за умови, коли вона зосереджена в руках однієї особи — монарха. Для врівноваження законодавчої і виконавчої влади парламент перебирає на себе фінансові, військові й інші управлінські функції, одноособове вирішує, затверджувати чи не затверджувати конкретний нормативний акт. Монтеस्क'є припускає, що така система стримувань інколи паралізуватиме діяльність парламенту і короля. Але обставини все одно змусять їх шукати узгоджені рішення.

На його думку, над політичними і громадянськими свободами індивіда нависає загроза не тільки тоді, коли різні види влад узурпує один державний орган або особа, а й коли різні влади очолюють представники одного стану, однієї партії. Жодна з влад не повинна володіти повноваженнями скасовувати рішення перших двох, але кожна може призупинити ухвалу, яка суперечить законові. Іншими словами, гілки влади стосовно одна одної виконують ще й контрольні функції. Монтеस्क'є блискуче обґрунтував механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що інтегрувалися як з радикальними устремліннями молодого буржуазії, так і з консервативними прагненнями дворянства. Водночас він доводив, що скасування привілеїв панів, духовенства, дворянства, міщан призведе до деспотичної народної держави.

Монтеस्क'є обґрунтовано вважають засновником теорії правової держави, яку він розглядав з позиції географічної школи. Згідно з нею, найбільший вплив на правову систему конкретної країни («дух її законів») справляє клімат. У південних широтах спекота знесилює людей, робить боязливими, лінивими, схильними до неволі, до невідповідного природним правам і здоровому глузду рабства, до сприйняття деспотичної влади, втрати власної свободи і незалежності. Тому тут необхідні суворі закони, які б змушували людей до продуктивної праці під страхом покарання. Крім того, сприятливе землеробство за теплого й вологого клімату, родючого ґрунту паралізує волю громадян, які занурюються в індивідуальні справи, не прагнуть до більшої свободи. Народи, які мешкають у суворих північних умовах, як правило, загартовані в битвах за життя, у холоді й голоді, тяжкій праці. Вони войовничі, сміливі, роботящі, не схильні до рабства, наполегливо відстоюють свою державну незалежність, особисті права й свободи.

Окрім географічного середовища, на «дух законів» впливає густота населення, економічний рівень країни, віросповідання. Скажімо, мусульманство тяжіє до деспотії, християнство — до монархізму, католицизм — до необмеженої монархії, протестантство — до демократії. Ще відчутніше визначає «дух законів» форма політичного правління в державі («природа уряду»). Монтеस्क'є при цьому виокремлює три справедливі (правильні) форми держави — демократію, аристократію і монархію та одну несправедливу (неправильну) — деспотію. Прихильно він ставиться до Демократії, якій властиве тяжіння суспільства до чеснот і загального блага. Головним для аристократії мислитель вважає помірність (невибагливість), а монархії — честь. Всім їм притаманні відповідні правові системи: для демократії важливо законодавче закріпити рівність прав дітей при успадкуванні, заборонити накопичення багатств в одних руках; для аристократії — обмежити пишноти, щоб не викликати заздрощів у бідних; для монархії — зберегти власність, підтримати багате дворянство як силу і велич держави. Деспотія ж тримається на страху, свавіллі, закони їй не потрібні, бо деспот руйнує суспільство і

спотворює природні права людини. Форма держави визначає не лише «дух законів», а й характер зовнішньої політики:

для республіки — мир і поміркованість, для монархії — войовничість. Неабияке значення для держави має розмір її території: малій республіці загрожують завойовники; велика монархія здатна протистояти їм, але схильна до загнивання зсередини, до деспотизму. Тому невеликим держavam доцільно об'єднуватись у федеративні утворення, де можна буде використати переваги малих і великих країн.

У політичній думці Нового часу особливе місце належить німецьким мислителям Іммануїлу Канту (1724—1804) і Георгу-Вільгельму-Фрідріху Гегелю (1770—1831).

Кант у працях «Ідеї загальної історії з космополітичної точки зору», «До вічного миру», «Метафізичні начала вчення про право» та інших виклав основи німецької школи суспільного договору, природних прав людини, правової держави, нормативізму, громадянського суспільства, свободи особистості, співвідношення свободи, права і моралі, взаємовпливу моралі, права і держави, поділу влади, мистецтва політичного управління народом, зовнішньої політики. Пріоритетне місце в його політичному вченні посідає людина як істота емпірична (підпорядковується закону причинності й не може бути вільною) і як «річ у собі» (цілковито вільна і діє згідно з законами свободи, моралі). Кант формулює правила «категоричного імперативу» — морального закону: «Поводься так, щоб максима твоєї поведінки могла бути водночас і принципом усезагального законодавства».

За Кантом, людина може бути засобом тільки для досягнення відносної мети, а сама по собі є абсолютною метою, втіленням гідності, чистої свободи волі, волі в собі й для себе, незалежно від походження, становища в суспільстві; втіленням чеснот (вічних правил моралі), правил, однакових для всіх часів і народів. Мета людства — розвиток і здійснення свободи, громадянської рівності й справедливості, створення громадянського суспільства. Мета громадянського суспільства — щастя громадян, втілення принципу самоцінності кожної особистості. Мета

держави — торжество ідеї права. Держава має бути правовою, де влада належить суверенному народу, але політичних прав у ній позбавлені «пасивні» громадяни (жінки) слуги, наймані робітники, підмайстри, матроси та ід.). Право не залежить від суспільних відносин, має у своїй основі природний усезагальний закон свободи, що є моральним законом, який повинні поважати всі, підпорядковуючись моральному обов'язку. Якщо ж особа керується іншими мотивами або нормами, такі дії будуть не моральними, а легальними — підпорядкованими праву, яке поділяється на природне і позитивне, публічне і приватне.

і,- форми політичного правління Кант поділяє на деспотичні, автократичні, аристократичні, демократичні та республіканські, віддаючи перевагу автократії — абсолютній монархії за наявності «короля з великим злетом душі, котрий вміє загнздувати себе справедливістю». Демократія — «дуже складна» форма політичного правління. Перехід від абсолютної до конституційної монархії бажаний, але тільки за мирного реформування і дарування народу основного закону монархом. Поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову слід здійснювати на основі вза-ємопідтримки і координації владних гілок, а не на основі стримувань і противаг. Мирне реформування державної влади має проводити виконавча влада. Однак жодна з них не може бути власником, бо захопить все майно. Найголовніший обов'язок державної влади — охороняти приватну власність громадян.

У сфері міжнародної політики Кант обґрунтовував принципи дотримання договорів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи інших держав, правомірності оборонних війн, недопустимості застосування жорстоких засобів ведення бойових дій, поводження з військовополоненими, шпигунства, таємних вбивств, пограбування мирного населення тощо. Визнаючи право народів на вічний мир, він висунув ідеї нейтралітету, обґрунтував право коаліцій, право гарантій у міжнародних відносинах. Його думки про

всесвітнє громадянство, всесвітню федерацію незалежних і вільних держав і нині мають прихильників.

У науковому доробку Гегеля найбільше значення для історії політичної думки мають праці «Філософія права», «Філософія історії», «Філософія духу», «Феноменологія духу», «Про виборчі реформи в Англії», «Звіт станового зібрання королівства Вюртемберг», «Компетенція Німеччини» та ін. Своє політичне вчення Гегель вибудовує за трьома аспектами діалектичного розвитку духу: суб'єктивний дух — об'єктивний дух — абсолютний дух; розглядає проблеми політики, права, держави, суспільства в площині об'єктивного духу, який аналізує з позиції духу абсолютного.

Гегель, заперечуючи традиційні природно-правові схеми та концепції суспільного договору, висунув власне бачення особистості, громадянського суспільства, держави, міжнародних політичних відносин. Історія, за Гегелем, переслідує мету еволюції свободи особистості у громадянському суспільстві, внаслідок чого «світовий дух» починає уявляти себе абсолютно вільним, історія «стає прогресом» в усвідомленні свободи і поділяється на такі етапи: давньосхідний, коли народи знали, що свобода належить одному; давньогрецький і давноримський, коли народи знали, що свобода належить групі людей; сучасний німецький, коли народи знають, що свобода належить усім. Людство проходить ступінь розвитку, де його природну єдність втілює сім'я. Виникнення великої кількості сімей поклало до життя громадянське суспільство. Найвищу природну єдність індивідів, що примирює і знімає всі суперечності, втілює держава. Народ, який не створив власної держави, є позаісторичною людністю. Необхідна передумова її виникнення — зародження «народного духу».

Громадянське суспільство, на думку Гегеля, — це суспільство власників. До нього належать вільні індивіди, котрі взаємодіють між собою в процесі реалізації власних потреб та інтересів переважно в суспільно-економічній сфері. Громадянське суспільство поділяється на стани (корпорації), охоплює поліцію і судові установи. У ньому всі рівні юридичне, за національністю, віросповіданням, але нерівні від природи, у соціальних взаєминах, у настроях, думках, обдарованнях, знаннях тощо. Нерівними є чоловік і жінка, тварина і рослина. Держава — вінець розвитку моральності. Як серцевина сім'ї та громадянського суспільства, вона передує їм, втілює їх єдність, знімає суперечності. Як найцінніший продукт об'єктивного духу, а не суспільного договору, держава синтезує суб'єктивне й об'єктивне в народному русі, стає носієм абсолютного духу і відповідає змістові абсолютної ідеї. Держава не може бути засобом служіння громадянам і суспільству, бо вона є засобом панування, найвищою з усіх цілей. Її авторитет має безумовний божественний характер. Держава займається сферою політичної діяльності; загальнообов'язковими, об'єктивними і раціональними законами та власними інституціями забезпечує реалізацію прав і свобод громадян. Сутність держави — суверенітет, поділений між монархом і народом. Саме суверенітет дає їй змогу безмежно панувати над собою і над громадянським суспільством. Державна влада поділяється на законодавчу (депутати представляють і захищають інтереси станів), виконавчу (здійснюється урядом) та правлячу (втілює єдність законодавчої і виконавчої влади в особі монарха, який спирається на закон і поважає права та свободи підданих).

Значне місце Гегель відводив «зовнішньому державному праву», відкидав кантівську ідею «вічного миру», бо вів «розбещує націю», виправдовував війни, завдяки яким, на його думку, вирішують «суперечності суверенітетів», охороняють нації від «застоїв та загнивання». На цій підставі його вважають теоретиком німецької національної державності, апологетом прусського шовінізму, предтечею тоталітарних режимів ХХ ст., критикують за зверхнє ставлення до «нижчих» народів, у т. ч. слов'ян, тощо. Ідеї Гегеля справили значний вплив на Карла Маркса (1818—1883) і Фрідріха Енгельса (1820—1895) — німецьких політичних мислителів, основоположників однієї з найвпливовіших течій політичної думки в новітній історії людства — марксизму.

Стрижневі політичні ідеї марксизму:

- істинне народовладдя можливе за скасування приватної власності на основні засоби виробництва, їх усупільнення та подолання всіх інших видів відчуження;
- досягнення в суспільстві повної соціальної справедливості, побудова його на соціалістичних засадах можливі або мирними засобами, або шляхом збройного повстання народу;
- визначальними в політичному розвитку людства є матеріальне виробництво, стан продуктивних сил і виробничих відносин, взаємодія базису і надбудови, соціальне буття, класова боротьба тощо;
- головною умовою перемоги революції та переходу до соціалізму є диктатура пролетаріату;
- авангардом робітничого класу має бути комуністична партія, мета якої — завоювання політичної влади;
- робітничий клас і його партія у своїй діяльності повинні керуватися гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», тобто принципом пролетарського інтернаціоналізму; не може бути вільним народ, який пригнічує інші народи;
- державні й правові відносини можуть бути зрозумілими з матеріальних відносин, не закон — фундамент для суспільства, а суспільство — фундамент для закону;
- громадянське суспільство — це сама людина в її суспільних відносинах, воно складається не з окремих індивідів, а відображає сукупність зв'язків і відносин, у яких індивіди перебувають один щодо одного;
- держава — механізм економічно наймогутнішого класу, який панує і політичне, але вона не є силою, зовні нав'язаною суспільству, а продуктом суспільства на певній стадії розвитку і прагне стати над суспільством;
- право — возведена в закон воля правлячого класу, зміст якої визначається матеріальними умовами життя такого класу; політична влада — організоване насилля одного класу для пригнічення іншого;
- буржуазний конституціоналізм, буржуазний парламентаризм, буржуазне всезагальне виборче право — формальні, урізані, а часом і фіктивні, а тому непридатні для побудови нового суспільства;
- одне з головних завдань революції — зламати буржуазну державну машину й організувати її за типом Паризької комуни, поєднавши в одному органі функції законодавчої і виконавчої влади;
- пролетаріат не задовольняється рівністю перед законом, бо потребує рівності громадянської, економічної, але не дрібнобуржуазної «зрівнялівки»;
- центральне питання будь-якої революції — питання влади, революція є локомотивом історії, вищою формою класової боротьби і повинна бути перманентною, повстання — є революційне мистецтво, скидаючи будь-яку стару владу, революціонери не можуть спиратися на старі закони;
- творцем історії є народ, а не герої, видатні особистості;
- комуністична суспільно-економічна формація має дві фази — соціалізм і комунізм;
- у комуністичному суспільстві не буде приватної власності, експлуатації людини людиною, держава й право поступово відімруть, поступившись громадянському самоуправлінню, класи будуть знищені, згодом зникнуть національні відмінності, протилежність між розумовою та фізичною працею, містом і селом, праця стане першою потребою життя, запанує повна соціальна рівність і принцип «кожний — за здібностями, кожному — за потребами», людство здійснить стрибок з царства необхідності до царства справжньої свободи, де вільний розвиток кожного стане умовою вільного розвитку всіх. Англійські та французькі мислителі й революціонери XVII—XVIII ст. справили величезний вплив на політичні погляди Бенджаміна Франкліна (1706—1790), Томаса Пейна (1737—1809), Джорджа Вашингтона (1732—1799), Джонса Адамса (1735—1826),

Томаса Джефферсона (1743—1826), Джеймса Медісона (1751—1836), Олександра Гамільтона (1757—1804) та інших американських просвітників, багато з яких були ідейними натхненниками першої американської революції 1775—1783 рр., засновниками США. Відчутним був і їх зворотний вплив на європейські процеси, зокрема на французьку революцію, завдяки участі у творенні видатних політичних документів — юридичних конституцій окремих штатів, Декларації незалежності 1776 р.. Статей конфедерації 1777 р., Конституції США 1787 р. та ін.

Республікансько-демократичну течію американської політичної думки представляли Б. Франклін, Т. Пейн і Т. Джефферсон, які сформуvalи засади новітнього американського конституціоналізму, політичну доктрину незалежності північно-американських колоній, висловили розуміння процесу політичної історії, рішуче заперечували інститути рабовласництва й работоргівлі, обґрунтували американський конфедералізм і демократизм, своє бачення природних прав людини й суспільного договору, відстоювали принципи всенародного суверенітету, всезагального виборчого права, миролюбивої зовнішньої політики, пріоритету людини над громадянським суспільством, а громадянського суспільства — над державою, верховенства закону, правової держави, проголошували право народу на революцію. Саме Т. Джефферсон сформулював класичну ліберальну формулу прав людини, сформульовану Д. Локком, «життя, свобода і власність», замінив на «життя, свобода і право на щастя».

Деякі інших політичних поглядів дотримувались американські федералісти — Дж. Адамс, Д. Медісон, О. Гамільтон та ін. Демократичну республіку вони розглядали як етап на шляху до встановлення конституційної монархії, обґрунтували доктрини політичного ізоляціонізму, не завжди з належною шановністю ставились до прав людини, віддаючи перевагу інтересам держави, проповідували ідеї цензового виборчого права. Але їх заслугою є боротьба зі становим поділом суспільства і становими привілеями, перенесення ідей Локка й Монтеस्क'є про поділ влад на американський ґрунт, розробка форм і методів політичного збалансування владних гілок, їх структури і компетенції, шляхів зміцнення центрального федерального уряду, принципів судочинства, захист інтересів і свобод великих підприємців, пошуки засобів політичного компромісу. Завдяки майстерному володінню цим мистецтвом американська традиція вважає батьком Конституції США Д. Медісона, який знаходив компромісні варіанти не лише у її формулюваннях, а й у процесі її ратифікації штатами.

Отже, політичні вчення Нового часу, підсумувавши попередні досягнення громадсько-політичної думки та всебічно висвітливши проблему примирення через політику держави й суспільства, заклали основи формування й розвитку новітньої політології.

4. Політична думка епохи Відродження.

У XVI ст. з початком занепаду феодалізму нав'язаний схоластикою аскетизм став поступатися культові людини, її інтересів і потреб, а божественне — природному, людському. Гуманізм тоді ще не був масовим, здебільшого він мав прихильників серед мешканців міст, представників інтелігенції, які в паростках нового ладу вбачали силу, здатну звільнити людину від середньовічного аскетизму. Нова епоха, що увійшла в історію під назвою Відродження (Ренесансу), символізувала передусім відродження і широке використання досягнень античної цивілізації.

Гуманісти-італійці слідом за Франческо Петраркою (1304—1374) засуджували політичний аскетизм, захищали ідею всебічного розвитку особистості, заперечували тиранію. Леонардо Бруні створює теорію республіканізму — найсправедливішого, на його думку, устрою суспільства, що є найголовнішою умовою реалізації свободи волі як свободи особистості. У XV ст. політичну ідеологію раннього гуманізму розвивають інші італійські мислителі, поглиблюючи поняття свободи особистості як громадянської свободи, як політичного права обирати і бути обраним до владних структур, як рівність громадян

перед законом, як визнання необхідності існування представницьких органів, виконавчої системи й авторитетного суду.

Найвагоміший внесок у політичну думку зробив італієць Нікколо Макіавеллі (1469—1527), який у трактатах «Государ», «Міркування на I декаду Тита Лівія» протиставив теологічному розумінню державної влади юридичний світогляд. Вважаючи силу основою права, визначаючи поняття «держава» як загальний політичний стан суспільства, Макіавеллі стверджував, що людина втілює в собі злобність, агресивність, властолюбство, жадобу, брехливість, боязливість, малодушність, невдячність, зрадництво, лицемірство, ненависть, нестриманість тощо. Необхідність приборкання цих її рис і покликала до життя державу. Відстоюючи пріоритет світської влади, гостро критикував духовенство, а дворянство закликав знищити зовсім. Його ідеал державного устрою — сильна, жорстко централізована республіка, де владарюють представники народу, молоді буржуазії та виборний глава держави, який, враховуючи негативні якості людини, повинен бути «лисом, щоб бачити гадів, і левом, щоб нищити вовків». Для об'єднання суспільства правитель може використовувати будь-які засоби («мета виправдовує засоби»), навіть аморальність, нечесність, жорстокість, устрашіння, демагогію, наклепи, підступність, хитрість, віроломство тощо. Лише тоді республіка буде могутньою, виправдає своє призначення, коли правитель, відкинувши закони й принципи моралі, встановить правову авторитарну диктатуру «великого перетворювача». Держава, на думку Макіавеллі, — вищий вияв людського духу, а служіння державі — зміст, мета і щастя людини.

Сповідуючи і деякі гуманістичні ідеї, він неодноразово вказував на полярність інтересів бідних і багатих, висловлювався про справедливий і досконалий державний устрій, який повинен забезпечити політичну свободу людині, демократичне міське самоврядування. Мрія Макіавеллі — сильна республіка, яка гарантує своїм громадянам не лише розквіт свободи, а й рівність, привілеї, пом'якшення майнових відмінностей. Лише свобода і рівність, на його думку, здатні розвивати здібності особистості, втілювати у ній любов до загального блага і громадянські чесноти.

Ідеї всезагальної рівності людей, примітивного зрівняльного комунізму, усуспільнення майна, ліквідації приватної власності захищали ідеолог селянських мас у Німеччині Томас Мюнцер (1493—1525) і німецькі анабаптисти. Вимоги свободи мислення, свободи переконання, свободи совісті, рівності мирян і духовенства розвивав знаменитий діяч Реформації в Німеччині, фундатор однієї з найвпливовіших течій у протестантизмі Мартін Лютер (1483—1546). При цьому він заперечував тезу про свободу волі, протиставляючи її власному гаслу про рабство волі. Жорстко полемізував з ним засновник християнського гуманізму Еразм Роттердамський (1469—1536) у працях «Про свободу волі», «Похвала глупоті», «Заступник» та ін. Його ідеали — освічена і гуманна монархічна влада, свобода духу, самоврядні міські громади, здоровий глузд, стриманість, миролюбність, простота. В Англії ідеї майнової рівності людей, скасування приватної власності як причини їх нерівності, урівняльного розподілу, заперечення багатства й експлуатації людини людиною, обов'язковості праці для всіх, виборності органів влади, віротерпимості, свободи совісті проповідував гуманіст і державний діяч Томас Мор (1478—1535). Аналогічні погляди на межі XVI—XVII ст. висловлював й італійський мислитель Томмазо Кампанелла (1568—1639).

У Франції після закінчення Столітньої війни на початку XVI ст. утвердився абсолютизм, який наштовхнувся на опір певної частини дворянства. А політична ідеологія французького суспільства розвивалася завдяки старанням переважно юристів. Один з них — засновник пуританства Жан Кальвін (1509—1564), який, систематизувавши вчення Лютера, запровадив нову форму церковної організації, а проголошену його попередником свободу совісті звів до рівня свободи від католицизму. Послідовники Кальвіна у Франції — гугеноти — виступили як опозиція королю й католицькій церкві. Розпочалися релігійні війни, під час яких народжувалася політична ідеологія кальвіністів — монархомахів (грецьк. *monarches* — єдиновладдя, *maché* — боротьба). Виходячи з ідеї народного

суверенітету і договірною походження влади, вони обґрунтували право на опір народів тиранам, право міських магістратів на відсіч монарху-тирану. Одним з виразників таких поглядів у XVI ст. був правознавець Франциск Готман, який доводив, що з давніх-давен народ обирає і скидає своїх королів і саме йому належить верховна влада. Ідеї народного суверенітету, права народу на збройне повстання, несумісності тиранії з природною рівністю і природною свободою сповідувало багато тогочасних мислителів Франції.

Доктрину суверенітету використовували і для захисту королівського абсолютизму. Наприклад, видатний французький мислитель Жан Боден (1530—1596) вважав, що суспільство формується під впливом природного середовища, а держава — кровногосподарських союзів, тобто сімей. Сформував вчення про суверенітет, який не може бути «змішаним», бо належить або королю, або аристократії, або народу. Це вільна від підпорядкування законам влада над громадянами і підданими. Суверен-монарх не підлягає законам, які видає сам. Він зобов'язаний лише поважати божественні, природні закони, дотримуватись недоторканності приватної власності. Демократія для Бодена невинна, але й тиранію він не приймав, визнаючи право народу на опір тиранові аж до його вбивства. Майнова нерівність людей таїть у собі загрозу державних переворотів, яким монарх-суверен повинен запобігати.

5. Світська політична думка Нового часу

За Нового часу сформувалися основні національні школи високорозвинутої політичної думки, вдосконалювалися актуальні й для сьогодення політичні ідеї.

Англійська політична думка найвищого злету сягнула у творчості філософа і природознавця Томаса Гоббса (1588—1679) — автора знаменитого «Левіафану» й одного з головних фундаторів класичного лібералізму Джона Локка (1632—1704). На думку Гоббса, людина — не суспільно-політична істота, а егоїстична тварина («людина людині вовк»). Рівна від природи, вона отримує «право на все», яке в умовах суцільного егоїзму, честолюбства перетворюється на «право ні на що», на війну всіх проти всіх. Для формування стану «людина людині бог» виникає штучна інституція — держава, яка відбирає в індивідів природні права, окрім права на фізичне життя. Безмежні права держави зосереджуються в руках абсолютного монарха, а тому поділ влад на гілки неприпустимий, бо знову призведе до громадянської війни. Влада суверена-монарха не підлягає контролю, він — над законом. За Гоббсом, держава — це і є суспільство, а суспільство — і є держава, які підносяться над людиною.

Локк був виразником ліберально-конституційного (ліберально-демократичного) напряму англійської політичної думки. У праці «Два трактати про державне правління» він першим серед мислителів на концептуальному рівні в ланцюжку «особа — суспільство — держава» поставив на перше місце особу (потреби й інтереси людини), на друге — потреби й інтереси суспільства і лише на третє — потреби й інтереси держави. Цей підхід згодом був покладений в основу політичної доктрини класичного лібералізму.

Держава, за Локком, виникла не внаслідок «війни всіх проти всіх», а з первісного миру і злагоди серед рівних і вільних людей для забезпечення цих природних, невідчужуваних прав і захисту приватної власності. Люди, передавши державі права, не втрачають їх. Держава оберігає такі права. А найдосконалішою формою держави не абсолютна, а конституційна монархія. Гарантом запобігання в ній політичної сваволі щодо особи повинен бути поділ влад на законодавчу, виконавчу (в т. ч. і судову) та союзну (займається зовнішньою політикою). Такий поділ слід здійснювати на засадах і принципах верховенства закону, якому підпорядковуються всі, в т. ч. й законодавці.

Внаслідок революційних подій в Англії та концептуальної діяльності політичних мислителів з'явилися два нормативних акти, які справили неабиякий вплив на політичну думку — Хабеас корпус акт 1679 р. та Білль про права 1689 р. Разом з Великою хартією вольностей 1215 р. вони становили хоч і несистематизовану, але першу в світі юридичну

конституцію держави і донині вважаються частинами сучасної неписаної Конституції Великобританії.

Вагомий внесок у розвиток політичної думки зробив французький правознавець, просвітник, один із засновників новітньої політичної науки Шарль Луї Монтеск'є (1689—1755). У своїх працях — «Персидські листи», «Роздуми про причини величі римлян і їх занепаду», «Про дух законів» — він наголошує, що головне завдання держави — забезпечити людині політичні свободи (можливість робити все, дозволене законами, і не робити того, що законами заборонено, бо тоді такої свободи не буде ні для кого), і громадянські свободи (спокій духу, відчуття громадянської безпеки, запобігання необгрунтованим приватним і публічним звинуваченням індивіда, гуманне кримінальне законодавство, неухильне дотримання правил судочинства, недопущення деспотизму і зловживань з боку посадових осіб, суворе дотримання законів і непорушний режим законності).

Монтеск'є стверджував, що таке забезпечення політичних і громадянських свобод можливе лише за існування в державі незалежних одна від одної гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової. Саме незалежність, а не розподіл функцій між ними, ставив Монтеск'є на перше місце, розуміючи, однак, що реально в політичному житті може йтися лише про незалежність суду. Але судову владу в державі не уособлює ніхто, і тому вона начебто позбавлена владних функцій. Для досягнення справжньої незалежності суддів Монтеск'є пропонує запровадити досвід Франції щодо купівлі-продажу суддівських посад, і «уособлення» цієї влади в присяжних (виборних народних представників, яких періодично скликають на спеціальні сесії). Незалежність законодавчої та виконавчої влади, за Монтеск'є, має відносний характер, бо насправді в системі стримувань та протипаг існує своєрідна «незалежна залежність», коли одна влада не дає змоги іншій зловживати своїми функціями, що і є гарантією забезпечення прав і свобод громадян. Законодавчу владу, на його думку, має уособлювати двопалатний парламент, який складався б з нижньої — народної палати, депутати до якої обиралися б на основі всезагального виборчого права всім населенням, і верхньої — аристократичної палати, палати перів, члени якої призначаються з представників пануючих верств і передають посади своїм спадкоємцям. Такій моделі властиві відносна незалежність палат, розподіл їх функцій і стримування, позаяк обидві палати наділені правом призупинення або скасування рішень одна одної. Ухвалені парламентом закони обов'язкові для виконання виконавчою і судовою гілками влади, тобто законодавці мають пріоритет, але в тому разі, якщо самі підпорядковуються законам.

Найважливішою рисою виконавчої влади Монтеск'є вважав швидкість дій. А це можливо за умови, коли вона зосереджена в руках однієї особи — монарха. Для врівноваження законодавчої і виконавчої влади парламент перебирає на себе фінансові, військові й інші управлінські функції, одноособове вирішує, затверджувати чи не затверджувати конкретний нормативний акт. Монтеск'є припускає, що така система стримувань інколи паралізовуватиме діяльність парламенту і короля. Але обставини все одно змусять їх шукати узгоджені рішення.

На його думку, над політичними і громадянськими свободами індивіда нависає загроза не тільки тоді, коли різні види влад узурпує один державний орган або особа, а й коли різні влади очолюють представники одного стану, однієї партії. Жодна з влад не повинна володіти повноваженнями скасовувати рішення перших двох, але кожна може призупинити ухвалу, яка суперечить законові. Іншими словами, гілки влади стосовно одна одної виконують ще й контрольні функції. Монтеск'є блискуче обгрунтував механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що інтегрувалися як з радикальними устремліннями молодого буржуазії, так і з консервативними прагненнями дворянства. Водночас він доводив, що скасування привілеїв панів, духовенства, дворянства, міщан призведе до деспотичної народної держави.

Монтеск'є обґрунтовано вважають засновником теорії правової держави, яку він розглядав з позиції географічної школи. Згідно з нею, найбільший вплив на правову систему конкретної країни («дух її законів») справляє клімат. У південних широтах спекота знесилює людей, робить боязливими, лінивими, схильними до неволі, до невідповідного природним правам і здоровому глузду рабства, до сприйняття деспотичної влади, втрати власної свободи і незалежності. Тому тут необхідні суворі закони, які б змушували людей до продуктивної праці під страхом покарання. Крім того, сприятливе землеробство за теплого й вологого клімату, родючого ґрунту паралізує волю громадян, які занурюються в індивідуальні справи, не прагнуть до більшої свободи. Народи, які мешкають у суворих північних умовах, як правило, загартовані в битвах за життя, у холоді й голоді, тяжкій праці. Вони войовничі, сміливі, роботящі, не схильні до рабства, наполегливо відстоюють свою державну незалежність, особисті права й свободи.

Окрім географічного середовища, на «дух законів» впливає густота населення, економічний рівень країни, віросповідання. Скажімо, мусульманство тяжіє до деспотії, християнство — до монархізму, католицтво — до необмеженої монархії, протестантство — до демократії. Ще відчутніше визначає «дух законів» форма політичного правління в державі («природа уряду»). Монтеск'є при цьому виокремлює три справедливі (правильні) форми держави — демократію, аристократію і монархію та одну несправедливу (неправильну) — деспотію. Прихильно він ставиться до Демократії, якій властиве тяжіння суспільства до чеснот і загального блага. Головним для аристократії мислитель вважає помірність (невибагливість), а монархії — честь. Всім їм притаманні відповідні правові системи: для демократії важливо законодавче закріпити рівність прав дітей при успадкуванні, заборонити накопичення багатств в одних руках; для аристократії — обмежити пишноти, щоб не викликати заздрощів у бідних; для монархії — зберегти власність, підтримати багате дворянство як силу і велич держави. Деспотія ж тримається на страху, свавіллі, закони їй не потрібні, бо деспот руйнує суспільство і спотворює природні права людини. Форма держави визначає не лише «дух законів», а й характер зовнішньої політики:

для республіки — мир і поміркованість,

для монархії — войовничість.

Неабияке значення для держави має розмір її території: малій республіці загрожують завойовники; велика монархія здатна протистояти їм, але схильна до загнивання зсередини, до деспотизму. Тому невеликим державам доцільно об'єднуватись у федеративні утворення, де можна буде використати переваги малих і великих країн.

У політичній думці Нового часу особливе місце належить німецьким мислителям Іммануїлу Канту (1724—1804) і Георгу-Вільгельму-Фрідріху Гегелю (1770—1831).

Кант у працях «Ідеї загальної історії з космополітичної точки зору», «До вічного миру», «Метафізичні начала вчення про право» та інших виклав основи німецької школи суспільного договору, природних прав людини, правової держави, нормативізму, громадянського суспільства, свободи особистості, співвідношення свободи, права і моралі, взаємовпливу моралі, права і держави, поділу влади, мистецтва політичного управління народом, зовнішньої політики. Пріоритетне місце в його політичному вченні посідає людина як істота емпірична (підпорядковується закону причинності й не може бути вільною) і як «річ у собі» (цілковито вільна і діє згідно з законами свободи, моралі). Кант формулює правила «категоричного імперативу» — морального закону: «Поводься так, щоб максима твоєї поведінки могла бути водночас і принципом усезагального законодавства».

За Кантом, людина може бути засобом тільки для досягнення відносної мети, а сама по собі є абсолютною метою, втіленням гідності, чистої свободи волі, волі в собі й для себе, незалежно від походження, становища в суспільстві; втіленням чеснот (вічних правил моралі), правил, однакових для всіх часів і народів. Мета людства — розвиток і здійснення свободи, громадянської рівності й справедливості, створення громадянського

суспільства. — щастя громадян, втілення принципу самоцінності кожної особистості. Мета держави — торжество ідеї права. Держава має бути правовою, де влада належить суверенному народу, але політичних прав у ній позбавлені «пасивні» громадяни (жінки) слуги, наймані робітники, підмайстри, матроси та ід.). Право не залежить від суспільних відносин, має у своїй основі природний усезагальний закон свободи, що є моральним законом, який повинні поважати всі, підпорядковуючись моральному обов'язку. Якщо ж особа керується іншими мотивами або нормами, такі дії будуть не моральними, а легальними — підпорядкованими праву, яке поділяється на природне і позитивне, публічне і приватне.

Форми політичного правління Кант поділяє на деспотичні, автократичні, аристократичні, демократичні та республіканські, віддаючи перевагу автократії — абсолютній монархії за наявності «короля з великим злетом душі, котрий вміє загнздувати себе справедливістю». Демократія — «дуже складна» форма політичного правління. Перехід від абсолютної до конституційної монархії бажаний, але тільки за мирного реформування і дарування народу основного закону монархом. Поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову слід здійснювати на основі вза-ємопідтримки і координації владних гілок, а не на основі стримувань і противаг. Мирне реформування державної влади має проводити виконавча влада. Однак жодна з них не може бути власником, бо захопить все майно. Найголовніший обов'язок державної влади — охороняти приватну власність громадян.

У сфері міжнародної політики Кант обґрунтовував принципи дотримання договорів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи інших держав, правомірності оборонних війн, недопустимості застосування жорстоких засобів ведення бойових дій, поводження з військовополоненими, шпигунства, таємних вбивств, пограбування мирного населення тощо. Визнаючи право народів на вічний мир, він висунув ідеї нейтралітету, обґрунтував право коаліцій, право гарантій у міжнародних відносинах. Його думки про всесвітнє громадянство, всесвітню федерацію незалежних і вільних держав і нині мають прихильників.

У науковому доробку Гегеля найбільше значення для історії політичної думки мають праці «Філософія права», «Філософія історії», «Філософія духу», «Феноменологія духу», «Про виборчі реформи в Англії», «Звіт станового зібрання королівства Вюртемберг», «Компетенція Німеччини» та ін. Своє політичне вчення Гегель вибудовує за трьома аспектами діалектичного розвитку духу: суб'єктивний дух — об'єктивний дух — абсолютний дух; розглядає проблеми політики, права, держави, суспільства в площині об'єктивного духу, який аналізує з позиції духу абсолютного.

Гегель, заперечуючи традиційні природно-правові схеми та концепції суспільного договору, висунув власне бачення особистості, громадянського суспільства, держави, міжнародних політичних відносин. Історія, за Гегелем, переслідує мету еволюції свободи особистості у громадянському суспільстві, внаслідок чого «світовий дух» починає уявляти себе абсолютно вільним, історія «стає прогресом» в усвідомленні свободи і поділяється на такі етапи: давньосхідний, коли народи знали, що свобода належить одному; давньогрецький і давноримський, коли народи знали, що свобода належить групі людей; сучасний німецький, коли народи знають, що свобода належить усім. Людство проходить ступінь розвитку, де його природну єдність втілює сім'я. Виникнення великої кількості сімей покликало до життя громадянське суспільство. Найвищу природну єдність індивідів, що примирює і знімає всі суперечності, втілює держава. Народ, який не створив власної держави, є позаісторичною людністю. Необхідна передумова її виникнення — зародження «народного духу».

Громадянське суспільство, на думку Гегеля, — це суспільство власників. До нього належать вільні індивіди, котрі взаємодіють між собою в процесі реалізації власних потреб та інтересів переважно в суспільно-економічній сфері. Громадянське суспільство поділяється на стани (корпорації), охоплює поліцію і судові установи. У ньому всі рівні юридичне, за національністю, віросповіданням, але нерівні від природи, у соціальних

взаєминах, у настроях, думках, обдарованнях, знаннях тощо. Нерівними є чоловік і жінка, тварина і рослина. Держава — вінець розвитку моральності. Як серцевина сім'ї та громадянського суспільства, вона передує їм, втілює їх єдність, знімає суперечності. Як найцінніший продукт об'єктивного духу, а не суспільного договору, держава синтезує суб'єктивне й об'єктивне в народному русі, стає носієм абсолютного духу і відповідає змістові абсолютної ідеї. Держава не може бути засобом служіння громадянам і суспільству, бо вона є засобом панування, найвищою з усіх цілей. Її авторитет має безумовний божественний характер. Держава займається сферою політичної діяльності; загальнообов'язковими, об'єктивними і раціональними законами та власними інституціями забезпечує реалізацію прав і свобод громадян. Сутність держави — суверенітет, поділений між монархом і народом. Саме суверенітет дає їй змогу безмежно панувати над собою і над громадянським суспільством. Державна влада поділяється на законодавчу (депутати представляють і захищають інтереси станів), виконавчу (здійснюється урядом) та правлячу (втілює єдність законодавчої і виконавчої влади в особі монарха, який спирається на закон і поважає права та свободи підданих).

Значне місце Гегель відводив «зовнішньому державному праву», відкидав кантівську ідею «вічного миру», бо вів «розбещує націю», виправдовував війни, завдяки яким, на його думку, вирішують «суперечності суверенітетів», охороняють нації від «застоїв та загнивання». На цій підставі його вважають теоретиком німецької національної державності, апологетом прусського шовінізму, предтечею тоталітарних режимів ХХ ст., критикують за зверхнє ставлення до «нижчих» народів, у т. ч. слов'ян, тощо. Ідеї Гегеля справили значний вплив на Карла Маркса (1818—1883) і Фрідріха Енгельса (1820—1895) — німецьких політичних мислителів, основоположників однієї з найвпливовіших течій політичної думки в новітній історії людства — марксизму.

Стрижневі політичні ідеї марксизму:

ї істинне народовладдя можливе за скасування приватної власності на основні засоби виробництва, їх усупільнення та подолання всіх інших видів відчуження;

ї досягнення в суспільстві повної соціальної справедливості, побудова його на соціалістичних засадах можливі або мирними засобами, або шляхом збройного повстання народу;

ї визначальними в політичному розвитку людства є матеріальне виробництво, стан продуктивних сил і виробничих відносин, взаємодія базису і надбудови, соціальне буття, класова боротьба тощо;

ї головною умовою перемоги революції та переходу до соціалізму є диктатура пролетаріату;

ї авангардом робітничого класу має бути комуністична партія, мета якої — завоювання політичної влади;

ї робітничий клас і його партія у своїй діяльності повинні керуватися гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», тобто принципом пролетарського інтернаціоналізму; не може бути вільним народ, який пригнічує інші народи;

ї державні й правові відносини можуть бути зрозумілими з матеріальних відносин, не закон — фундамент для суспільства, а суспільство — фундамент для закону;

ї громадянське суспільство — це сама людина в її суспільних відносинах, воно складається не з окремих індивідів, а відображає сукупність зв'язків і відносин, у яких індивіди перебувають один щодо одного;

§ держава — механізм економічно наймогутнішого класу, який панує і політичне, але вона не є силою, зовні нав'язаною суспільству, а продуктом суспільства на певній стадії розвитку і прагне стати над суспільством; право — возведена в закон воля правлячого класу, зміст якої визначається матеріальними умовами життя такого класу;

§ політична влада — організоване насилля одного класу для пригнічення іншого;

ї буржуазний конституціоналізм, буржуазний парламентаризм, буржуазне все-загальне виборче право — формальні, урізані, а часом і фіктивні, а тому непридатні для побудови нового суспільства;

ї одне з головних завдань революції — зламати буржуазну державну машину й організувати її за типом Паризької комуни, поєднавши в одному органі функції законодавчої і виконавчої влади;

ї пролетаріат не задовольняється рівністю перед законом, бо потребує рівності громадянської, економічної, але не дрібнобуржуазної «зрівнялівки»;

ї центральне питання будь-якої революції — питання влади, революція є локомотивом історії, вищою формою класової боротьби і повинна бути перманентною, повстання — є революційне мистецтво, скидаючи будь-яку стару владу, революціонери не можуть спиратися на старі закони;

ї творцем історії є народ, а не герої, видатні особистості;

ї комуністична суспільно-економічна формація має дві фази — соціалізм і комунізм;

ї у комуністичному суспільстві не буде приватної власності, експлуатації людини людиною, держава й право поступово відімруть, поступившись громадянському самоуправлінню, класи будуть знищені, згодом зникнуть національні відмінності, протилежність між розумовою та фізичною працею, містом і селом, праця стане першою потребою життя, запанує повна соціальна рівність і принцип «кожний — за здібностями, кожному — за потребами», людство здійснить стрибок з царства необхідності до царства справжньої свободи, де вільний розвиток кожного стане умовою вільного розвитку всіх.

Англійські та французькі мислителі й революціонери XVII—XVIII ст. справили величезний вплив на політичні погляди Бенджаміна Франкліна (1706—1790), Томаса Пейна (1737—1809), Джорджа Вашингтона (1732—1799), Джонса Адамса (1735—1826), Томаса Джефферсона (1743—1826), Джеймса Медісона (1751—1836), Олександра Гамільтона (1757—1804) та інших американських просвітників, багато з яких були ідейними натхненниками першої американської революції 1775—1783 рр., засновниками США. Відчутним був і їх зворотний вплив на європейські процеси, зокрема на французьку революцію, завдяки участі у творенні видатних політичних документів — юридичних конституцій окремих штатів, Декларації незалежності 1776 р.. Статей конфедерації 1777 р., Конституції США 1787 р. та ін.

Республікансько-демократичну течію американської політичної думки представляли Б. Франклін, Т. Пейн і Т. Джефферсон, які сформувавши засади новітнього американського конституціоналізму, політичну доктрину незалежності північно-американських колоній, висловили розуміння процесу політичної історії, рішуче заперечували інститути рабовласництва й работоргівлі, обґрунтували американський конфедералізм і демократизм, своє бачення природних прав людини й суспільного договору, відстоювали принципи всенародного суверенітету, всезагального виборчого права, миролюбивої зовнішньої політики, пріоритету людини над громадянським суспільством, а громадянського суспільства — над державою, верховенства закону, правової держави, проголошували право народу на революцію. Саме Т. Джефферсон сформулював класичну ліберальну формулу прав людини, сформульовану Д. Локком, «життя, свобода і власність», замінив на «життя, свобода і право на щастя».

Деякі інших політичних поглядів дотримувались американські федералісти — Дж. Адамс, Д. Медісон, О. Гамільтон та ін. Демократичну республіку вони розглядали як етап на шляху до встановлення конституційної монархії, обґрунтували доктрини політичного ізоляціонізму, не завжди з належною шановністю ставились до прав людини, віддаючи перевагу інтересам держави, проповідували ідеї цензового виборчого права. Але їх заслугою є боротьба зі становим поділом суспільства і становими привілеями, перенесення ідей Локка й Монтеск'є про поділ влад на американський ґрунт, розробка форм і методів політичного збалансування владних гілок, їх структури і компетенції, шляхів зміцнення центрального федерального уряду, принципів судочинства, захист

інтересів і свобод великих підприємців, пошуки засобів політичного компромісу. Завдяки майстерному володінню цим мистецтвом американська традиція вважає батьком Конституції США Д. Медісона, який знаходив компромісні варіанти не лише у її формулюваннях, а й у процесі її ратифікації штатами.

Отже, політичні вчення Нового часу, підсумувавши попередні досягнення громадсько-політичної думки та всебічно висвітливши проблему примирення через політику держави й суспільства, заклали основи формування й розвитку новітньої політології.

6. Утвердження політології як науки протягом ХХ ст.

Політологія як наука виникла в другій половині ХІХ ст. Відтоді вона розвивалася і вдосконалювалася, залучаючи до свого арсеналу набутки європейського та американського напрямів, досвід національних політолого-гічних шкіл. Проблеми, які на сучасному етапі вона досліджує, тісно пов'язані з політичним життям різних суспільств і людської цивілізації загалом. До них насамперед належать політична теорія, політичні інститути, політичні партії, громадська думка, міжнародні відносини. На сучасному етапі розвитку людства політологія виступає важливою складовою загальногуманітарного знання.

Дослідження реалій, тенденцій політичного життя від найдавніших часів до середини ХІХ ст., а також відносна самостійність предмета політико-дослідницьких теорій і вчень виокремили політологію як самостійну науку. Деякі вчені, переважно європейські, початком політології як науки вважають створення в першій половині ХІХ ст. правової школи в Німеччині. Американські, дехто з європейських датують її виникнення 1857 р., коли Френсіс Лейбер започаткував у Колумбійському університеті курс лекцій з політичної теорії, прислужившись відкриттю в 1880 р. при цьому університеті вищої школи політичної науки. Ще одна група вчених вважає часом зародження політології злам ХІХ—ХХ ст., коли термін «політична наука» набув поширення й одержав визнання в Європі. На початку ХХ ст. процес формування політології як науки в основному завершився. У 1903 р. було створено Американську асоціацію політичних наук, а в 1949 р. під егідою ЮНЕСКО — Міжнародну асоціацію політичної науки.

Процес формування сучасної західної політології в різних країнах був неоднаковим. Різними були й соціально-історична ситуація, наукові основи розвитку, а звідси — неоднакова роль національних шкіл політичної науки у становленні сучасної політології. Якщо наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. політологія успішно утверджувалась і в Європі, і в Америці, то згодом через світові війни, революційні процеси й формування тоталітарних режимів її розвиток у Європі на тривалий час занепав. Ще однією причиною цього стала еміграція європейських учених до США, де політологію стали розглядати як одну з пріоритетних суспільних дисциплін, завдяки чому вона опинилася на лідируючих позиціях, розвиваючись на основі не лише традиційної політичної науки, а й соціології, психології, які першими вдалися до неформального вивчення суспільних структур.

У Європі політологія формувалася на основі традиційних дисциплін: у Франції — конституційного права, в Німеччині — політичної філософії, що теж сприяло лідерству американської політології майже в усіх сферах — від методології до емпіричних досліджень. І якщо на початку ХХ ст. відбувалися інтенсивне взаємозбагачення і взаємовплив європейської та американської політичних шкіл з певним домінуванням європейської, то після Другої світової війни американська поведінкова політологія (біхевіоризм) опинилася поза конкуренцією на Європейському континенті. Це призвело до знеособлення й уодноманітнення національних шкіл, які різнилися між собою хіба що периферійними особливостями. Деяко змінила ситуацію так звана постбіхевіоральна революція, але масштабного відродження європейської політичної науки не відбулося. Воно важливе в контексті глобального процесу самовизначення Європи, ослаблення на її теренах американізму.

Першими ознаками формування політології як науки стало широке застосування порівняльно-історичних методів для аналізу традиційних політичних проблем (державний суверенітет, співвідношення права й політики тощо), можливостей розвитку сучасних державно-правових і політичних інститутів в останній чверті XIX ст. Американські вчені Лестер Ворд (1841—1913), Ернест Берджесс (1886—1966) та інші з цією метою намагалися застосувати ідеї еволюціонізму в політичній історії, розуміючи під політичною еволюцією розвиток держави, права, конституціоналізму та сподіваючись на «колективний розум», здатний за допомогою суспільних наук спрямовувати поступальний суспільний розвиток.

У першій чверті XX ст. було сформовано інтелектуальну основу політології, розроблено концепції, покладені згодом в основу поведінкової політології. Ці концепції нині вважають політологічною класикою. Водночас назрівання кризових явищ у суспільстві стимулювало інтерес дослідників до політичної сфери. У Європі тоді домінували радикальні революційні течії, що стрімко ідеологізувало політичну науку, поляризувало політологічні школи. У США розгорнувся буржуазно-реформаторський (прогресистський) рух, у межах якого поступово відбувався перехід від історичного аналізу до вивчення особливостей функціонування державного апарату.

Незважаючи на певні розбіжності між європейською та американською політологією, на початку XX ст. було вироблено цілий комплекс політологічних знань: обґрунтовано й пояснено систему політичного плюралізму, сформульовано концепцію громадської думки, запропоновано напрями соціального контролю в умовах ліберальної демократії. У цей час сформувалася когорта вчених різних країн, яких сучасна політологія вважає своїми класиками. Італійці Гаetano Моска (1858—1941) і Віль-фредо Парето (1848—1923) започаткували теорію еліт, росіянин Мойсей Острогорський (1854—1919) і німець Роберт Міхельс (1876—1936) — соціологічне дослідження політичних партій, німець Макс Вебер (1864—1920) розробив політологічну теорію панування.

У 20—30-ті роки XX ст., позначені глобальною кризою тогочасного суспільства, намітився глибокий перелом у розвитку не тільки політології, а й цивілізації загалом. Пошук методів подолання цієї кризи окреслив два шляхи розвитку людства. Один — історично безперспективний, із суворою регламентацією суспільного життя і формуванням тоталітарних режимів: СРСР, Німеччина, Італія, Іспанія та інші, де політологія, як і всі суспільні науки, стала елементом ідеології та пропаганди, інструментом забезпечення офіційної політики. США віддали перевагу іншому шляху — оновленню традиційного капіталістичного суспільства на основі ліберально-демократичних принципів, утвердженню соціальної ролі держави, поєднанню приватновласницької економіки з державною системою соціального захисту. «Новий курс» тодішнього президента Франкліна Рузвельта сформував неабиякий попит на емпіричні дослідження соціальних процесів. Політологія стала практичною наукою, спрямованою на вивчення неформальних аспектів державного управління, зосередившись на дослідженні мотивів і чинників політичної поведінки людей, умов «раціонального» соціального планування й контролю.

Усе це радикально вплинуло і на особливості політичного процесу й політичної діяльності. Використовуючи методи соціальної психології, вивчення політичної поведінки спиралося на аналіз результатів опитувань громадської та особистої думок. Адаптація «психометричного методу» в політології зумовила конституювання біхевіористського (англ. behaviourism, від behaviour — поведінка) напрямку. При цьому відбувся перехід від вивчення державних інститутів до аналізу політичної влади і політичної поведінки, дослідження партій, груп тиску, виборів і громадської думки. Перші біхевіористи-політологи зосереджувалися на вивченні психологічних мотивів, які визначали суб'єктивне ставлення до політики.

Згодом на передній план вийшла проблема верифікації (перевірки достовірності) політологічного знання взагалі. Усі біхевіористські напрями надавали перевагу

емпіричним методам дослідження, що поживило розвиток конкретних методик збирання, обробки та узагальнення даних. Завдяки цьому зміцніли й розвинулися зв'язки політології із соціологією. Політологія, зокрема, запозичила в останньої концептуально-методологічний апарат досліджень. Це дало підстави називати політологію соціологічною політичною наукою.

Біхевіоризм у політології став панівним після Другої світової війни на хвилі технократизації державного управління й суспільства загалом. Технократизація потребувала різноманітних відомостей щодо політичної поведінки в інституціях законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, політичних партій, виборів, політичних Орієнтацій і політичної культури, засобів масової інформації, політичного виховання, добору кадрів, політичного лідерства. А це відповідно стимулювало емпіричні дослідження різних форм буття суб'єктів політичного процесу, формування спеціального понятійного апарату політичної науки.

З розвитком суспільних структур, ускладненням політичної діяльності в 50-х роках ХХ ст. лише емпіричних методів досліджень політичної діяльності виявилось недостатньо, особливо у прогнозуванні політичних процесів. Раціоналізація управління суспільством вимагала ширших узагальнень. Ліберально-реформаторська і радикальна антибіхевіористські течії в політології своїми розробками сформували явище, відоме як постбіхевіоральна революція, однією з ознак якої стала теорія систем, розроблена й опублікована в 1953 р. американським політологом Девідом Істоном (нар. 1917). Проте в основу дискусії, що розгорнулася у зв'язку з цим, було покладено ширші проблеми — історизм і філософсько-ціннісний підхід. Дискусія посприяла виробленню спільної думки політологів щодо необхідності доповнення структурно-функціонального аналізу політичної діяльності історичним підходом до неї, поєднання пізнавального й нормативно-ціннісного аналізу на основі «соціальної включеності» у політичний процес. Наслідком постбіхевіоральної революції стало поширення неотрадиціоналістських настроїв, відродження інтересу до політичної філософії, історії, описово-інституціонального аналізу і класичного конституціоналізму. У цілому ж постбіхевіоральна революція не змогла відвернути політологію від біхевіористсько-функціоналістської орієнтації.

На рубежі ХХ і ХХІ ст. в науці про політику утвердилось широке розмаїття різних напрямів і підходів, методів політичних досліджень. Поряд з традиційними підходами розвиваються порівняно нові: геополітичний, екологічний, феміністичний, модернізаційний та ін. Швидкими темпами розширюється і сфера наукових інтересів політології. Увагу дослідників приваблюють процеси переходу до демократії, проблеми політичної участі, нові громадські об'єднання і рухи. Спираючись на цей багатоманітний дослідницький арсенал, політична наука поступово завойовує чільне місце серед сучасних соціально-гуманітарних наук.

Основні національні школи й проблемні підходи сучасної західної політології

У повоєнний період у західній політології домінувала американська політична наука. Повільніше, а інколи у фарватері американської, розвивалася європейська політологічна традиція, окреслюючи межі національних політологічних шкіл, вияскравлюючи їх особливості.

Використовуючи американську політологічну традицію, у 50—80 роках ХХ ст. активізувала пошуки теоретико-методологічних засад англійська політологія. Її особливе місце в європейській політичній думці забезпечили передусім праці Р. Джоунса про структурно-функціональний аналіз політики; Д. Нетла про теорію політичної мобілізації; Р. Роуза, М. Девіса, В. Льюїса і Х. Вайсмана про теорію політичних систем; І. Девіса про політичні зміни. Було проведено чимало практичних досліджень: проблем держави, державного суверенітету й демократії (Е. Беркер, І. Берлін, Б. Крік, Г. Іонеску, Г. Ласкі, К. Попер, У. Різ, Д. Філд, М. Оукшот); політичних партій (Г. Пеллінг, Р. Маккензі, Д. Хеніг, Д. Ро-бертс, Д. Ліс, Р. Кімбер, Д. Робертсон, Д. Вілсон); груп тиску (Д. Стюарт, Е. Поттер,

С. Файнер, Д. Муді); впливу на політичний процес робітничого руху (Д. Голдторн, А. Сілвер); політичної ідеології (М. Фогарті, К. Коутс), політичної поведінки, політичної культури й політичної активності різних класів і соціальних груп, громадської думки, голосування на виборах, каналів і засобів масової інформації, політичного лідерства та еліт (Д. Батлер, А. Кру, І. Бадж, Д. Бламлер, Б. Беррі, М. Харрісон, У. Гаттсман, Б. Джексон). Стали постійними серії політологічних праць «Дослідження з порівняльної політики», «Політичні реальності». Для навчальних закладів різних рівнів було розроблено спеціальні програми й видано підручники з політичної соціології, конституційного права, державного управління.

Французька політологія в основному зосередилася на вивченні поведінки виборців (Ф. Бон, Ж. Шарло, Ф.-В. Гегель, Ж. Ранже, Ж. Жаффр, А. Ласло), дослідженні діяльності політичних партій (М. Дюверже, Ж. Шарло), громадської думки. Значно рідше в ній приділяється увага проблемам порівняльної політології, політичних комунікацій, політичного лідерства, політичної культури. Авторитетними визнано напрацювання французьких політологів у царині традиційної політичної науки — конституційне право і функціонування державних інститутів.

У 70-ті роки ХХ ст. активізувалися політологічні дослідження, в розвитку яких окреслилися три головні напрями: нормативістська політологія, що ґрунтується на філософському аналізі моральних норм політичної діяльності; позитивістсько-біхевіористська емпірична соціологія; «практично-критична наука», зосереджена на проблемах соціально-політичної влади (франкфуртська школа). Предметом більшості досліджень німецькі політологи обирають політичний лад, політичні партії, громадські організації, політичну поведінку, вибори і виборчі технології. Сильні позиції в них і в царині компаративістської політології, політичної філософії, історії політичних ідей. Найвідоміші німецькі політологи — Т. Адорно, К. Баймер, Р. Дарендорф, Ф. Пойман, О. Флехтгайм, В. Генніс, Р. Майер, О. Штаммер, Г. Шнайдер, Е. Кріпендорф, Е. Гіп-гіель, К. Лудс.

Авторитетними є політологічні школи Італії (особливо у сфері політичної соціології), Канади, національні асоціації політичних наук Бельгії, Голландії, Данії, Австралії, скандинавська асоціація політичних наук, яка об'єднує політологів Норвегії, Швеції, Фінляндії. У 1970 р. було створено Європейський консорціум для політичних наук і досліджень.

Здебільшого європейські політологічні концепції містять уявлення про управління як соціальну функцію, а порядок і контроль — як мету політичної діяльності; про владу як засіб вирішення конкретних проблем суспільства, ухвалення відповідних політичних рішень; пов'язують «політичне» управління з громадським і державною владою. Але простежуються розбіжності в поглядах на цілі й характер влади. У сфері зацікавлень європейської політології — «приватна політика», «політика малих груп» в університетах, корпораціях, профспілках, церкві, інших об'єднаннях. Експериментальне, їх досліджують як політичні.

Поширеним у сучасній західній політології є погляд на політику як діяльність, спрямовану на контроль і примирення різних інтересів у межах держави. Наприклад, Б. Крік стверджує: «Політика може бути просто визначена як діяльність, за допомогою якої різнобічні інтереси в межах даної одиниці правління примиряються через надання їм частки влади в пропорціях до їх важливості для добробуту і виживання всієї спільності». Таке широке визначення політики породжує й широке розуміння політології як науки. Деякі автори намагаються ототожнити соціологічні аспекти політекономії та політології, вважаючи, що вивчають одне й те саме явище — відносини між системами суспільних інтересів, які забезпечують діяльність суспільства, а самі виникають внаслідок діяльності економічних механізмів. Розглядаючи суспільні відносини як зіткнення групових інтересів, окремі політологи схильні вважати політекономію політичною наукою. За усталеною традицією до політології часто відносять дисципліни, які виникають на основі

міжгалузевих інтеграційних наукових процесів, — політичну географію, політичну біологію, політичну психологію.

Різноманітними є погляди європейських політологів і на методологію сучасної політичної науки. Одні вчені віддають перевагу емпіричній дослідницькій техніці (опитуванню громадської думки, психологічному аналізу, експериментам «малих груп»), інші у своїх дослідженнях спираються передусім на власний досвід людини та здоровий глузд, вважають, що вдало дібраний метод чи логічні роздуми у процесі дослідження живить вироблення оптимальних рішень. Політологи марксистського «призову» десятиліттями апелюють до «загальних законів розвитку природи, суспільства, мислення». Попри наявність різних підходів і шкіл, основні методологічні складові політологічних досліджень залишаються незмінними.

Понятійний апарат сучасної західної політології склався, успадкувавши традиційні категорії (держава, влада, політичний інститут, політична система тощо) та доповнивши їх новими, створеними в межах властивого європейській політології поведінково-соціологічного підходу (політична поведінка, мотивація, політичне рекрутування). Поряд з цим політологія активно запозичує терміни із суміжних наук (політична система, політична психологія, політична соціологія). Були різні спроби класифікації цієї системи понять. Найраціональнішою виявилася та, що за критерій взяла основні структурні елементи предмета дослідження: загальносистемні (політична організація, політична партія, політичний процес), інституціональні (політична партія, політичне лідерство, політична мобілізація); особистісні (політична свідомість, масова політика, громадська політична думка).

Про загальні закони розвитку суспільства західна політологія майже не веде мови, позаяк не переслідує мету тотальної раціоналізації суспільства. До того ж, як зауважив польський політолог Єжи Вятр, такого знання нема, а з огляду на характер суспільного життя його, можливо, й не буде.

Темпераментно реагує сучасна західна політологія на процеси розвитку демократії, вияву реалізації громадської думки — чинників, які свідчать про рівень зрілості суспільства, культуру суб'єктів політики. Така увага в Основному є наслідком вияву тенденцій економічного, управлінського життя країн капіталу і ринкових віднови. Постіндустріальний капіталізм вимагає мобільного активного типу особистості. Стимульований різноманітними потребами, сучасний громадянин стає чутливим до всіх аспектів буття, в тому числі політичного, стаючи вимогливішим щодо способів здійснення демократії, народовладдя, механізмів взаємозв'язків між владою і народом, а також контролю за її діяльністю, ролі мас в політичному житті.

У будь-якій політичній системі завжди існує стрижнева незаперечна аксіома, на яку ця система спирається. В демократичній системі — суверенітет громадської думки. Уявлення щодо природи громадської думки до Першої світової війни розвивалися в річищі класичної конституційної теорії, тобто у зв'язку з проблемою народного суверенітету. Суверенітет і природу громадської думки в межах традиційної політичної науки найповніше дослідив А.-О. Доуелл у праці «Громадська думка і народний уряд» (1913), вважаючи громадську думку аспектом домінуючого суспільно-політичного клімату чи стрижнем структури поглядів певної спільноти. Думку можна вважати громадською, якщо її втілення сприймається меншістю, яка не поділяє її. Тобто, добровільна, хоч і неохоча згода, підпорядкування волі більшості (нерідко цю більшість представляє уряд) є ознакою народного уряду, лінію якого суспільство поділяє загалом, не погоджуючись в окремих аспектах. За таких умов меншість може Прийняти правління більшості, знаючи, що консенсус із фундаментальних питань є непохитним. За інших умов домінування більшості трансформується в тиранію. Отже, за Доуеллом, у суспільствах, де існують гострі розбіжності думок із життєво важливих суспільних проблем, не може бути ні громадської думки, ні народного уряду.

Після Першої світової війни почався етап власне соціологічного дослідження громадської думки і формування суспільних інститутів, пов'язаних із становленням і функціонуванням її як політичної сили. Якщо раніше громадську думку розглядали під кутом зору її суверенності й суспільної цінності, то тепер політологія зосередилася на її формуванні, техніці фіксації, використанні в управлінських цілях. Предметом особливих зацікавлень стала технологія формування громадської думки, управління як процесом формування, так і реалізації.

З першими спробами маніпулювання громадською думкою постала потреба соціологічного підтвердження її суверенності й позитивної ролі в суспільстві. Найважливішою щодо цього стала праця У. Ліппмана «Громадська думка» (1922), який розглядав її як комплекс уявних образів і стереотипів, у межах яких люди діють у групах. Одночасно активізувався прагматичний пошук засобів впливу на громадську думку з боку певних соціальних груп у своїх практичних інтересах. У 1923 р. Е.-Л. Бернейс (племінник З. Фрейда) у праці «Кристалізуючи громадську думку» розробив засоби функціонування професійного інституту щодо вивчення громадської думки як феномена. Бернейс вважав головні стереотипи громадської думки відносно стійкими проти маніпулювання, рекомендував не змінювати їх, а розумно використовувати у власних інтересах, намагаючись поєднати сподіваний інтерес із стереотипами громадськості. При цьому можливі гра на упередженнях, пропаганда з метою забезпечити місце певній ідеї на ринку політичних думок. Результатом функціонування такого інституту стало не маніпулювання громадською думкою на користь особливих інтересів, а зростання політизованості повсякденного життя. У суспільстві з'явилася нова сила, з якою воно мусило рахуватися, хоч творці цієї сили вважали, що вони лише маніпулюють наявними думками.

У 1935 р. Дж. Геллап організував Американський інститут громадської думки, а через чотири роки у праці «Громадська думка в демократії» виклав своє розуміння її як елемента прямої демократії. Це започаткувало новий етап дебатів щодо співвідношення прямої та представницької демократії. Наприкінці 60-х — на початку 70-х років ХХ ст. утвердилася практика емпіричних досліджень громадської думки (в основному з допомогою опитування), сформувалася відповідна система наукових, політичних, комерційних центрів, загострилися нечувані раніше проблеми статистики, достовірності, методик вивчення громадської думки тощо. Інститут громадської думки було визнано одним з головних елементів функціонування політичної системи. Разом із засобами масової комунікації, що формують, формулюють, відображають громадську думку, він отримав назву «четверта влада»

Відповідно політична наука спрямувала свої зусилля на вивчення засобів масової інформації, їхнього впливу на громадську думку, особливостей громадської думки різних національних і соціальних груп щодо конкретних галузей політики — внутрішньої, зовнішньої, воєнної тощо. Реагуючи на певні внутрі- та зовнішньополітичні обставини, політична наука відстежувала, наприклад, реакцію американської та французької громадської думки на міжнародні події (Г. Алмонд, П. Фогейроль). Виявляла вона небайдужість і до ідеологічних питань, зокрема, до ставлення до комунізму, антикомунізму (О. Строуффер, П. Лазерсфельд), громадських свобод. Ставлення правлячих еліт до Атлантичного Союзу (К. Дойч, Р. Патиєм), особливості вияву політичної культури (Г. Алмонд) — це теж елементи проблематики політологічних студій другої половини минулого століття.

Непересічним є вклад західної політології в дослідження плюралістичного характеру політичного процесу. Засновником концепції політичного плюралізму вважають американця Дж. Медісона, який вперше заговорив про нього 1787 р. Серед фундаторів-теоретиків — американський філософ Дж. Дьюї, англійські вчені Дж.-С. Мілль і Г. Ласкі, німецькі учені О. фон Гірке, Е. Френкель.

Основна функція плюралізму — легітимізація різноманітності, спрямована на утвердження свободи всіх соціальних і політичних груп виявляти й захищати свої законні

інтереси. Політичний плюралізм західна наука тлумачить не просто як принцип, а й як певний механізм здійснення влади в державі. Тому він передбачає і процес легітимізації різних інтересів, і механізм регулювання конфліктів між цими інтересами, стабілізації соціального організму, можливість доступу до державної влади всіх заінтересованих груп незалежно від соціальної значущості й сили.

Проблемою політичного плюралізму в різні часи займалися А. Бентлі, представники чиказької школи (Ч. Меррі-ам, Г. Лассуелл), школа плюралістичного індустріалізму (К. Керр, Дж. Данлор, Ф. Харбісон, Ч. Маерс та ін.), послідовники ідей Дж. Мілля (Р. Нісберг, В. Паккард) та ін.

Своєрідним відгалуженням теорії плюралістичного суспільства, пов'язаним із вивченням окремих груп тиску в межах політичного процесу, стала концепція «корпоративної держави» й корпоративізму загалом (Г. Кремендаль, Ж. Лембрух). Особливо популярна вона в Англії. Згідно з нею — в державі, заснованій на «ліберальному корпоративізмі», наявні специфічні корпоративні інститути. До них належать представники заінтересованих груп, уряд, які несуть делеговану відповідальність за його діяльність.

Загалом політичний плюралізм у сучасному суспільстві є основою для досягнення таких демократичних цінностей, як свобода, рівність, справедливість. Поставши й розвиваючись в контексті ідеалів буржуазно-демократичних революцій, він безпосередньо пов'язаний із парламентською демократією, загальним виборчим правом, діяльністю профспілок. За сучасних умов плюралізм означає розвиток найширших можливостей участі громадян в управлінні суспільством, в ухваленні політичних рішень за участю союзів, партій, рухів і громадських ініціатив. Саме це дає підставу ототожнювати плюралістичне суспільство з гуманістичним, демократичним.

Це, однак, не означає, що плюралістична система є наскрізь ідеальною. У сучасному ліберально-демократичному суспільстві побутують і партикуляризм, і відчуженість від влади, і аномія, і сурогати колективізму, що дало підставу для різкої критики плюралізму (Г. Маркузе і К. Вольф). Проте більшість у політиці, науці, масовій свідомості орієнтується на плюралізм як чинник демократії, пов'язує розвиток політичної системи з удосконаленням його форм для унеможливлення диспропорцій.

Сучасна західна політологія опікується й проблемами пріоритету прав людини й громадянина як основоположних засад свободи. Забезпечення прав людини в ліберально-демократичному суспільстві передбачає відповіді на питання, наскільки соціальний контроль і планування (доцільність яких не викликає сумніву) можна поєднати з демократією, головними ознаками якої є свобода діяльності й волевиявлення. Соціалістичний варіант суспільного устрою нищив свободи, використовуючи планування для управління суспільством тоталітарними методами. Крім того, не слід перебільшувати ролі соціалістичних держав щодо використання планування в управлінні суспільними процесами, поза як цю проблему успішно розв'язували значно раніше в капіталістичному суспільстві. Концептуальною основою використання планування стала теорія соціального контролю. Один з її авторів — американський теоретик Е.-А. Росе — в книзі «Соціальний контроль» (1901) довів, що найефективнішим для демократичного суспільства є не формальний (політико-правовий), а неформальний (соціальний) контроль, здійснюваний через соціалізацію, громадську думку, неформальну групову діяльність, примус засобами неформальних інститутів. Стосовно економіки ці думки розвинув американський економіст Дж.-М. Кларк у праці «Соціальний контроль бізнесу» (1926 р.), який, простеживши становлення форм соціального контролю від XVIII ст., основними причинами породження його назвав становлення демократичних інститутів на основі політичного самоврядування, саморозвитку особи. Водночас він створив концепцію економізації соціального примусу завдяки умілому використанню стимулів і мотивів діяльності. Усе це послужило передумовами виникнення школи демократичного планування, кейнсіанської моделі державного регулювання економічними процесами. Ефективне планування розглядалося як досягнення результату за мінімумом детального

регулювання, як втілення у свідомість людей ідеї, що спонукала б їхнє прагнення досягти мети, яка відповідала б планові.

Ще одне питання, яким переймається західна політологія, — співвідношення між громадянськими свободами і національною та державною лояльністю. Конституція, закони визначають основні обов'язки та відповідальність за державну зраду, саботаж, шпіднаж тощо. Відчутними ще є намагання підкорити громадянські свободи патріотичній лояльності, проте вони домінували в епоху маккартизму. Маккартизм — політична течія у США в 50-х роках ХХ ст., спрямована на придушення демократичних рухів у країні. Пов'язана з діяльністю сенатора Дж. Маккарті. Ототожнення соціально-політичних ідеалів з державним патріотизмом завжди посилювалося за міжнародної конфронтації. Лібералізм виходить з того, що громадянські свободи є стрижнем демократичного ідеалу, домінують над державними інтересами, не можуть бути зумовлені інтересами національної безпеки, а особа вільна у своїх переконаннях щодо державної ідеології. Такі принципи є засадничими в сучасній західній політології, хоч це не вберегло її від дискусій, наприклад, щодо взаємодії прав людини і прав нації в контексті сучасних інтеграційних процесів в усьому світі.

7. Політична думка Київської Русі.

Перші писані пам'ятки наших вітчизняних пращурів, що дійшли до сучасних поколінь українського народу, припадають на Х—ХІ ст., тобто вони майже на 4 тисячоліття «молодші» від ранніх давньоєгипетських і шумерських текстів.

Наші предки пройшли власний шлях стихійного та організованого кочівництва, матріархату, патріархату, племінної організації, язичницьких вірувань і первісної військової демократії. Знали сучасні українські землі найвищу державно-полісну еллінську культуру, римські традиції, «демократичні» царства скіфів, державні утворення протоукраїнських слов'янських племен, вплив на первісні політичні процеси готів, гунів, аланів, аварів, хозарів, варягів, угрів, печенігів, половців та інших чужинців. Київське князівство, що виникло в середній течії Дніпра на межі VIII—ХІ ст., стало згодом політичним осередком величезної імперії — Руської (Київської) держави.

На рубежі XII—XIII ст. естафету національного державотворення прийняла Галицько-Волинська земля, але в середині XIV ст., не витримавши ударів численних зовнішніх ворогів, вона на шість століть була відірвана від материзни і перетворилася на поневолену провінцію то Польщі, то Угорщини, то Австрії. Та й сама вітчизна була пошматована між татаро-монголами, Литвою, Польщею, Оттоманщиною, Кримським ханством і Московщиною. Новий етап державного будівництва започаткувало у XVI ст. козацтво, створивши за дніпровськими порогами Запорозьку Січ, яка згодом стала політичним осередком боротьби за національно-державницьку ідею, реалізовану в середині XVII ст. Б. Хмельницьким у формі Гетьманщини.

Політична думка Київської держави розвивалася під впливом політичної думки Візантії. Джерелом світорозуміння духовних мислителів Київської Русі були Старий та Новий Заповіти, релігійні постулати отців церкви Афанасія Олександрійського, Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста.

Завдяки священнослужителям-літописцям дійшла до сьогодення і давньоруська міфологія, відомості про найважливіші історичні події, тексти деяких політико-правових документів світського характеру — договори Русі з Візантією X ст., «Руська правда». Вони закріплювали характерні для тих часів політичні принципи панування сили в державі, станового поділу людей на повноправних, неповноправних і безправних, недоторканності приватної власності, божественного чи напівбожественного походження влади князя тощо.

Основними творами, в яких відображені політичні ідеї, були "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона, "Руська Правда" Ярослава Мудрого, "Повчання дітям" Володимира Мономаха, "Повість минулих літ" літописця Нестора, "Ізборник 1076р" та ін.

Київський митрополит Іларіон (XI ст.) у праці-проповіді «Про закон і благодать» виступив проти рабства, за мир, злагоду між народами, вважаючи їх рівними між собою, за політичну самостійність Київської Русі; відкинув закони іудеїв як такі, що порушують природну рівність і свободу людини, закріплюють богообраність лише одного народу, закликав підпорядкуватись не такому закону, а благодаті, тобто євангельським істинам, що скасовують рабство, славлять доброту людини, роблять церкву вірною служницею держави і князя.

Двома головними концепціями суспільно-політичної думки княжих часів була концепція "богоугодного володаря" (представники ігумен Феодосій Печерський і літописець Нестор) і концепція "князівського одновладдя" (представники - митрополити Іларіон та К.Смолятич).

Автори першої концепції сформулювали:

ї ідею "духовного проводу над світською владою";

ї ідею необхідності об'єднання київських князів навколо церкви, а не навколо великокнязівського престолу;

ї ідею божественної природи влади.

Автори другої концепції вважали, що:

Праця Володимира Мономаха "Повчання дітям" (1096) - це, насамперед, настанови державному діячеві, князеві, який повинен бути відповідальним, справедливим, мудрим, здатним до протистояння ворогам, утримання в покорі бояр і удільних князів. Володимир Мономах прагнув прищепити дітям християнську мораль, людяність, благочестивість, схильність до науки, стриманість. Суд і покарання повинні бути справедливими: "Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина". Мономах всіляко підкреслював, що володар має бути взірцем досконалості. Він закликав князів до примирення, подолання міжусобиць заради єдності Русі.

Важливе місце у розвитку державно-політичної думки у Київській Русі мало "Слово о полку Ігоревім" (XII ст.), у якому розвинена ідея необхідності політичного об'єднання руських земель і припинення міжусобної боротьби, про виникнення держави на ґрунті суспільного договору між князем і народом.

Під час перебування більшої частини українського народу під зверхністю Литви і Польщі (XIV—XVII ст.) «шляхетська демократія» орієнтувалася на «Руську правду», приписи якої діяли до середини XV ст. Князівські та королівські привілеї, які поширювалися на спольщену еліту, були закріплені в конституціях польського сейму, що діяв з 1446 р., у Судебнику Великого князя Казимира 1488 р., у Литовських статутах 1529 р., 1566 р., 1588 р., які разом із Саксонським зерцалом і деякими іншими джерелами німецького права були нормативною основою політико-правової системи і Великого князівства Литовського (до Люблінської унії 1569 р.), і Речі Посполитої, а у XVIII — на початку XIX ст. зумовили кодифікацію українського права.

8. Українська політична думка від періоду феодалної роздробленості та козацько-гетьманської доби.

Політична думка України в XIV - першій половині XVI століть.

Між княжою та козацько-гетьманською добою Україна перебувала під владою Литви та Польщі. Політична думка цього періоду представлена, насамперед, працями Юрія Котермак-Дрогобича (1450-1492 рр.) та Станіслава Оріховського (Роксоляна) (1513-1566 рр.)

У праці Ю. Дрогобича "Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії та медицини Болонського університету" висловлено думки:

- 1) про зміцнення сильної королівської влади;
- 2) про зверхність світської влади над церковною.

Одним із перших визначних гуманістів польського та українського Відродження був С. Оріховський, який увійшов в історію української політичної думки розробкою ідеї природного права та т. зв. "піраміди влади", де на вершині перебуває духовна влада, а забезпечувати її повинні священнослужителі та король.

С. Оріховський:

ї виклав своє розуміння суті держави, форми управління нею, бачення проблем політичної влади;

ї зробив важливий крок до визволення політичної науки від теології;

ї розробивши низку порад королеві щодо управління державою, він акцентував увагу на тому, що в основі функціонування християнської держави повинно бути дотримання права.

Однак, погляди С. Оріховського пройшли складну трансформацію. Якщо у молоді роки він виступав проти ідеї божественного походження влади, відстоював принцип невтручання церкви у державні справи, то незадовго до смерті у праці "Польські діалоги політичні" він висловлювався за зверхність папської влади над королівською.

Українська політична думка в період від Люблінської унії до козацько-гетьманської держави

У цей період розвитку українська політична думка була, насамперед, представлена полемічною літературою (М. Смотрицький, Х. Філалет, І. Вишенський, З. Копистенський та ін.). Її появі сприяли ідеї Реформації, що прокотилися Польщею, і викликали появу тенденцій до церковної унії. Крім полемічної, розвивалася культурно-освітня, наукова література (С. та Л. Зизанії, Ю. Рогатинець, К.-Т. Ставровецький), яка була критичною та раціоналістичною за змістом.

У полемічній літературі виділялися два напрямки:

- 1) був орієнтований на унію православної та католицької церков (П. Скарга);
- 2) виступав з антиуніатськими ідеями й за реформу православної церкви (Х. Філалет).

Головною тезою книги "Про єдність церкви Божої", автором якої є Петро Скарга, була критика православної церкви через пихатість константинопольських патріархів, тиранію візантійських імператорів, шлюби духовенства, за втручання світської влади в церковні справи тощо. На його думку, все це впливає на рівень християнської науки, розхищує моральні основи східного духовенства.

Виступаючи за унію церков, П. Скарга вважав, що для цього необхідно:

- 1) визнання влади папи православною церквою;
- 2) єдність віри;
- 3) послух перед папою.

Х. Філалет на протипапу П.Скарзі:

- ї відстоював ідею демократизації церкви;
- ї захищав право світських людей на участь в духовних справах;
- ї виступав за виборність духовних владик та релігійну терпимість;
- ї вважав незаконним втручання Папи Римського в світські справи.

А видатний український полеміст І. Вишенський (1550-1620 рр.):

- ї виступав із критикою тогочасного суспільного ладу та шляхти;

ї висував концепцію колективної соборності правління християнською церквою, заснованою на ідеї рівності всіх людей перед Богом;
ї заперечував як абсолютизм духовної влади (Папи Римського), так і абсолютизм світської влади (королів, царів).

Політична думка України у козацько-гетьманську добу

Політична думка того часу розвивалася у контексті таких правових документів, як "Березневі статті", "Гадяцький трактат", "Конституція прав і свобод Запорозького Війська" та ін.

Вагомий внесок у розвиток української політичної думки зробила Києво-Могилянська академія й її засновник П. Могила (1596-1648 рр.), який:

§ розвинув ідею верховенства православної церкви, яка протиставлялася польському королеві;

§ виступав за підвищення ролі церкви у державі та суспільстві, її контроль за освітянським життям країни;

§ був проти втручання держави у церковні справи;

§ в цілому відводив церкві роль радника, а не верховника.

Ф. Прокопович(1681 -1736 рр.) першим в умовах російської держави створив теорію освіченого абсолютизму, опираючись на теорії природного права та суспільного договору. На його думку, пріоритетною повинна бути світська влада, церква має підпорядкуватися державі. Абсолютний монарх, як верховний носій державної влади, ставився над усіма громадянськими законами, і усі його дії, спрямовані на загальну користь, справдовувалися. Носієм державної влади, за теорією освіченого абсолютизму Ф. Прокоповича, може бути лише освічений володар, "філософ на троні".

Визначною пам'яткою української політичної думки козацько-гетьманської доби є договір між гетьманом України Пилипом Орликом та Військом Запорозьким "Конституція прав і свобод Запорозького Війська" (1710). Це перша офіційна угода, укладена новообраним гетьманом зі своїми виборцями, у якій викладені умови, на яких він перебирав владу.

Конституція опиралася на ідею розподілу влад, у ній передбачався незалежний військовий суд для вирішення конфліктів між Загальною Радою та гетьманом. У Конституції йшлося фактично про продовження традицій Запорізької Січі - козацької республіки, а тому цей важливий документ ставив усі стани українського народу під зверхність козацтва, яке уособлювало збройні сили, адміністративний устрій і виконавчу владу.

9. Українська політична думка XIX ст.

На першу половину XIX ст. припадає початок національного відродження, зростає політична активність громадськості. Вершиною розвитку політичної думки першої половини XIX ст. стала політична доктрина Кирило-Мефодіївського товариства, яке утворилося у Києві близько 1845 р. Члени цієї організації - М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський, М. Куліш, О. Маркович, Т. Шевченко та ін. - згуртувалися довкола ідеї слов'янського об'єднання у формі слов'янської республіканської федерації.

Ідеї Кирило-Мефодіївського братства продовжив М. Драгоманов (1841-1895 рр.). Аналізуючи державу, М. Драгоманов вважав, що її суть найперше полягає у правах, якими наділені в ній громадяни, у правовому статусі особи. Він прагнув здійснення "політичної реформи всієї Росії на началах свободи і децентралізації", бо "державна централізація багато несе зла і мусить уступити колись місце другим, кращим формам громадського устрою". Суть його програми політичної боротьби для українства полягала у тому, щоб домогтися політичних реформ, демократизації та федерації у рамках Росії та Австро-Угорщини, виходячи з того, що центром цієї національної боротьби мала б бути Галичина. Він вважав, що національні права можуть бути досягнуті на ґрунті політичних свобод: чим більше політичних свобод, тим більше національних прав. Соціалізм М. Драгомановим

розглядається як спосіб утвердження соціальної справедливості та підвищення добробуту народу.

Одним із представників революційно-демократичної течії у політичній думці був / . Франко (1856-1916 рр.). Серед проблем, які ним розглядалися, були аграрна проблема, загальні принципи розв'язання селянського питання, робітнича, національна проблема.

І.Франко був соціалістом, але не виступав за диктатуру пролетаріату, акцентуючи увагу не на класових, а на загальнонародських вартостях. Соціалізм, за І.Франком мав опиратися на широке самоврядування общин-повітів і країв.

Він виступав за рівність усіх націй і вважав, що найкращим вирішенням національної проблеми було б утворення державних об'єднань змішаного (федеративно-конфедеративного) типу, що опиралися б на солідарність інтересів.

Визначне місце в історії української політичної науки XIX - початку XX ст.ст. посідає М. Грушевський (1868-1934 рр.). М.

Грушевський еволюціонував від історичнонародницької концепції до державницької, від федералістичної - до самостійницької. Він вважав, що держава - "це суверенний союз народу, який дорогою планової діяльності, зверхніми засобами задовольняє індивідуальні і загальнонародські солідарні інтереси в напрямі до поступового розвитку громадянства".

М.Грушевський був першим президентом України, ним підписаний 4 універсал, що проголосив державну незалежність України. Головним напрямом його політичних досліджень була проблема національного самовираження.

10. Українська політична думка першої половини XX ст.

Першим, хто відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії та право українського народу на самовизначення, був М. Міхновський (1873-1924 рр). На його думку, "державна самостійність є головною умовою існування нації". Він пропонував йти до незалежності протореними шляхами західних країн, використовуючи творчі потенції націоналізму європейського типу. Саме йому належить максималістське гасло: "Україна - для українців!". Як зазначає М. Горелов, брошура М. Міхновського "Самостійна Україна" "була першою спробою оформити скривджені почуття українців у рамках політичної програми". У цій праці чітко поставлено питання про незалежну українську державу, публічно заявлено про законне право українського народу самостійно вирішувати свої проблеми.

У політичній думці 20-30-х рр. XX ст. фахівці виділяють кілька напрямків, зокрема:

- державницький націоналізм (С. Дністрянський, В. Старосольський, О. Бочковський, С. Рудницький),
- інтегральний націоналізм (Д. Донцов, М. Міхновський, М. Сціборський, С. Бандера, Я. Стецько),
- консервативний (В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський),.

В. Липинський(1882-1931рр.) є одним із авторів доктрини українського консерватизму, суть якої зводиться до таких основних положень:

- ï політичним ідеалом для України є спадкова монархія, очолювана гетьманом як символом української національної ідеї;
- ï особливий політичний режим влади класократія є протипагою до республіканської парламентської демократії;
- ï суть класократії полягає у пануванні активної меншості (аристократії), що складається із кращих (за духом, здібностями, активністю) людей;
- ï реалізація доктрини консерватизму детермінується поширенням консервативної ідеології, християнської релігії та солідаризму;
- ï в центрі доктрини є концепція хлібороба-власника, з якої випливає, що монархія - це трудова держава, оперта на організацію трудових, продукуючих класів, насамперед, на хліборобський клас.

Політичне кредо В. Липинського - "до української нації через українську державу". Держава для нього - це найдосконаліша, найвища форма організації всіх духовних і матеріальних сил нації.

Д. Донцов (1883 -1973 рр.) увійшов в історію української політичної думки як автор ідеології "інтегрального" (чинного) націоналізму. Підставами українського націоналізму, на його думку, були:

- Ø вольовий принцип;
- Ø постійне прагнення до боротьби за незалежність;
- Ø романтизм і фанатизм у національній боротьбі;
- Ø синтез національного та інтернаціонального;
- Ø необхідність виховання нової політичної еліти;
- Ø орієнтація на примус у процесі боротьби за незалежність.

Опираючись на вчення Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше та інших, Д. Донцов обстоював думку про придатність більшості засобів у боротьбі за виживання нації.

Український правник, політолог С. Дністрянський (1870-1935 рр.) відомий як автор проекту конституції ЗУНР, а також праць "Загальна наука права й політики", "Погляд на теорії права і держави", "Нова держава" та ін. Як представник державницького націоналізму, С. Дністрянський відстоював ідею національно-демократичної держави, право народу на самовизначення в етнічних кордонах. С. Дністрянський підкреслював значення природних умов для національного самовизначення. Він вказував на необхідність надання певних автономних прав анклавам національних меншин.

У Радянському Союзі до середини 60-х років негативно ставилися до політології. Вважалося, що політика вивчається в рамках історії КПРС, філософії, політичної економії, наукового комунізму. З середини 60-х років ставлення до науки про політику почало змінюватися. 5 січня 1965 р. в газеті "Правда" була опублікована стаття "Про політичну науку", в якій Ф.М.Бурлацький обґрунтував право вчених розглядати, формулювати нові ідеї реконструкції тодішньої держави на загальнолюдських цінностях, на принципах демократії і свободи. Вчені, які досліджували ці проблеми, об'єдналися в Асоціацію політологів Радянського Союзу, що створювало можливості для ширшого спілкування із зарубіжними колегами, формування вітчизняної політичної науки.

На сучасному етапі в Україні, як і в інших республіках колишнього СРСР, відбувається інтенсивний процес становлення науки про політику. Окреслено предметне поле науки, визначено проблематику й методи досліджень. Політологія вивчається у вищих закладах освіти. Останнім часом вийшли друком окремі праці, навчальні посібники та підручники. Поряд із журналами "Політика і час", "Віче" з'явилися нові часописи відповідного профілю – "Політологічні читання", "Політична думка", "Розбудова держави", "Людина і політика" і "Нова політика". Заявили про себе наукові установи, що досліджують політичні проблеми: академічні – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, інститут держави і права ім. В.М.Корецького, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут українсько-російських відносин, ряд суспільно-політичних центрів і кафедр політології вищих закладів освіти. Створено Українську академію політичних наук, Українську асоціацію політологів, Асоціацію молодих політиків і політологів.

Отже, політична наука в Україні поступово посідає відповідне місце в системі суспільствознавства, дедалі помітніше впливає на реальні політичні процеси, становлення демократичної державності.

11. Загальна характеристика світової політичної думки.

Основні етапи	Особливості і характерні риси	Основні представники
Політичні вчення Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Китай, Ін	Політична думка не виділялася в самостійну галузь знання, відображалася	Хаммурапі, Заратустра, Лао-Дзи, Шан-Ян, Мо-Цзи, Конфуцій, Будда

дія, Асирія, Іран)	в <u>міфологічній</u> формі, панувало <u>розуміння</u> божественного походження влади	
Політичні вчення Древньої Греції та Древнього Риму	<ul style="list-style-type: none"> · Поступове звільнення політичних поглядів від <u>міфологічної</u> форми, відокремлення їх як відносно самостійної частини філософії. · Аналіз устрою держави, класифікація форм державної влади, визначення ідеальної форми правління. 	Гомер, <u>Піфагор</u> , <u>Геракліт</u> , Демокріт, <u>Піфагор</u> , Сократ, Платон, Аристотель, <u>Сенека</u> , <u>Цицерон</u>
Політичні вчення Середньовіччя	<ul style="list-style-type: none"> · Розвиток соціально-політичної думки в основному зусиллями політичних діячів. · Обґрунтування теологічної теорії політичної влади. · Роль релігії і держави в політиці. 	<u>Августин</u> (Блаженний), Тома Аквінський, Марсилій Падуанський, В. Оккам, А. Данте
Політичні вчення епохи <u>Відродження</u> і Просвітництва	<ul style="list-style-type: none"> · <u>Розвиток</u> гуманістичних начал в політичній теорії, звільнення від теології. · Аналіз проблем прав і свобод людини, закону і держави, демократичного устрою суспільного життя. 	Н.Макіавеллі, М.Лютер, Т.Мор, Т.Кампанелла, Дж.Локк, Т.Гоббс, Г.Гроцій, Т.Мюнцер, Б.Спіноза.
Політичні вчення Нового часу і XIX ст.	<ul style="list-style-type: none"> · Формування ліберальної політичної ідеології. · Обґрунтування необхідності політичної влади. · <u>Характеристика</u> правової держави і громадянського суспільства. · Формування концепції прав людини і громадянина. 	Ш.-Л.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Б.Констан, І.Бентам, О.Конт, Т.Пейн, К.А.Гельвецій, П.Гольбах, О.Гамільтон, І.Кант, Г.Гегель
Політичні вчення XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> · Розробка теорії демократії та теорії еліт. · Дослідження політичних партій та політичних систем. · Концепція політичної модернізації. · <u>Теорія</u> планування · Розробка концепції тоталітаризму 	Г.Моска, Р.Міхельс, М.Вебер, Р.Арон, Х.Арендт, З.Бжезінський, Р.Даль, А.Бентам
Політична думка Київської Русі	Розвивалась під впливом політико-правової думки Візантії. Проявилась у двох концепціях "богоугодного володаря" і "князівського одновладдя" Домінувала ідея необхідності об'єднання руських	Володимир Мономах, Іларіон, К.Смолятич, літописець Нестор, Феодосій Печерський.

	земель і припинення міжусобної боротьби.	
Політична думка перехідного періоду (XIV-перша половина XVI ст.)	<ul style="list-style-type: none"> · Розробка ідей природного права та т.зв. "піраміди влади". · Поступове визволення політичної науки від теології, відстоювання принципу невтручання церкви у державні справи. 	Ю. Котермак-Дрогобич, Ст.Оріховський (Роксолян).
Політична думка періоду від Люблінської унії до козацько-гетьманської доби	Політична думка була в основному представлена полемічною, культурно-освітньою літературою. Паралельно співіснували два напрямки: 1)орієнтований на унію православної та католицької церков, 2) анти уніатські ідеї; акцент на необхідності реформ православної церкви.	М. Смотрицький, І.Вишенський, П.Скарга, Х.Філалет.
Політична думка періоду козацько-гетьманської доби	Синтез традиціоналізму й новаторства покладений в основу відновлення української державності Конституція П Орлика підтвердила військово-демократичний устрій держави. Створення теорії освіченого абсолютизму.	П.Могила, С.Яворський, Ф.Прокопович, П.Орлик.
Політична думка періоду XIX ст.	Початок національного відродженню відобразився, насамперед, в програмних гаслах Кирило-Мефодіївського товариства. Розробка широкої політичної програми боротьби за визволення українського народу. Відмова від культурно - територіальної, культурно-соціальної слов'янської федерації і федерації з Росією.	М.Костомаров, М.Драгоманов, І.Франко, Ю.Бачинський, М.Міхновський
Політична думка періоду ХХст.	Підвищення рівня національної політичної свідомості,боротьба за національне відродження і державність. Входження до унітарної радянської держави, укладання військово-господарського союзу з Росією, перетворення союзу на договірну федерацію тощо.	М. Грушевський, М.Міхновський, В.Винниченко, С.Бандера Д.Донцов, Я.Стецько, ВЛипинський

Національний університет цивільного захисту
України
кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую»
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ

О.В. Рябініна

«___» 2017р.

ПОЛІТОЛОГІЯ

ТЕМА: «СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА
КОНЦЕПЦІЇ

План

1. Традиціоналізм, консерватизм та неоконсерватизм.
2. Лібералізм та неолібералізм.
3. Марксизм та ленінізм.
4. Соціал-демократія.
5. Фашизм та націонал-соціалізм.
6. Анархізм, синдикалізм. Троцькізм, маоїзм та ліворадикальні концепції.

Час проведення : самостійна підготовка

ХАРКІВ 2017

1. Традиціоналізм, консерватизм та неоконсерватизм.

Сучасний світ суперечливий і динамічний. Його диференціація є джерелом різноманіття інтересів окремих спільнот людей, які втілюються в політичних ідеях.

Поняття «політичні ідеї сучасності» використовується для позначення системи поглядів, теорій, концепцій, відповідних реальності ХХ століття і виражають відношення до політичної діяльності, державі і політичної влади.

Виділяються три рівні їх функціонування:

1. На концептуально-теоретичному рівні вони представляють собою сукупність принципів, ідеалів.

2. На рівні політичної практики - реалізуються в діяльності груп інтересів, включених в боротьбу за владу, пошуків засобів впливу на неї, програмах політичних партій. У наші дні спостерігається посилення прикладного характеру сучасних політичних ідей, їх використання для вирішення конкретних соціальних та економічних проблем.

3. Актуалізований рівень - відображає те, як масова свідомість засвоює політичні ідеали і цілі.

Щоб об'єктивно оцінити місце, роль політичних ідей у суспільному житті, необхідно розглядати їх в контексті соціально-економічного розвитку світу, країни, враховувати динамізм мінливої реальності. Такий підхід, зокрема, лежить в основі класифікації політичних ідей на традиційні, що мають тривалу історію розвитку, і нові, пов'язані з осмисленням сучасного етапу

цивілізації. Важливо враховувати, що традиційні ідеї в своєму розвитку прагнуть поєднати вірність базовим принципам і необхідність адаптуватися до мінливої історичної реальності. Їх аналіз в контексті історичного розвитку:

по-перше, дозволяє виявити все різноманіття реакції політичних сил на динамізм соціально-економічних процесів;

по-друге, визначити нові можливості для взаємопроникнення чи протиставлення політичних течій.

У процесі роботи над темою вам необхідно:

- Виявити основні положення традиційних політичних ідей, простежити їх пристосування до мінливої історичній обстановці,
- Визначити специфіку ідеологічного процесу в Росії на сучасному етапі.

2. Лібералізм і консерватизм. Модифікації політичних ідей.

3. Соціал-демократія і марксизм в контексті історичного розвитку.

4. Ідеологічний плюралізм - реальність сучасної Росії.

Розкриваючи зміст першого питання, зверніть увагу на історичні умови появи ліберальних і консервативних ідей, їх протидія і взаємопроникнення.

Становлення класичного лібералізму пов'язане з епохою буржуазних революцій XVII - XVIII століть. Він з'явився як політична ідеологія буржуазії і проголосив свободу в якості пріоритетної цінності. Виникнення консервативних ідей відноситься до рубежу XVIII - XIX століть. У цей період

консерватизм виражав інтереси земельної аристократії і виступав як феодальна реакція на французьку буржуазну революцію. У ході історичного розвитку змінювалася його соціальна база, і з кінця XIX - початку XX століття він перетворюється на ідеологію буржуазії.

Продуманому освоєнню матеріалу допоможе знання ключових принципів сучасних політичних течій. Виділимо основні поняття кожного з них.

Для ліберального напрямку ключовими виступають поняття: «свобода», «конкуренція», «плюралізм». Ці ідеї пронизують політичну та економічну концепцію лібералізму і залишаються в якості ключових протягом майже двохсотлітньої його історії. Проте з часом принцип класичного лібералізму (повна свобода ринкової конкуренції при невтручанні держави в економічне життя) прийшов у протиріччя з потребами суспільного розвитку. Тому була визнана необхідність державного регулювання, а в якості найважливішого засобу вдосконалення капіталістичного суспільства стали розглядатися реформи. Для характеристики сучасної модифікації класичного лібералізму використовується поняття неолібералізм.

Найбільше вплив на суспільне життя лібералізм надав в 60-ті роки XX століття, потім його вплив став помітно слабшати, він вступив у смугу ідеологічного і політичного кризи. Теоретики лібералізму роблять спроби забезпечити його відродження шляхом з'єднання основних принципів до потреб сучасного етапу розвитку. Прикладом такого синтезу є, зокрема, євролібералізм.

Консервативна ідеологія спирається на такі поняття, як «порядок», «влада», «традиція», «дисципліна». Орієнтація консерватизму на авторитет, сильну владу і традиції створює йому нерідко репутацію гаранта суспільної стабільності і політичного порядку. Необхідно враховувати наступне: по-перше, в реальній політичній практиці немає «чистого» консерватизму (прийнято виділяти три його течії: ліберально-консервативний, християнсько-демократичний консерватизм, авторитарний консерватизм); по-друге, виступаючи з ХІХ століття як альтернатива лібералізму, він у ряді випадків дотримувався подібних або досить близьких позицій. Найбільш тісна співпраця склалася в післявоєнні роки, а в 80-ті сформувався другий ліберально-консервативний консенсус; по-третє, практично зараз на Заході немає самостійної ліберальної або консервативної концепції.

Своєрідним синтезом лібералізму й консерватизму з'явився неоконсерватизм, що проявився у суспільному житті розвинених країн з середини 70-х років. Наступне десятиліття, а також 90-ті роки характеризувалися «консервативної хвилею». Посилення позицій нової форми консерватизму обумовлено: реакцією на зростання ідеологій, альтернативних пізнього капіталізму, кризою моделі повоєнного соціально-економічного розвитку, загострення проблеми шляхів досягнення ефективної економіки в умовах постіндустріального суспільства. У характеристиці сучасного консерватизму дослідники звертають увагу на ознаки, раніше йому не властиві: популізм і демократія.

Поняття «класичний лібералізм», «неолібералізм», «консерватизм», «неоконсерватизм» відбивають пристосування політичних ідей до мінливої історичної реальності. Однак базові принципи теорій залишалися незмінними на всіх етапах розвитку.

Друге питання присвячується аналізу ідей лівих сил сучасності. На рубежі 80-90-х років минулого століття в європейському робітничому русі склалися два напрямки: реформістський і революційне, які поступово переросли в самостійні ідейно-політичні течії.

Соціал-демократична (реформістський) протягом оперує такими поняттями, як «солідарність», «реформа», «плюралізм», «соціальне партнерство». Для нього характерне пильна увага до питань соціальних гарантій політичної демократії. З питання перетворення сучасного суспільства соціал-демократи дотримуються наступних поглядів: вони вважають, що соціалістичне суспільство не може бути створено в якійсь одній країні, а виникає як масове явище, як нова ступінь людської цивілізації; основним методом перетворення є реформа. Поняття «реформа», «соціальне партнерство» (тобто класовий компроміс) виступають ключовими в політиці соціал-демократів. Практика показує, що соціал-демократичне керівництво, яке перебуває при владі в ряді країн, на ділі сприймає реформи як певну коригування соціально-економічного розвитку, як забезпечення чіткого та ефективного функціонування існуючого ладу. Його вдосконалення і стає головним завданням реформ.

Комуністичний варіант соціалістичної ідеї втілений в теорії марксизму. Марксизм виник у 40-ті роки XIX століття як наукове узагальнення і вираз корінних інтересів новонароджуваного робітничого класу. Ключовими поняттями є: «класова боротьба», «соціалістична революція», «диктатура пролетаріату», «комунізм». Для марксизму характерна переважна орієнтація на реалізацію класових цілей насильницьким шляхом, обґрунтування революційного характеру переходу від капіталізму до соціалізму.

Політичні події, що сталися в світі на рубежі 80 - 90 років, розпад СРСР, викликали пильний інтерес до долі соціалістичної ідеології.

З одного боку, спостерігається перетворення соціал-демократії в одну з авторитетних політичних сил, і той же час - крах моделі «реального соціалізму», яка представляла собою одержавлений варіант розвитку суспільства, який утвердився в результаті соціалістичної революції. Необхідно враховувати, що зміни в соціально-політичному розвитку колишніх соціалістичних країн, криза міжнародного комуністичного руху викликають неоднозначну реакцію марксизму та його ролі в суспільному розвитку.

Отже, різна історична доля двох різновидів соціалістичної ідеї. З одного боку, соціальна драма моделі «державного соціалізму», догматичного марксизму, і в той же час - успіх соціал-демократії у вирішенні соціальних програм, перетворення в авторитетну політичну силу сучасності.

Однак, незважаючи на складності та протиріччя розвитку, соціалізм виступає як один з основних напрямків сучасної політичної думки.

У роботі над третім питанням слід врахувати, що актуальність даної проблеми визначається тим, що плюралізм політичної, ідеологічної життя став реальністю сучасного російського суспільства. Політична диференціація Росії висуває проблему використання накопиченого теоретичного потенціалу для осмислення відбуваються в суспільстві процесів, для залучення в демократичні перетворення різних соціальних сил.

Аналіз ідеологічної ситуації повинен спиратися на осмислення перехідного стану сучасного суспільства. Соціально-економічний розвиток країни супроводжується різкою поляризацією суспільства, політичною нестабільністю. Перехідний стан усіх сфер життя призводить до несформованості соціальних інтересів і шляхів їх реалізації, неоднорідності політичної еліти. Істотний вплив робить динамізм у розвитку політичної ситуації, що змінюється розстановка сил, зміна тією чи іншою групою ідеологічних орієнтирів. З точки зору необхідних передумов громадянського миру, в країні відсутня згода щодо минулого, згода з приводу майбутнього. Конфронтаційний характер політичної, ідеологічної життя проявляється в протиставленні ліберальних, соціалістичних ідей; боротьбі ліберальної і націоналістичної ідеологій; протистоянні прихильників демократії і диктатури.

Зміна суспільного ладу об'єктивно призводить до необхідності заміни старої ідеології нової, але - який? Це питання є

предметом роздумів, дискусій, як представників теоретичної думки, так і практичних політиків. Безсумнівно, одне: перехід від ідеологічного монізму до плюралізму є відмінною рисою сучасного етапу суспільного життя України